Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

VESTJYDER FORTÆLLER

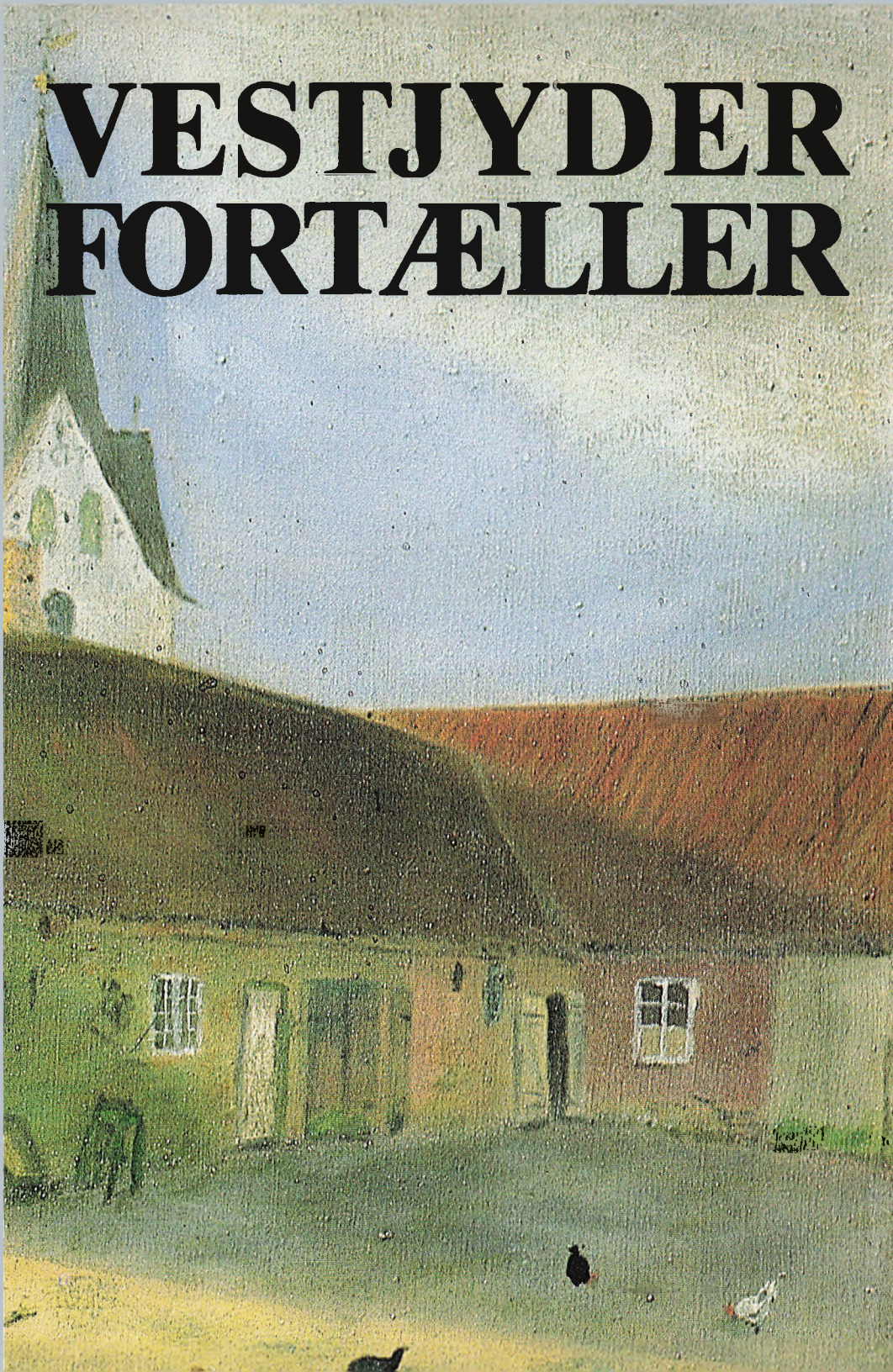

VESTJYDER FORTÆLLER

VESTJYDER FORTÆLLER
XXIV - 1988

Copyright by Lions club, Varde.

Redaktion: Kr. J. Christensen, Thyge Clausen, Vagn A. Nielsen,
Hans Larsen, Gunnar Skov og C. E. Lauridsen.

Omslag efter maleri af Peder Steens med motiv fra gården,
Vestergade 5, hvor han havde sin bopæl.
Billedet tilhører Varde Kommune og hænger på administrations-
bygningen, Bytoften 2.

Hele overskuddet ved salg af bogen
går til Lions hjælpearbejde.

Printed in Denmark
by Skovs Trykkeri, DK-6800 Varde.

ISBN 87-88580-06-7

ISSN 0506-8029

VESTJYDER FORTÆLLER

LIONS FORLAG • VARDE
1988

Indholdsfortegnelse

Vagn A. Nielsen:	Forord	5
Jørgen Steens:	Sankt Jacobi - min næsten-nabo	7
Stinne Knopper:	Blaksmark Kro ved den gamle hærvej	15
Ejvind Busk Jensen:	Et glimt fra Stavnsbåndstidens sidste år	20
William Christensen:	Færgeri og bro ved Tarphage	29
Aage Lykke Madsen:	»Gas-slugeren«	34
Erik Tyrrestrup:	Lidt om lærerboligen i Thorstrup - 200 år	43
Jørgen Bruun:	Om en jernbane, forvarsel og hønsetyve	46
Erik Vedstesen:	»Min faders ord«	50
Aase Nielsen:	7-kanten. Den vestjyske amatørscene	62
Gerald Langgaard:	Min vestjyske far	67
Ole Dejgaard:	Værkstedet	76
Henning Vejrup:	Marskens digter	97
Laurids Pedersen:	Dagbogsblade	100
Poul Erling Christensen:	RAGU	124

Forord

Så er det tid at falbyde endnu en udgave af Vestjyder Fortæller. Vi gør det i troen på, at læseren kan hente anspring til værdifulde tilbageblik og for manges vedkommende møde, hvad man kan kalde sprudlende »genkendelsesgib«.

Bogen er at regne som et historisk dokument med det ikke-professionelle tilsnit, som gør, at den med rette bærer navnet Vestjyder Fortæller.

Personer, tildragelser, situationer står tydeligt og markerer tilværelsesdele fulde af liv, liv mødt af barnets blanke sjæl, af den unge, af den voksne lige stort og mangfoldigt og knyttende sig til med bånd så stærke og lange, at de kan nå til »det yderste hav«. Er bogens tale da af en art, som »vemodsfuldt mod hjertet går, når kvældene bli'r lange?« Nej da, bestandighed og langtrækkende hengivenhed for vor egn og dens folk er melodiens tema i årets Vestjyder Fortæller.

Bidragyderne, bogens skabere, meddeles herved en stor tak for, hvad I gav. Det var fornemt.

Lions Klub Varde er som sædvanligt udgiver og garant for, at et eventuelt overskud ved salg af bogen ubeskåret går til Lions hjælpearbejde.

På Lions vegne
Vagn A. Nielsen

Sankt Jacobi - min næsten-nabo

Af Jørgen Steens, journalist, Holstebro

Jørgen Steens, journalist, Holstebro, født 1948 i Varde, søn af kunstmaler Peder Steens og hustru Lilly Steens. Uddannet på Vestkysten og har siden arbejdet på en række aviser. Er nu ansat på Kristeligt Dagblad

Nu hænger den på min væg. Lidt skæv i spiret, for billedet er malet efter fars sygdom, der betød, at han sine sidste år så verden fra en skæv vinkel, hvilket ikke er den ringeste, for han havde farverne i behold.

Sankt Jacobi stod ofte model for far, når han drog ud i Vardes gader med sin malerkasse og opslog sit trebenede staffeli, til stor underholdning for den skare af lokale, selvbestaltede kunstkritikere, som opstod i samme øjeblik og flokkedes omkring ham i et velment, men ikke altid lige vel modtaget, forsøg på at hjælpe kunstværket på gled.

Vardes lyksaligheder sad i penslerne og oliefarverne, og Sankt Jacobi sneg sig ofte med, enten med et spir i baggrunden, ragende op som en troldmands spidshat over de lave huse, eller som hovedperson, med et forsorent, glad udtryk i glughullerne, hvorigennem Jacobi i århundreder har våget over byens liv.

Sankt Jacobi, vores næsten-nabo, kun et stenkast væk, som en ejendomsmægler ville udtrykke det. Et stenkast tværs over naboens have, bag den grå cementmur, som i de seneste år begyndte at smuldre på smuk forfalden vis.

Men nu kastede vi ikke med sten i Varde. Vi var fredelige folk i det store og upraktiske baghus i et hjørne af gården med toppede brosten, hvorover højhælede damer trådte varsomt, og hvorimellem ukueligt ukrudt hver sommer piblede livsmodigt op og eksploderede i knaldgule mælkebøtter, som nogen kaldte Fandens. Hvad far kaldte dem, ved jeg ikke, men engang imellem indledte han en lokal kemisk krig mod al denne frodighed: Spændte en blankpoleret messingpumpe på ryggen og spredte død og ødelæggelse omkring sig i små giftige sprøjt, mens han sammenbidt pumpede løs med den ene arm.

Dog sejrede livet altid. Året efter piblede en ny generation af mælkebøtter frem.

I det andet hjørne af gården groede barndommens træ, en ahorn, fra hvis

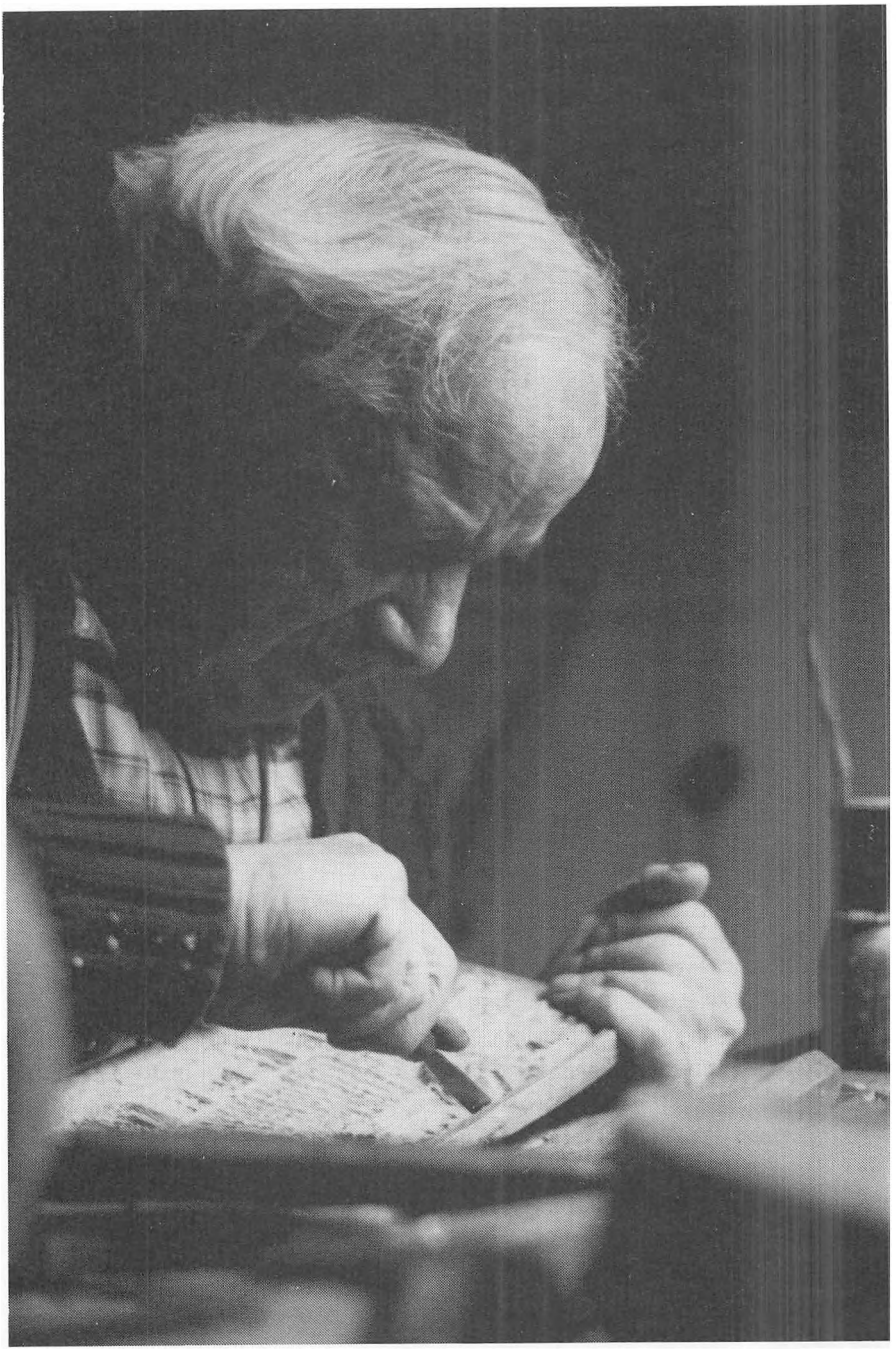

Peder Steens som billedskærer.

mægtige krone hvirvlede frø med vinger, som børnene kastede op mod vinden og som snurrede ned igen som små helikoptere.

Træet er nu fældet. Naturligvis. Et hus kom i vejen.

Vi havde to stuer i baghuset. En lille, som levede op til navnet, og en stor, der kun knap gjorde det, men som alligevel var større end den lille. Deraf navnet.

Fra den lille stues sprossede vindue var udsigt til gården og træet og et lille bitte lodret snit af trafikken i Vestergade på den anden side portindgangen. I den store stue udsigt til haven og Jacobis spidshattede kirketårn, som ringede sine daglige hilsener ned over vort familieliv.

Engang havde der været kostald her i den store stue, men nu bare spisebord, lænestole, sofa og en reol med Store Nordiske Konversationsleksikon med bind på bind af forældet viden bag krøllede bogstaver på ryggen.

Desværre nåede jeg aldrig at opleve så meget som bare en eneste ko, men tanken optog mit barnesind. Det ville have været et smukt syn med et par repræsentanter for de rødbrogede bænket omkring det blankpolerede spisebord på de tykke ben, hvorpå det holdt sig oprejst som den manglende del af damen uden underkrop.

Problemet var, at jeg kom for sent til verden. Køerne var forlængst sat ud og møblerne sat ind, så det var en rejse til før tidernes begyndelse - mine tiders - når far suttede ild i den lange, næsten sorte merskumspibe, stoppet med kanaster eller melange, hyllede stuen i tykke røgsignaler i sej vestjysk protest mod al propaganda mod tobaksrygning, og nostalgisk tog hul på en af sine ofte detaljerede udredninger om, hvordan han som ung havde ledet køer på græs gennem Vardes gader.

Fars karriere som landmand stoppede engang i trediverne. I Den Store Krise, hvor alt blev den rene elendighed og svinepriserne endnu værre.

Siden nøjedes han med at beskæftige sig med landbrug på det teoretiske plan, og det er ofte langt lettere.

Ovre i næsten-nabohuset, Sankt Jacobi, som jo ikke var hverken Hansens eller Olsens, men Guds, talte de ikke så meget om svinepriser. Derimod af og til om får og lam.

Dem kendte jeg fra fåremarkedet i Ho.

Min far tog mig med, ihukommende sin fortid som bonde, og vi stod op så tidligt, at den kommende dag endnu lå i dyb snorkende slummer på en helt anden breddegrad, og den årle morgen bogstavelig talt blev taget på sengekanten.

Dog, der var en mening med det. Meningen bestod i at være der, når hele den bølgende, brægende, ullede fåreflok blev drevet ind til markedet fra Skallingen, hvor de ellers holdt sommerferie.

Bagefter måtte udvises den allerstørste påpasselighed med hensyn til, hvor de små fødder og nye sandaler placeredes.

Det var ikke let, når man samtidig på sine korte ben måtte forsøge at holde trit med de voksne. De syntes ikke at tage det så nøje med disse sorte efterladenskaber, som flokken spredte i en bred bræmme bag sig, og som med et mærkeligt men interessant ord blev benævnt ekskrementer. Et ord, jeg trist nok ikke kunne huske, da jeg i en af de første klasser senere i livet fik til opgave at fortælle om sådanne i en naturhistorietime, og var for genert og velopdragen til at bruge et mere folkeligt udtryk. Så jeg vævede og smilede fjollet, så læreren, der - åh så forkert - men dybt i sit mistroiske pædagogsind ikke desto mindre fornemmede, at hans elev gjorde grin med ham, konsekvent tog en afgørelse derefter, og sendte mig ned fra tavlen i skam og unåde.

Således bliver vi mennesker så ofte misforstået, selv i de bedste hensigter.

Far fandt, at fårenes indtogsmarch var langt mere interessant end »alt gøglet« - hans betegnelse for markedets øvrige attraktioner: Et omrejsende tivoli med schlagermusik i skrattende højttalere, og de højtråbende kreilere, som solgte reb, billigt porcelæn og bedstemor med i købet, hvis nogen ellers havde et bud på hende.

Så vi stod frysende i den endnu ubrugte dags første karske vestenvind, mens jeg tænkte på karruseller og luftgynger. Men jeg sagde ingenting, for jeg var en stille, velopdragen dreng. Stort set. Normalt. Bortset fra engang imellem.

Sådan som min første juleaften i næsten-naboen Sankt Jacobi. Den blev ikke stille.

Der var masende fuldt. I skib, sideskibe, pulpitur og halvvejs oppe i koret sad de, klemt sammen bagdel ved bagdel, alle med julesmil om renvaskede, højtidsstemte mundvige over jakkesæt med bindeslips eller hårdt opspændte damebryster i selskabskjoler. Et grantræ, der i lighed med andre grantræer var gjort rodløs her i december, kommet på fod og derved automatisk blevet til et juletræ, bredte stemning fra korbuen. En højtidelig mand, næsten lige så bleg som de kalkede kirkevægge, bortset fra et par hektiske røde pletter på kinderne, ilede rundt med sorte skøder blafrende efter sig, i et velment forsøg på at skaffe plads til de sidste, som i dag ikke skulle være de første.

Han lignede en bille på overarbejde. Jeg tænkte på, om han mon havde vinger gemt inde under det sorte kjolesæt. Det optog mig en del, men ikke mere. I dag ved jeg godt, at kordegne ikke har vinger.

Jeg glædede mig over al denne festivitas, men glæder er ofte kortvarige. Således også denne. Med ét forsvandt hele udsigten, da billen fik os sluset ind på en af Jacobis kirkebænke med havelåge og så høje sidefjæle, at det eneste, der nu lod sig skue, var en skrånende hylde til små tykke sorte bøger, som så ud til at ville falde ned, men ærgerlig nok ikke gjorde det.

- Nej, det er ikke legetøj, brummede min far, da jeg rakte ud efter en af dem. Så blev også den mulighed for adspredelse ødelagt.

Mor forstod, som den mest pædagogiske, situationen, og tillod sit kortbenede yngel at stå op på kirkebænken, for dog stadig at få et kig ud over den feststemte, lokale kristelighed, som her - ligesom jeg selv - var samlet i glad forventning til den småstegende julemad derhjemme i gasovnen, julekonfekten af havregrynsmarcipan og julegaverne med deres endnu så velindpakkede hemmeligheder.

Jeg ved ikke, hvem der i sin tid har bestemt, at kirker af en vis alder nødvendigvis og for at være helt rigtige bør udstyres med sådanne højtryggede, børnefjendske siddeinstrumenter som Sankt Jacobis bænke, men føler fortsat, at disse fortidige kirkefædre må bære en stor del af skylden for at mange denne juleaftensdag måtte gå hjem med en vag og kun brudstykkevis opfattelse af dele af præstens prædiken, skudt i sænk, som den blev, at et højthylende barn, hvis opladte røst affødtes af en ubesindig ubalance ud over og dernæst hastigt nedfald fra den glatte, malede kirkebænk. Og nu, efter et første mislykket trøsteforsøg med moderpust og aen på kind, kvikt på retræte ud af kirken, på armen af mor, der med blussende kinder kæmpede sig gennem menigheden.

Ude i våbenhuset løb vi ind i Johannes. Ikke disciplen, men en familie, som rød i hovedet af forsinkelse og med en karsk duft af let frossen juleaftensdag hængende i overfladen af den grå, uldne frakke, var på vej ind i kirken.

Johannes var et spændende bekendtskab, for han havde kun én hånd. I den anden udgjorde en jernklo det forhåndenværende. Der kunne ganske vist sættes en kunstig hånd over kloen, men den har formentlig været tung og klodset at daske rundt med, så den tilbragte det meste af sit liv hjemme i kommodeskuffen.

Kloen gav ham et vist barsk udseende, og stod derfor underlig i modstrid til resten af Johannes, for han var et fredsommeligt menneske. Han holdt mest af at pusle rundt i den store have bag hans og søsterens hus i Søndervarde. Søsteren hørte blandt de meget-talende, og jeg er overbevist om, at hun slet ikke kunne lade være med at skamrose sine rhododendron. Hun var sådan et godt menneske, og det var måske derfor, de satte dobbelt så mange blomster som andres?

Men hvordan taler man til en rhododendron?

Mødet med Johannes den elskelige standsede barnebrølet, og julefreden sænkede sig, mens vi gik hjem i stilhed, og en forventningens glæde til at fremvise den klerikale hudafskrabning for resten af familien begyndte at brede sig i min barnlige sjæl.

Måske kunne man nu frygte, at dette hårdhændede bekendtskab med Jacobis kirkebænke ville have medført en vis uvilje mod kirken, men nej:

Ligesom i de små opbyggelige historier, søndagsskolen senere i livet forærede mig på mine fødselsdage, gik det slet ikke så galt. Mit forhold til Jacobi og dens

ejer led ingen skade. Vi forblev fine venner, og jeg var i en periode fast overbevist om, at Gud måtte ligne gamle pastor Eller, der havde døbt mig, og som værdigt - højt og rankt som et kirkespir og hyllet i et gammel-testamentligt Stauningskæg - vandrede ned ad Grydergade og spredte en stemning af studerekammer, gejstlig belæsthed og svundne tider omkring sig.

Gud måtte i hvert fald også være gammel. Tænk at have været til altid. Ældre end stenalderen. Det var næsten ikke til at fatte. Far havde i sin landmandstid pløjet et par stenønsker op uden for Varde. De blev klenodier i min private raritetssamling, og ind imellem brugt som tomahawker, når vi børn skalperede hinanden i gården med de toppede brosten, og de var simpelthen bare gamle.

Forresten vidste jeg nok, at et velopdragent barn ikke omtalte folk som gamle. Ingen mennesker blev gamle. De blev kun ældre, forklarede mor mig engang, uden så meget som at rødme over mangelen på logik.

Så Gud var ikke gammel. Han var ældre.

Gud havde også sin egen have. »Guds have«, kaldte de voksne i højstemte stunder kirkegården, og vi var der ofte for at passe søster Karens grav. Hun fik plantet stedmoderblomster og revet sit grus, og det var noget underligt noget med alle de mennesker nede under jorden.

- Jamen, de er hos Gud, forsøgte mor, men jeg vidste bedre, og var det da ikke rigtig nok, at de døde blev puttet i hvide kasser og gravet ned i de små haver?

Mor blev helt forvirret og tavs over al denne barnlige realisme.

Senere så jeg, hvordan Gud havde tænkt sig at samle stumperne af sine mennesker og reparere dem igen. Hvordan det ville gå for sig, kunne studeres i billeder i den store familiebibel, som lå tyk og tung og ikke sådan at komme udenom derhjemme på reolen hos mormor og morfar, og det trøstede mig, når bare man blev en af de heldige, for jeg forstod på flere voksne - de mest alvorlige af dem - at nogle mennesker ville ende i noget, de kaldte helvede og som ikke lød rart.

Måske var det derfor, ordet fascinerede mig. Det krøb ind i øregangene og satte sig fast med al sin ugudelighed, og rimede på hvælvede og klokken ringer ellevede og klang af noget farligt og forbudt.

Hvilket det da også straks blev, da min mor hørte sin søde dreng affyre ordet i et overmodigt øjeblik, hvor han troede sig fri af voksne.

Vi bandede ikke i vores familie. Vi var ordentlige folk, og da mor og far tillige gerne ville have fred til middagssøvn om søndagen, bifaldt de tanken om at sende deres afkom i søndagsskolen sammen med naboens børn.

Søndagsskolen holdt til i Sankt Jacobi. Over middag sad vi her, renvaskede og stive i helligdagstøj og svingede med benene, som svævede i plusfours flere centimeter over gulvet, linet op på et par kirkebænke, mens vores tålmodige søndagsskolelærer forsøgte at spore os ind på evigheden, og bagefter forærede os klister-

mærkeæbler med lim bagpå, som skulle slikkes i brug og dernæst sættes på et papark, påtrykt et smukt, omfangsrigt og rimeligvis fynsk æbletræ. Som bevis overfor Gud og mennesker, at vi havde været der.

De, der holdt ud til konfirmationen, fik foræret et nyt lommetestamente, med det gode budskab i miniature, som krævede stærke, ungdommelige øjne for at læses. Eget navn i guldtryk bagpå den sorte skindindbinding med overfald understregede bevidstheden om egen betydning som et fromt og godt menneske.

Endskønt vi alle er syndere, så er nogen det dog med navnet i guld.

Engang imellem var vi inviteret om i missionshuset på Nørrevold, hvor duften af ferniseret gulv hang under tøndehvælvingerne sammen med det overgemte efterslet af kaffearoma fra de tusinder af kopper, som her havde nedskyllet åndelig føde af ofte lige så flygtig art.

En del af dette stof blev det senere i livet mit tvivlsomme kald at materialisere til små, interessante avisreferater, da den lokale redaktør med al erfaringens vægt fandt, at missionsmøder var et fortrinligt objekt til indøvning af referatteknikkens svære kunst. Så en overgang bestormedes jævnligt missionshuset med blok, kuglepen og et opladt referentsind.

Efter første besøg skrev jeg betaget om, hvordan de allesammen havde sunget med af »Hjemlandstoner« - så hjerterne løftede sig. Denne bemærkning blev siden redigeret væk.

- Har De aldrig været i et missionshus før? spurgte redaktøren og lænede sig tilbage i sin vippende kontorstol, blå som avisens farve, og smilede huldsaligt til sin lille elev. Det samme gjorde fotoet af den lokale folketingsmand i grålemeleret jakkesæt, der hang og så betydningsfuldt ud på væggen. Det var dengang aviser vidste, hvem de holdt med. Hvem der skulle referes og hvem ikke, når det trak op til valgkamp.

Jeg nikkede ydmygt i dette autoritative selskab og tænkte på mine søndagsskole-eftermiddage på missionshusets blåmalede bænke,i selskab med pietistisk kristendom.

Og på søndagsskolen i Sankt Jacobi, hvor jeg mødte Gud.

Rimeligt nok, eftersom kirken jo var hans hus, mens missionshuset var Indre Missions.

I søndagsskolen bad vi altid med lukkede øjne, og med barnets sikre overbevisning fornemmede jeg klart, at Vorherre selv vandrede ned langs kirkebænkene, som han fordum havde vandret i Edens have, når vi sad der bag tillukkede skodder og bad vore tvivlsomme bønner. Nogle gange var jeg helt sikker på, at jeg kunne høre ham skramle forbi, og en dag snød jeg og åbnede det ene øje på klem.

OG HAN VAR DER!

Jeg nåede lige at se en skygge forsvinde bag en stolpe på vej ud af den nordre korsarm.

Bagefter fortalte jeg det derhjemme til min mor, til hvem fortroligheden i åndelige sager var størst. Hun så tvivlrådig på mig:

- Tror du ikke det var kirketjeneren? spurgte hun så forsigtigt. Sådan er det med voksne.

De tror altid de ved besked, og så ved de i virkeligheden ingenting, for de har mistet barndommens øje for undere, og forveksler Gud med en kirketjener.

Skuffet over den manglende forståelse gik jeg ned og stod lidt og funderede over de voksne under barndommens træ. Et solstrejf brød igennem skyerne og det viftende løvhang.

- Selvfølgelig var det mig, smilede Gud og lod en solstråle blinke i spiret på Sankt Jacobi.

Blaksmark Kro ved den gamle hærvej

Af Stinne Knopper, Barde

De gamle landevejskroer var ikke blot bedesteder for de rejsende, som måtte stride sig frem ad primitive veje, hvis huller og ujævnheder nok kunne gøre det nødigt med et pusterum i skænkestuen; også for egnens folk var de et samlingssted.

For krofolkene og deres børn især var kroen noget andet: det faste punkt, hvorfra man kunne tage bestik af tilværelsen. Livet kom til os udefra, mange indtryk gennem et langt liv.

Sådan også for os, krofolkenes 3 piger og 2 drenge. Mine forældre, Hansigne og Niels Claus Frandsen overtog Blaksmark Kro i 1925 og drev den til min fars død i 1959, da den gamle kro blev nedlagt.

Det krævede omtanke og myndighed at være krofolk i de dage, for som sagt var kroerne også en del af egnens liv, og jeg husker tydeligt, da kroen skulle fungere som valglokale. Forud var der foretaget adskillige forberedelser, stort postyr, så alt kunne fungere på rette vis. Til min fars mange gøremål hørte også, mente han, pligten til at instruere sin hustru i at anbringe krydset på rette plads! Han var venstremand om en hals, men følte en nagende tvivl om mors politiske ståsted. Og kontrollere hende i stemmeboxen kunne han ikke... Hvad hun stemte, fik hverken han eller børnene oplysning om.

Men ellers var alt i faste rammer, og da valgdagen oprandt, ankom sognerådets medlemmer for at bænke sig om kaffebordet. Derpå skred dagen frem, vælgerne kom hen ad vejen, og som tiden led, kom der nerver på hos mange. Man anede, at resultatet stod på vippen. Få stemmer kunne ændre udfaldet - på katastrofal vis!

Derfor blev en del af vælgerne tilbage i skænkestuen, efter at valghandlingen var afsluttet. De ville godt kende udfaldet. Og sognerådet trådte nu i funktion som stemmeoptællere. For at det kunne gå ret til, fik de overladt soveværelset, hvor de opredte senge var velegnede til at sortere stemmesedlerne i bunker, en for hver kandidat. Sognerådets medlemmer var retskafne, påpasselige folk, og de

skred til arbejdet med omhu i rummets søvnige lys. De trofast ventende vælgere i krostuen kunne da til slut vende hjem og kundgøre resultatet. Spændingen var udløst!

Det blev hverdag igen. Også på kroen. Alt skulle stilles på plads igen, rengøring overalt! Også i soveværelset. Støvsuger fandtes ikke, men fejekosten kunne nok gøre fyldest. Støvet blev hvirvlet op, og ... et hvidt stykke papir letter og glider i glideflugt under hvirvelvinden. En venstre-stemme! Far betragtede den med ærefrygt - og forfærdelse! En tabt venstre-stemme! Nå, den blev afleveret til sognerådet, som nok har modtaget den med betænkelige miner. Meget heldigt fra et venstre-synspunkt, meget ubehageligt for sognerødderne, om de også var venstremænd! Med betænkelige miner måtte de bestige trædecyklen, drage ud på en færd, hvor nogle skulle overbringe ulykkesbudskabet: at de alligevel ikke var valgt, men nedstyrtet fra magten; enkelte steder bredte smilene sig: de detroniserede, som lige netop manglede en stemme, fik nu oprejsning!

Min far var født i Lem og virkede som ung som hesteopkøber og hotelkarl på Grønlunds Hotel i Skjern, hvor min mor var stuepige, senere servitrice. De blev gift i 1919 og købte Henne Hotel.

Da jeg ved en lejlighed spillede til guldbryllup på Henne Kro, faldt jeg i snak med en ældre herre og fik denne beretning om min far som hotelvært:

»Vi var nogle unge lømler, som nok var blevet lidt berusede og dertil frække og

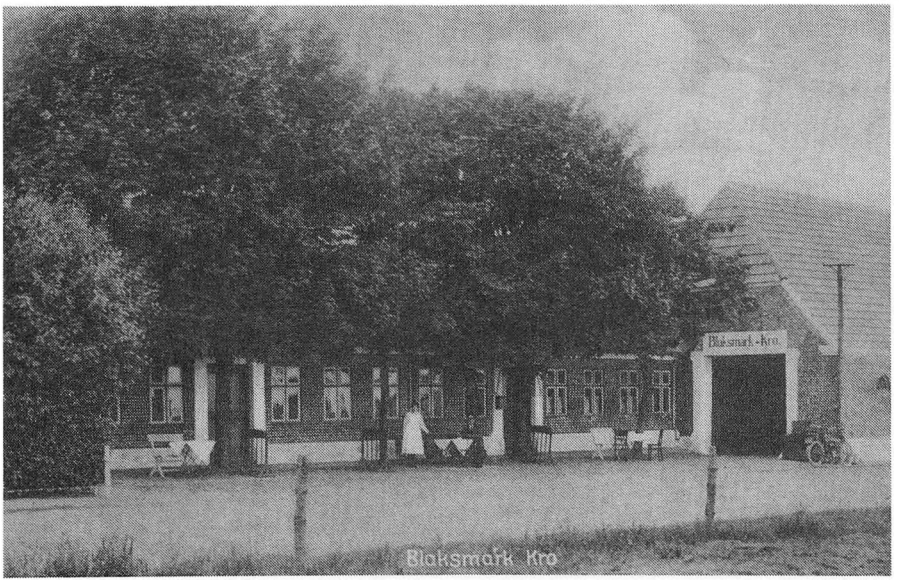

provokerende. Betale regningen? - Ikke tale om! meddelte vi serveringsdamen. Hun hentede derpå værten. Og han var stor og stærk dengang, greb mig resolut om brystet, holdt mig i stiv arm over hovedet med ordene: Se, sådanne fyre ordner vi på denne vis! Vil du ud med pengene, eller jeg ryster dig som et blommetræ! - Jeg betalte!

Min musikinteresse stammer fra 1936, det år, da hovedvej 11 blev asfalteret, og hvor jeg - nok så vigtigt! - fik foræret en mundharmonika. Jeg havde været en begejstret 5-årig tilhører ved festerne og havde let ved at fange melodierne og gengive dem på mit instrument. Og nu kunne jeg omsætte min færdighed i klingende mønt - 5-ører! - når jeg trakterede mundharmonikaen i rejsestalden.

Musikglæden lå til familien. Min moster, Thora spillede i Varde Kirke og - Bio! - det var i stumfilmens dage, og hendes gamle noder, der ledsagede filmen, er nu i mit eje. Moster var den første bilejer i Blaksmark, og alle i Blaksmark skulle hen at se dette monstrum. Hun boede sammen med min mormor, som havde opført et lille rødt træhus overfor kroen. Desværre døde hun, da jeg var 8 år. Sammen med dem boede også min morbror Alfred, en glad og munter mand, skønt invaliditet bandt ham til kørestolen. Hans lille kiosk med tobak og slik var dengang et samlingssted for ungdommen.

Men slægtens tilhørsforhold til Blaksmark Kro ved hærvejen havde dybere rødder. Således købte min oldefar, Hans Simon Pallesen en forfalden gård med

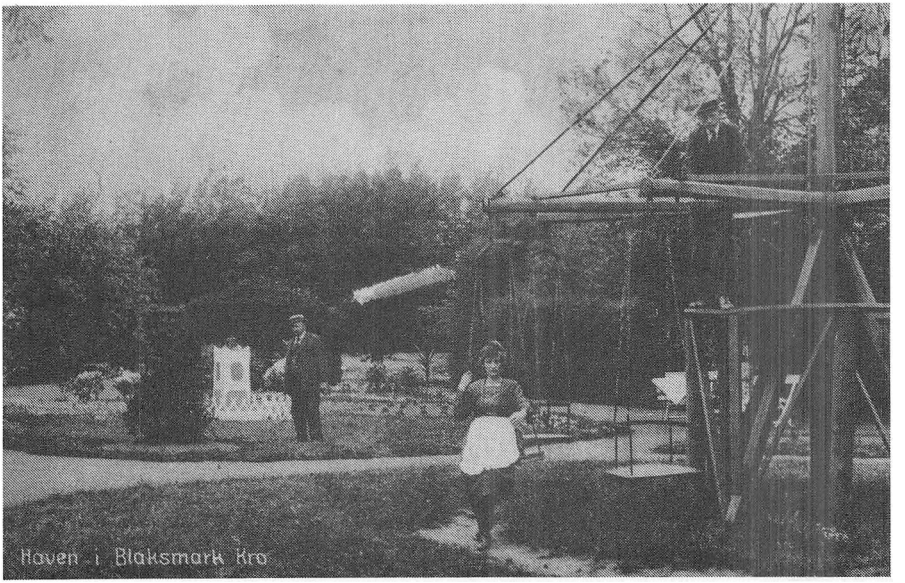
Haven i Blaksmark Kro

kro i Blaksmark. Ca. 1850 flyttede han stuehuset over til den nuværende hovedvej A 11, dengang kaldt den ny vej. Stenene var hjemmebrændte af mergel, opgravet i den mergelgrav, der ligger mellem Kristian Kruses gård og Blaksmark lidt vest for landevejen.

Oldefar var studehandler, sendte stude helt til Hamborg, og det var derfor min oldemor, Trine, som stod for krodriften. Det bestod i, at hun anbragte sig for enden af det lange, skurede bord, som foran hende havde en rille i pladen. Her måtte gæsterne aflevere betaling for at få udleveret brændevinsdunken til den styrkende kaffepunch. Det var før øllet blev almindeligt.

Farmor, Kirstine Pallesen, datter på kroen forlovede sig i 1882 med Lars Thomas Larsen. Den unge svigersøn ledsagede engang oldefar til Varde. Her udspillede sig en strålende begivenhed, som nok var værd at overvære: selveste monarken, Christian den Niende gæstede byen. Her blev der lejlighed til at konstatere, at kongen ikke havde hoved i begge ender, som man ellers så det på kortene i Holmblads salmebog. Det traf sig så heldigt, at oldefar samtidig kunne tilrettelægge afgangen af en ny sending stude sydpå, og i den anledning havde han hele 1100 kr. - en ganske net sum dengang! - stuvet forsvarligt ind inderst i skindvestens lomme. Og byen stod naturligvis på den anden ende i anledning af det fornemme besøg, der var trængsel og alarm i alle gader, men også det fik en ende. Da siger svigersønnen til sin svigerfar: Hør, din vest er da lidt i stykker! - Og sandelig ja! Det kunne nu være, hvad det var, men de mange penge var - ja, borte, fjernet af en langfingret knivsvinger.

Oldefars kommentar lød: - Bare de nu bruger pengene til noget nyttigt!

I 1890 overtog min bedstefar, den omtalte Lars Thomas Larsen kroen sammen med Kirstine. Lars var den fødte kromand og dertil en fremragende spillemand. Han skabte glæde, liv og lyst med sin violin, og børnene i hjemmet fik også en glad barndom. Ægteparret fik ikke mindre end 12 børn, deraf 8 piger, som alle gik til hånde i kroen.

Men bordet med rillen var nu erstattet af 4 mindre borde. Kaffepunchen var stadig eftertragtet, men nu var også øllet ved at blive almindeligt.

Fra det muntre og travle barndomshjem har min mor fortalt, hvorledes hun drog med moderen til septembermarked i Varde. Ikke kvæget, men mennesker, var deres ærinde, for her mødte unge mennesker op for at søge arbejde. Dette arrangement havde den fordel, helt bortset fra, at man sparede dyre annoncer! at her kunne man tage de kommende medarbejdere i øjesyn, og det både forfra og bagfra og fra siden!

Alt dette er nu historie. Min slægts historie, men også en egns historie. I dag har man ikke nødig at søge kro under den langsomme færd. Bilerne suser mod fjerne mål, ofte med egen feriebolig bagpå.

Tiderne ændrer sig, det kan ikke være andet. Og hvem ville vel for alvor ombytte nutiden med de såre nøjsomme, slidsomme vilkår, vore forfædre oplevede?

Alligevel, den der vil sætte kursen mod nye mål, gør vel i at kaste blikket tilbage, at fastholde sammenhængen. Ydre ting kan vel ændre sig, grundvilkårene forbliver de samme. Og det er godt, dersom man kan sige med Jyllands digter:

Læ wos alti blyw ve de!
Fåer si båen kan kjennes ve!
Søen et sind da hær i Noer
håll sæ ve, te ålt fågoer!

Et glimt fra Stavnsbåndstidens sidste år

Af Ejvind Busk Jensen

Ville en karl ikke trælle for herremand og milits, og havde han ikke råd til at købe sig fripas, var der ingen anden udvej end at rømme ud af landet.

Og ikke så få tog vejen søndenud af kongeriget i disse år. Det var ikke ukendte veje eller helt ukendte egne, der vinkede forude.

Gennem århundreder havde studeflokkene vandret den vej ud. Generation efter generation af vest- og nordjyder havde studedrivere i slægten - selv om det ikke var den slags folk, man ligefrem pralede af. Men gennem de hjemvendende drivere, handelskræmmere og andet godtfolk havde menigmand en ganske god orientering om det slesvigske og holstenske. Sandsynligvis bedre end den man i almindelighed havde om rigets østlige provinser og den fjerne hovedstad.

Fra tid til anden havde hertugdømmerne mod syd kunnet aftage den overskydende ungdommelige arbejdskraft, der fandt forholdene i hjemstavnen for karrige, og det var ikke anderledes i 1700-tallet, hvor Holsten var langt fremme i en udvikling, som først meget senere slog igennem i kongeriget.

Længere borte vinkede Hollands havnebyer, og beboerne langs den jyske vestkyst og længere inde i småbyerne vidste god besked med søfartens muligheder.

Adskillige fantastiske beretninger om eventyr i tropekolonierne og ombord på hollandske og engelske langfarere er skvulpet op ad Varde å med besætningerne på vadehavseverterne, de fladbundede skibe der holdt kystsejladsen igang mellem de hollandske og tyske havne og ikke sjældent havde ærinde nordpå også.

Naturligvis kunne man ikke med et slag ændre disse forhold ved at indføre Stavnsbåndet - især ikke i det herregårdsfattige Vestjylland.

Men forlod en karl sin hjemstavn i den stavnsbundne alder - og den strammedes efterhånden til at omfatte alderen mellem 4 år og 40 år - var han rømningsmand med alt, hvad det indebar, hvis han vendte tilbage.

Adskillige rømte alligevel som sagt, og sjældent vendte de tilbage eller blev fanget.

Regeringen indførte senere et forbud mod at fæste rømningsmænd i hertug-

dømmerne, men hvor meget det har virket vides ikke rigtigt. Var en karl mand for at rømme til Holsten, kunne han vel også forføje sig længere bort, hvor mulighederne gaves. De kunne jo sagtens være lige så gode som hoveriet og militsen derhjemme.

Havde man først fået fodfæste i det fremmede, gik den vanskelige forbindelse med hjemegnen nok hurtigt tabt, når den eneste mulighed på den tid stort set var hilsener og nyheder overbragt gennem vejfarende, som kunne være måneder undervejs.

Skulle en aldrende karl i året 1788 alligevel beslutte sig for at vende tilbage ad den vej, han for en lille menneskealder flygtede ad sydpå, ville han op gennem Holsten meget vel kunne genkende det driftige landbrug, der havde imponeret ham som ung.

Kobbelbruget. Store indhegnede marker, som man kaldte kobler. Solide bygninger af grundmur eller bindingsværkstavl af brændte sten på de fleste gårde.

Landet virkede mere »låddent«, end han huskede det. Markdigernes bevoksninger havde ikke stået i stampe i de mange år.

Som han kom nordpå sås det tydeligvis, at inspirationen var trængt langt op i det slesvigske.

Mange af de lerklinede gårde havde opgivet kampen mod vejrliget og ladet bindingsværket udmure med teglsten fra de rygende småovne, man jævnligt kunne se i landskabet, hvor egnet ler fandtes.

Også driftsformen var undergået store forandringer.

I 1758 blev der på kroerne, hvor han overnattede, snakket meget om den udskiftning af landsbyfællesskabet, som der var taget fat på i enkelte landsbyer her i Slesvig.

Det var nu en længst overstået kapitel næsten overalt. De utallige smalle agre, som før havde opdelt landsbyernes markjorder i et fordelingssystem, der skulle sikre alle gårdmændene lige del i den gode og den mindre gode jord, men til gengæld gav den enkelte gård snesevis af spredte parceller, var forsvundne.

I stedet lå der samlede og inddigede eller indgrøftede marker til hver gård.

- Helt rationelt var det ikke blevet alle steder. Det sås tydeligt, at det havde været for stor en opgave med et snuptag at udskifte det ældgamle jordfællesskab med én retfærdig samlet parcel til hver gård.

En fuldkommen løsning ville vel have været, at så at sige alle gårdene skulle have været flyttet ud af landsbyerne. Og nogle skulle have været langt ud på overdrevet.

Folk, han snakkede med, var glade for ændringerne. De unge kunne ikke huske, at det havde været anderledes.

Om enkelte udflyttere, der havde ladet sig presse eller lokke ud på de yderste overdrev af løftet om byggehjælp og skattelettelser de første år, sagde man godt nok, at de var blevet lidt sære af ensomheden derude. At ingen naboer kunne følge med i dagliglivet på en sådan gård på samme måde, som da den lå i landsbyens intime fællesskab, gjorde vel sit til rygtedannelserne.

Men »oppe i Jylland« var vist alt stort set ved det gamle, så vidt han kunne skønne af de vejfarende nordfra. I hvert fald hvad angik landsbyforholdene.

Efter Tønder var det da også tydeligt at udskiftningerne var af nyere dato. Landsbyerne langs hans rejserute og i omegnen var udskiftet for en 10-15 år siden: Sæd, Ubjerg, Abild, Sølsted, Brede. Kun enkelte som Emerske var udskiftet meget tidligere.

Heller ikke her i disse egne var man nået til vejs ende i de enkelte tilfælde. Flere landsbyer, der havde begyndt så småt med at udskifte f.eks. engene, var allerede i gang med den anden eller tredie udskiftningsforretning.

Landsbyerne op mod Ribe var alle mere eller mindre udskiftede, men nord for Ribe ændrede billedet sig.

Her vel ude af hertugdømmerne var det sjældnere at se en udskiftet landsby, men snakken gik om planerne for udskiftning af både den ene og den anden by, akkurat som sønderpå for 30 år siden.

Ellers kunne man fortælle ham, at Stavnsbåndet var blevet sat ud af kraft, dvs. der var jo nogle overgangsordninger til år 1800.

Denne nyhed må have rørt ham dybt og gjort ham vemodig. Nu kom der måske nye tider i hans eget hjemland, men for ham var det for sent.

Snart skulle han med nogen undren erfare, at det vist ikke var stavnsbåndsløsningen, bønderne var mest optaget af.

For det var nok ikke Stavnsbåndet, der i almindelighed havde plaget ham mest. De fleste havde ikke så megen uro i blodet og ønskede såmænd ikke at forlade hjemegnen. Den egentlige plage var det stigende hoveri. Selv om herregårdene i Vestjylland var få og små, og mange fæstegårde lå så langt fra hovmarkerne, at det egentlige avlingshoveri blev afløst med en pengeafgift, føltes dette hoverivæsen efterhånden mere og mere utåleligt. Flere af de nye godsejere var borgerlige opkomlinge, der så pressede deres »velerhvervede rettigheder« under det ene hensyn at tjene penge.

Et kort lysglimt kom i 1771 med Struenses forordning, der fastsatte og lempede hoveriydelserne.

Den faldt med sin ophavsmand, og alt var tilbage i den gamle vilkårlighed med Guldbergs forordning af 1773, der udtrykkeligt tilintetgør Struenses lempelser, der, som det udtrykkes indledningsvis i forordningen, har medført, »—— at

(herre)gårdsjorder er blevne udyrkede og ubesåede, samt kort og høhøst såvelsom andet arbejde efterladt til skade en alene for ejerne (herremændene), men også for det almindelige«.

En jysk bonde skal på den tid have sagt til en københavnsk besøgende: »Det var en brav mand, der gav os den forrige forordning om fastsættelse af hoveriet, og derfor var det vel, at de har hugget hovedet af ham ovre i København«.

Vor hjemvendende iagttager kom snart undervejrs med, at en stor del af Vardeegnen var særlig plaget. På Nørholm og Lunderup sad endnu Andreas Charles Teilmann, der som den rasende dygtige landmand, han var, havde forøget Nørholms hovedgårdsmark, altså hovmarken, med 40% ved opdyrkning af hede og mose.

Desuden begyndte han som en af de første at mergle den kalkfattige jord og drev derved udbyttet i vejret, så hoveriarbejdet voksede på alle leder.

På de mange værtshuse i markedsbyen Varde kunne man høre adskillige gamle og nye beretninger og rygter om sammenstødene mellem hovbønder og herremand.

De sidste åringers voldsomme debatter omkring regeringens forsøg med landboreformer havde nok pustet til ilden. Ingen kunne være i tvivl om, at den dygtige herremand og jurist på Nørholm langtfra var en tilhænger af den slags reformer, men tværtimod var en af de førende modstandere.

Man kunne gerne for hans egen skyld ophæve Stavnsbåndet og give bonden fuld frihed over sin person, men han ville ikke tåle indgreb i hoveripligten. Havde bonden overtaget en fæstegård, måtte han udføre det nødvendige hoveri. For hoveriet var en af godsejerens velerhvervede rettigheder, og hovedgården kunne ikke drives foruden den!

Bønderne klagede til amtmanden over hoveriet, men han måtte afvise klagerne, da de jo havde underskrevet bindende fæstebreve ved overtagelsen af deres gårde.

Da bønderne senere klagede til den reformvenlige regering, forsvarer Teilmann sig rasende med, at det da ikke kunne være nogen forbrydelse at opdyrke hede og forbedre avlingen. Bøndernes klager er blot et udslag af de griller som reformvennerne sætter dem i hovedet. Hans bønder sidder godt i det. Det kan ses af, hævder han, at en bonde kun overlader sine fæsterettigheder, altså fæstegården til en anden for en meget høj sum. Nej, Nørholms bønder er langt foran andre i dygtighed og velstand og klager helt uberettiget!

Borgerne i Varde har vel lyttet til oplandbeboernes genvordigheder med samme lunkenhed som disse viste den lille købstads bryderier med gamle privilegier, ulovligt landhandel og borgerflugt til Hjerting.

Hovmærker fra Nørholm og Lunderup, som dengang disse mærker blev forordnet af Struense i hans kortvarige hoveriforordning og skulle tjene som kvittering til sikkerhed for hovbonden.
De trekantede gjaldt for pløjedage. De runde for gangdage, hvor der bare skulle møde en karl eller pige. For spænddage, dage hvor karlen skulle møde med hesteforspand og vogn, harve eller slæde, var billettene firkantede.
Der eksisterer vist kun disse fire afbildede endnu. Og om de har været i brug ud over de få år, som Struenses reform gjaldt, er nok tvivlsomt.

Gensidig forbundet vogtede by og land - også dengang på hinanden. Undertiden har bønderne nok med rette følt sig klemt fra begge sider: stigende hoveri og emsige købmænd og håndværkere, der rugede over deres købstadsrettigheder og kunne finde på at lave indbyrdes aftaler om de priser, som der skulle gives for bondens varer. Varer som han oven i købet kun måtte sælge i byen.

Nye tider måtte imidlertid snart oprinde for den bondestand, som hele rigets ve og vel afhang af, og som 80% af befolkningen tilhørte.

Regeringen under kronprinsen var optaget af de europæiske frihedstanker og agrare landvindinger.

Frihed og oplysning måtte gå hånd i hånd. Skolegang burde ikke forbeholdes en lille priviligeret klasse, mens bøndernes børn spistes af med en yderst nødtørftig degneundervisning, der oftes ikke bragte dem andet end en middelmådig læsefærdighed, så de kunne lære katekismus og få den tvungne konfirmation overstået.

Det kan være interessant at se, hvad den begavede og velstuderede herremand på Nørholm mente om almuens behov for skolegang, som længe havde ligget til overvejelse i en regeringskommission med forbedringer for øje.

1785 udsender kancelliet nogle forslag til forbedringer af skoleholdernes forhold på landet.

Forslagene ønskes vurderet af præster, degne og godsejere i landdistrikterne.

A. C. Teilmann modtager dokumentet den 28. marts gennem amtmand Urne i Ribe. Det fylder ca. to foliosider i Nørholms kopibog og bærer unægteligt præg af et stykke håbefuldt skrivebordsarbejde, lovlig fjernt fra den virkelighed som skulle forbedres.

12 dage senere svarer Teilmann. I 9 punkter gennemhegler han forslagene, idet han hurtigt fastslår, at hovedmisèren, den slette rekruttering af skoleholdere på landet, skyldes de usle aflønningsforhold, og at forslagene ikke indebærer flere penge til at rette op på forholdet, men bare omfordeler det lidet, der er i forvejen.

I øvrigt mener han, at de organisatoriske forhold, som forslagene også piller ved, er udmærkede og virker godt i disse vidtstrakte tyndtbefolkede egne, hvor smålandsbyerne ikke kan bære en skole, og hvorfra børnene på grund af de lange veje ikke kan søge hovedskolen i kirkebyen. Især om vinteren, hvor vejene er umulige. Da er det bedre som nu at lade vandrelæreren komme til børnene og holde skole i en bondegård på stedet.

Forslagsstillernes ønsker om at skaffe bedre, »studerende«, skoleholdere til landsbyerne får deres bekomst særskilt under pkt. nr. 7., som her gengives efter kopibogen, lettere omskrevet i nutidigt sprog:

»Er ikke en skikkelig bonde eller bondekarl ligeså egnet som den lærdeste mand til at være lærer for bønderbørn, som kun behøver at lære at læse trykte bøger for at kunne lære deres Kristendom?

Og hvis nogen forældre vil have, at deres børn også skal lære at skrive og regne, kan det sagtens lade sig gøre ved den omvandrende skoleholder. Det er der set flere eksempler på. Og hvis ikke kan de mod betaling lade dem søge hovedskolen i kirkebyen«.

Og efter en tankestreg tager han fat igen: »— Ved denne lejlighed skal jeg ikke undlade at bestride den herskende fordom, som bliver mere og mere udbredt, nemlig at man klager over bøndernes uvidenhed og vil have dem undervist i næsten alle videnskaber, da man mener, at bøndernes dårlige tilstand skyldes, at det har været forsømt i deres ungdom.

Dertil vil jeg sige, at man ønsker umulige ting. Thi vel ved jeg, at oplysning og kundskab ikke forringer nogen, men jeg ved også, at det ikke kan nås uden megen stillesiddende studeren og rolighed, som vil skade deres helbred og levemåde og gøre dem uskikkede til det, som de skal, nemlig at leve af deres hænders arbejde. For størstedelen under åben himmel, tidlig og silde, i ondt vejr og i godt vejr, i hede og i kulde.

Thi som studeren og hovedbrud gør os uskikkede til bondearbejde, gør bondearbejde os uskikkede til studeringer.

Man ser jo også, at de lærdeste bønder, hvilket dog ikke siger så meget — er de ringeste arbejdere. Og det ville blive en bedrøvelig sandhed, at et land, som bestod af lærde bønder, ville falde tilbage og komme til at se ud, som da det kom fra skaberens hånd. Eller gøre en figur, som et legeme, der var bar øje.

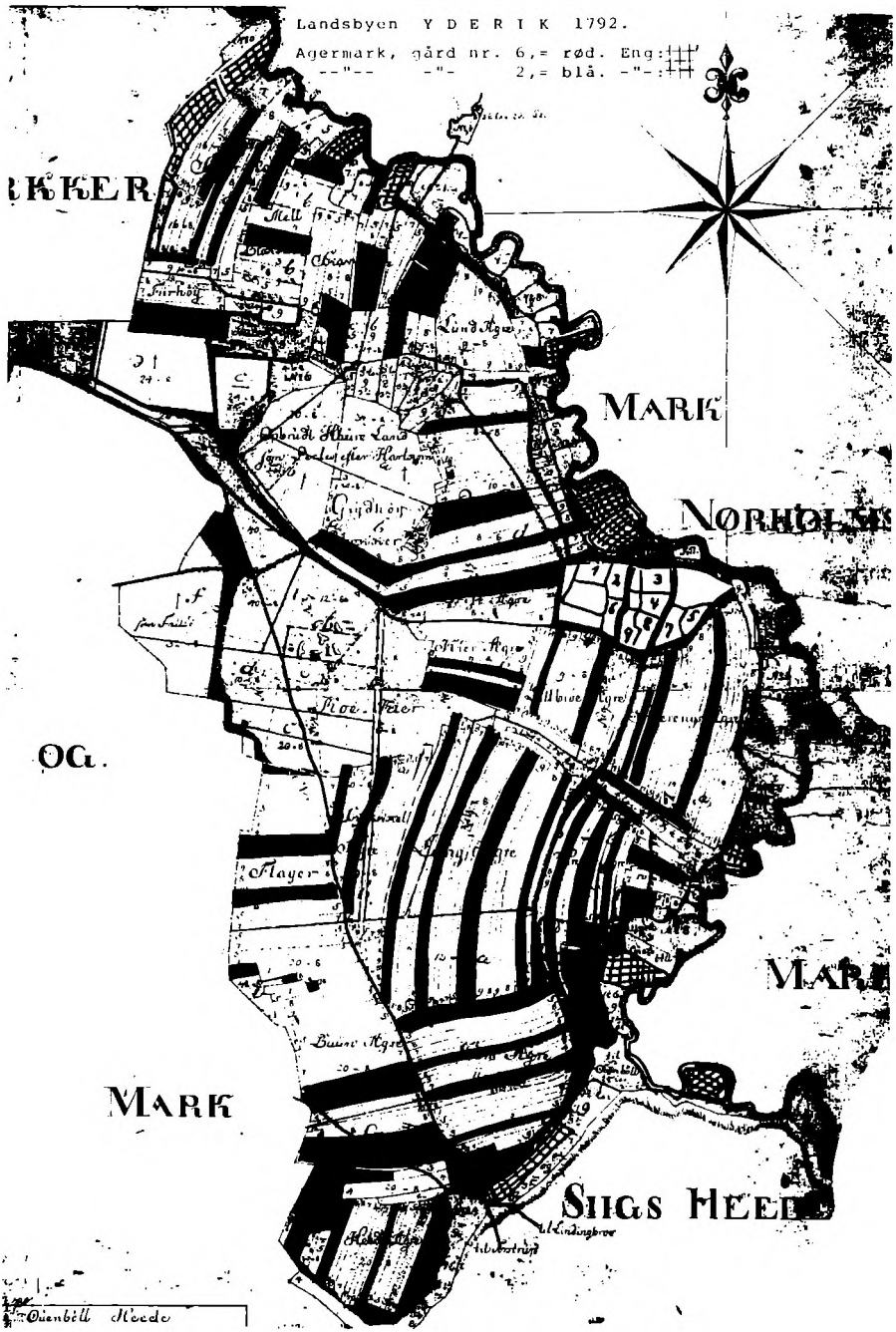

Udskiftningskortet over Yderik bymark 1792.

Naturen taler selv så tydeligt, at ingen kan tvivle om dissse sandheder: Non omnia possemer omner. Totur in omnibus nihil inn toto. (Alle kan ikke alt. Hvis alt er for alle, bliver intet for nogen).

— Ja erfaringen kan fremvise 100 bønder, som ikke kunne læse eller skrive deres eget navn, men forstår at drive deres gård og avling så vel, at jeg vil påstå, at ikke kun den lærdeste bonde, men enddog den lærdeste professor i landøkonomi ikke kan gøre det bedre, ja ikke engang så godt, tror jeg«.

Sådan! Heller ikke i Jylland duede den bonde, »—— som sad hele dagen med en pibe tobak i munden og krøllede Arent Hvitfelds krønike eller postil«. Det kunne Teilmann og salig Holberg nok blive enige om.

Som største lodsejer og kirkeejer havde Teilmann ansvaret for ordningen af skolevæsenet i Thorstrup og flere sogne. Og efter denne svada må man tænke: skade for dem.

Men allerede i 1783 havde han bygget en solid skolebygning i Tistrup, og fem år efter, altså i »Stavnsbåndsåret« 1788, bygges en tilsvarende i Thorstrup.

Begge huse står endnu, selvfølgelig noget ombyggede.

På en sandstenstavle i muren på den gamle skole ved kirken i Tistrup læser man endnu hans indskrift:

»Det hus, som er i Herrens navn opbygt, kan intet fælde. Det står til efterslægtens gavn og trodser tidens ælde. A.C.T. 1783«.

Og i Thorstrup:

»Den, som sit håb på Herren sætter, den bygger på så fast en grund, at huset står, og dage nætter ej frygter stød ej tid og stund. A.C.T. 1788«.

Sådanne indmurede vers kan vel være en slags »besværgelser« i tidens stil, samtidig med at de skulle bekendtgøre for eftertiden, hvem bygherren var.

Men de kan vel også være et udtryk for den gamle aristokrats faste tro på Herren som opretholderen af den - sociale - verdensorden, som enhver »i sin kald og stand« burde være fornøjet med at tjene!

Teilmann formåede da også at opretholde lidt af den gamle »verdensorden« på sit gods længe efter sin død.

Han oprettede nemlig stamhuset Nørholm, et fideikommis der retligt bevirkede, at det fæstegods, som på oprettelsestidspunktet tilhørte godset, først meget sent kunne frasælges til selvejendom. Derfor var der endnu i 1860erne som en af de sidste steder i landet fæstegårde på Vardeegnen. Hoveriet var dog forlængst ophørt - og landet bestod trods alt.

Vores hjemvendte rømningsmand?

Under sin omtumlede tilværelse havde han lært sig lidt af hvert, bl.a. kunne han skrive. Så han fik vist et job hos landmåleren, der i den næste halve snes år udskiftede de fleste landsbyer omkring Varde.

»Filosofisk efterskrift«:

Lad os ikke dømme den gamle herremands skolesynspunkter for hårdt.

Han havde dækning for dem langt ind i den bondestand, det dengang handlede om.

Og den berømmelige »Vestjyske Skoleordning« - som ikke nødvendigvis gjorde vestjyderne ringere rustede i hovedfagene: religion, dansk, regning og historie end andre danskere, hvilede på det samme fundament:

Børnenes arbejde i landbruget om sommeren kan ikke undværes. Og det er lige så nødvendigt (i virkeligheden underforstået: mere vigtigt), at de tidligt lærer at arbejde med hænderne, for det skal de leve af.

Landsbyskolen var sejlivet i Vestjylland. Man træffer endnu ikke så få ældre vestjyder, som nu i disse »internationaliserede« tider med en vis beklagelse siger: »Ja vi lærte jo ikke sprog og den slags i skolen. Vi gik jo kun om vinteren, bortset fra den ene dag om ugen om sommeren«.

Færgeri og bro ved Tarphage

Kirkebetjent William Christensen, Oksbøl

Næsten fra århundredskiftet er der arbejdet meget med at få en fast forbindelse over Varde å ved Tarphage.

Mange mener, det var vestboerne, der ønskede at få lettere forbindelse til Esbjerg, men Esbjerg var dog også stærkt interesseret i at trække vestboerne til sig.

I året 1938 kunne arbejdet på at bygge broen endelig tage sin begyndelse, og i 1941 kunne den åbnes for trafik.

At byggeriet trak så længe ud skyldtes krigen, for ingen var interesseret i, at tyskerne skulle have for let adgang til Esbjerg fra militærlejren i Oksbøl og vestkysten iøvrigt. Der kunne jo også blive tale om, at broen udsattes for sabotage.

Presset på en færdiggørelse blev imidlertid stort, og broen blev bygget færdig.

Før broen kom, måtte man naturligvis sejle for at komme over åen, og så vidt jeg ved, har der været offentlig færgeri over Varde å ved Tarphage i 120 år.

I de første mange år havde færgeriet stor betydning for vestboerne af hensyn til samhandelen med Hjerting. Hjerting var jo hovedbyen, før Esbjerg blev en by af betydning.

Der hentedes utroligt mange læs blåmuslingeskaller på skelbankerne; muslingeskallerne blev brugt som gødning på markerne, og mange marker på den anden side åen havde brug for denne gødning.

Der blev dog også sejlet muslingeskaller op gennem åen til Varde, og denn sidste ladning skaller kom, så vidt jeg husker, til Varde i 1929. De sidste sejladser var nu nok også for at demonstrere mod brotankerne.

Fra mit hjem, som lå i Vrøgum, har vi hentet mange læs skaller. Det var en lang og drøj tur med hestevogn på dårlige veje. Dog hjalp det noget, at der på ruten ikke var så langt mellem traktørstederne. Man kan ikke kalde disse traktørsteder for smugkroer, for alle vidste, hvor de var, og der blev i almindelighed ikke grebet ind over for denne virksomhed.

Der går mange historier om disse ture vestfra over åen og videre mod Hjerting eller Esbjerg. Min far fortalte om tre mænd, der kom kørende fra Hjerting; de skulle over åen og videre vestpå. De to var brødre, Jens og Marius, den tredie hed Henry og var de to brødres kammerat. I nærheden af åen gjorde de holdt ved et traktørsted, og der har de jo nok fået rigeligt at drikke, for bedst som de sad ved bordet, forsvandt Marius. Jens siges: »Hvo bløv han av?« »Han skrej nier under

æ buer«, sagde Henry. De blev så enige om at samle Marius op igen, men da de bukkede ned under bordet, sagde Henry: »Hva æ det, han æ jo døe«. »Ja, det æ han ov«, sagde Jens, »det vå da mærkli, den pus hå ha da alle spellet mæ far«.

De bar herefter Marius ud i vognen og blev færget over åen.

Jeg gad nok vide, hvor mange der er tilbage af dem, der har færget folk over åen. Jeg er selv en af dem og har mange minder fra den tid. Jeg kom i tjeneste hos Silles Sillesen, der havde færgegården, den 1. november 1928. I første omgang tjente jeg hos Silles Sillesen fra 1. november 1928 til 1. november 1929. 1. november 1932 kom jeg igen og var der til 1. november 1933.

Hvad jeg mindes særligt fra den tid er nok, hvad der skete den 26. november 1928. Om aftenen trak det op til uvejr ind over Kokspang, hvor en skypumpe jævnede forsamlingshuset med jorden. Ca. en halv time før havde gymnastikpigerne forladt forsamlingshuset, og da der ingen vært boede i huset, kom ingen mennesker til skade. Lidt øst for forsamlingshuset lå Niels Tobiasens gård; den forsvandt også, mens to andre gårde led mindre skade. Stormen fortsatte, og da vinden i løbet af natten gik om i sydvest, havde vi stormfloden. Få timer efter var Færgegården omringet af vand, og klokken tre om natten stod vandet ind over det hele i både stald og lade. Den, der ikke har oplevet en sådan stormflod, kan ikke forestille sig, hvilke enorme kræfter, der råder. Vi måtte straks i gang med at prøve på at holde vandet ude, men hvad gør man, når der ikke kan lukkes en dør op, uden vandet strømmer ind. Intet kan hentes udefra, men vi fik nogle brædder sat indvendig på muren fasgjort til dørene, og derefter hentede vi gødningen fra grebningen og fyldte den i hulrummet. Gødningen trådte vi så godt fast, men det var meget besværligt, for vi havde intet lys, da elektriciteten var afbrudt på grund af stormen. Heldigvis havde vi nogle lamper stående på loftet, og dem fik vi i en fart gjort klar. Der var ingen mulighed for at malke, for spandene stod udenfor, og der kunne vi ikke komme.

Roerne, som var samlet i kuler, forsvandt ud over engene, hvor vi senere kørte rundt for at samle dem hjem igen.

Stuehuset, der lå lidt højere end udbygningerne, sparedes for vandet, men det var galt med kælderen; her trængte vandet ind, og det gik ud over den store ovn, hvori man dengang bagte brød. Saltvandet var trængt ind i stenene, så ovnen måtte varmes op flere gange, før den igen var brugbar.

Vi havde to robåde og en færge, som vi brugte til hestevogne og biler, og det var alt sammen gledet med vandet ud i Alslev enge. Først hen på vinteren blev det hele hentet hjem, men det var en vanskelig opgave, for vi kunne ikke få hjælp af kraner og den slags; nej, alle mandfolk i nabolaget blev kaldt sammen, og der blev organiseret en masse planker og rundholter. Ved hjælp af lange jernstænger løftede vi enden af færgen op på plankerne. Så kunne den skubbes en længde, hvorefter plankerne blev flyttet om foran, og der kunne igen skubbes en længde.

Sådan gik det i dagevis tværs over grøfter og hegn, men sagerne kom da igen på plads.

Når folk kom til færgestedet fra Skads herred, kom de ind på gården og bad om at blive sejlet over, kom de derimod fra vester Horne herred, skulle vi holde øje med, om der var »kunder«, for så gjaldt det om at komme af sted. Egentlig var det kun dagtimerne, man kunne blive færget over, men mange vidste, hvor færgekarlens værelse var, så mange gange blev man kaldt op om natten for at sætte folk over. Det var ikke så rart at afvise folk, for så kunne enkelte finde på selv at tage båden, og så lå den på den anden side næste morgen.

Jeg har selv været ude for et problem af den art. En gang tog jeg til mit hjem i Vrøgum og havde så båden liggende på vestsiden. Da jeg tog fra Vrøgum, cyklede jeg til bal i Janderup, og sådan med overdans og det hele kunne det godt blive lidt sent. Da jeg omsider kom til færgestedet var der en, der havde taget båden; den lå på den anden side. Der stod jeg og kunne se op til færgegården, men uden båd. Jeg måtte så cykle tilbage til Billum og herfra over Varde til Alslev, en lang tur, men det gik jo dengang.

De bedste dage ved færgeriet var, når der var Fællesskue i Esbjerg; da kunne man regne med at sejle i døgndrift.

Det var kun i sommertiden, vi havde færgen, prammen, i vandet, og priserne var som følger: En bil eller et hestekøretøj med fører 1 kr. plus 20 øre for hver person, cyklister 30 øre.

For at blive antaget som færgemand ved Silles skulle man være medlem af sygekassen og eje en cykel for hurtigt at kunne komme til åen. Dernæst forlangte han, at man altid skulle have vekselpenge på sig, for også dengang var der fiduser i folk. Kunne man ikke give tilbage, ja, så var der jo nogen, der mente, at betalingen kunne vente til en anden gang. Jeg har også eksempler på, at nogle tog uden om ad Varde, når de hørte prisen; så var disse penge da sparet.

Vi var to karle på færgegården, og vi skiftedes til at passe færgeriet og staldarbejde på gården om søndagen. Det kunne godt trække lidt ud med aftenfodring og malkning af 16 køer - med håndkraft, for det var ved den tid, hvor folk skulle hjem igen, når de havde været ude om søndagen. Det gik frem og tilbage mellem åen og stalden.

I sommeren 1929 blev forsamlingshuset genopbygget; det var murermester Jens Nielsen med sønnerne Niels Karl, Kristian og Martin fra Oksbøl, der forestod dette arbejde. De skulle færges over hver morgen og aften, men det var et specielt syn, når de kom cyklende ned gennem engene; Jens Nielsen kørte altid forrest, og han var en lille, svær mand med fuldskæg, men fuldskægget var så kraftigt, at han i stormvejr måtte have skægget lukket inden for vesten for at holde balancen på cyklen. Hen på sommeren fik Martin bil, og så gik det meget nemmere.

En aften var jeg sejlet til Myrtue, en tur på ca. 3 km, for at være sammen med ungdommen der. Vi havde det vældig hyggeligt, men pludselig kom havgusen væltende ind over engene, og så fik jeg travlt med at komme hjem. Imidlertid var vandet for udadgående, og det var så lavvandet, at jeg måtte ud i bugten for at kunne sejle, men her mistede jeg orienteringen, så jeg måtte ro mod strømmen for ikke at drive til havs. Hen ad morgenstunden blev jeg glad, for da hørte jeg vores hund, der ellers altid fulgte mig. Den stod på brohovedet og hylede; det var, som om den var klar over, at noget var galt, fordi jeg ikke var kommet tilbage. Sådan en hund glemmer man ikke.

En anden gang var jeg ude for, at kæden på færgen sprang, og vi drev med strømmen udad. Det var meget ubehageligt, for jeg havde en urolig hest om bord, men åen bugter sig, så vi drev i land ved nabogården og fik færgen tøjret. Da vandet begyndte at stige, kunne vi slæbe færgen tilbage på plads igen.

En dag så jeg, der gik en mand nede ved færgelejet på vestsiden, men han gjorde ikke tegn om, at han ville over åen. Da han havde gået et stykke tid, besluttede jeg at sejle over til ham. Det viste sig at være en vagabond, og hans eneste påklædning var et par støvler. Han var kommet fra Esbjerg og ville vestpå, men da han ingen penge havde, besluttede han at svømme over åen. Han klædte sig af og bandt alt tøjet sammen med livremmen, men den har nok været for dårlig, for den sprang, og alt tøjet flød med strømmen. Det eneste, han reddede, var støvlerne, men værre var det, at han næsten var en stor vable af insektbid. Det må have været forfærdeligt, men han har nok syntes, at han ikke kunne gå nogen steder hen helt nøgen. Jeg roede tilbage og fik fat i noget tøj til ham, så han kunne komme videre. Vi så ham aldrig mere.

Det var ikke alle, der var lige glade for at komme i båden; man vidste jo ikke, hvor farligt det kunne være. Jeg har været ude for en ældre dame, der satte sig ned i båden, og så skulle jeg binde et tørklæde for hendes øjne, mens overfarten stod på.

Om vinteren, når åen var belagt med is, kunne vi jo ikke sejle, men så førte vi folk over. Føreren gik foran med en bådshage med langt skaft. Han holdt den i begge hænder, så den lå vandret, for så kunne man altid redde sig, hvis isen skulle briste. Der var dog enkelte, der mente, at også dette var for farligt. Jeg husker en ung pige, der blev meget bange midt ude på isen. Hun bad mig om at blive båret over, hvad jeg da også gerne gjorde; jeg ved så ikke, om det skulle være mindre farligt.

I 1932 fik vi vintervejr allerede først i november, og det frøs så hårdt, at jeg gik på isen over åen den 7. november. Det er vistnok rekord, men det varede også kun et par dage, for hvis frosten ikke varer ved, vil tidevandet snart ødelægge isen.

Kunstmaler Lyngbo indgår også i mine »færgemandserindringer«. Lyngbo er

i øvrigt født i Vrøgum, nabo til mit hjem, og dengang kaldtes han Karl Målers Krestian.

Lyngbo kom cyklende fra Esbjerg med hele sin oppakning af malergrej på ryggen. Han skulle over åen, og skønt jeg advarede ham kraftigt om, at der lige havde været stormflod, og vandet af den grund stod så højt, at vejen og engene gik i et ved Tarp, holdt han fast ved sit ønske, stejl som vestjyder i almindelighed. Over kom han, men resultatet var, at han kort efter havnede i en grøft og fik bad med tøjet på, hvilket han nok ikke var vant til.

Muligt nok, men han ville næppe have beklaget sig. Ikke blot som trafikant, også som billedkunstner, var han en fjende af nymodens ideer, stod fast på det naturalistiske landskabsmaleri, hvor hans jævnaldrende søge nye veje.

I sine bedste arbejder med den lave horisont, den høje himmel og det vestjyske land i dæmpede jordfarver, kun brudt af fårene, set i modlys, nåede han betydelige resultater, en fin, indtrængende, redelig kolorit.

Og senere, som hedeejer i Henne, kunne han etablere et reservat, et asyl for naturister. Men udenfor dundrede turisttrafikken forbi.

Nutidens turister var ikke naturelskere, men naturforbrugere, stillede fordringer til komfort, oplevelser, bekvemme færdselsmuligheder. Man kan søge skjul for dem i reservatet, gemme sig, stundom endda få et udsyn over det lave land, sådan som Lyngbo skildrede det.

Men det findes ikke mere, ikke rigtig.

Det rastløse jag, som ikke er udtryk for sund foretagsomhed, men febrilsk rodløshed, kan nok lade Lyngboes verden overleve på væggene, indrammet i smukke guldrammer. Med færgefarten er det slut.

Kun Karons færgerute nyder søgning og skal ikke frygte næringssorger. Også vi må i tidens fylde indskibe os på hans båd, når vi som hans uvillige passagerer stævner over strømmen til dødsriget...

»Gas-slugeren«

Af Aage Lykke Madsen, Aalborg

Den tidligere Varde-dreng og automobilforhandler, som forlod fødebyen - medbringende stadens kønneste pige! - for at virke i Aalborg, har øjensynlig haft mangen erindring stuvet med i bilen. Først nu som pensionist fik han stunder til at bearbejde stoffet - og til at afsløre sin fortælleevne! En prøve herpå kunne vi bringe i sidste udgave, og de utallige begejstrede læsere vil heller ikke i år blive skuffede!
En vestjysk bilhandler ved nok besked med, at det er resultatet, der tæller - den afsluttede handel. Forholdet er det samme i rollen som fortæller: det er pointen, der giver historien liv! - Og Aage Lykke Madsen tør man nok købe en historie af!

Hele tiden sker der noget nyt - teknikken breder sig - også i Varde. Tænk - nu har fru Alma Bøgh Mikkelsen - elektricitetsværksbestyrerens kone - fået installeret et elektrisk komfur i sit køkken i Lundgade. Byens fruer strømmer til for at se alt det nye - og snakken går - utroligt, at man nu kan lave mad med elektrisk strøm.

Længe har man kendt til elektrisk belysning - såvel i private hjem som i enkelte af byens gader - men et komfur, der kører med strøm - det er noget ganske nyt. Egentligt har man ikke større tiltro til elektriciteten ... ofte blinker det skarpe lys, medens man sidder og læser »Ribe Amtstidende«, og så mumler hele den tilstedeværende del af familien: »Så, nu kysser Mikkelsen sin kone igen«.

Hvad angår det nye køkken, mener mange, at det er lovlig langsomt i forhold til gassen - og det er det velsagtens også - men det er meget mere renligt og ikke nær så farligt som gas. Under alle omstændigheder kæmper den velagtede og myreflittige bestyrer af elektricitetsværket - Hans Mikkelsen - ufortrødent videre for at få udbredt kendskabet til og brugen af elektrisk strøm. Mikkelsen ved simpelt hen alt om strøm og dieselmotorer - han har forlængst forklaret os unge om den store fremtid, der venter begge dele. Han påstår endog, at en skønne dag vil både last- og personbiler køre med dieselmotor ... men der trækker vi andre nu grænsen - *det* kan i hvert fald aldrig ske. - Mikkelsen hævder ligeledes, at verdensøkonomien en skønne dag vil totalt regeres af olie - olie, som pumpes op af jorden og måske engang af havet. - Nåh - vi unge tror ikke på de fremtidsudsigter - se selv - ikke engang i Harte ved Kolding har man fundet en dråbe olie, skønt man har boret og boret i månedsvis!

Mikkelsen har sandelig modstand at slås med - den lige så flittige gasværksbestyrer Lang kæmper indædt for sin gas og alle sine gasledninger, der gennem mange år har været benyttet i køkkener og til gadebelysning. Han overlader helst ikke sit gasmarked til Mikkelsens forbistrede elektricitet. - De to mænd roser ikke hinandens produkt - de slås for deres eget produkt, indædt og konstant. - Man skulle faktisk tro, at det var deres egen private forretning, de driver - for deres egen kapital, men sandheden er jo, at begge arbejder for kommunen.

Det er juleaftensdag. Hans Mikkelsen går langsomt ud gennem elektricitetsværkets port og ned gennem Lundgade mod Storegade. Han skal ned til sin faste barber gennem mange år - frisørmester Budde, som driver en velkendt forretning i Storegade - for man skal jo være fin og velbarberet juleaften - dufte godt ... det mener Mikkelsen, og det er han ikke ene om.

Næppe er han kommet ret mange skridt hen ad gaden, før han må lette hatten for sin genbo - lærer Poul Jørgensen, som underviser i skolen i gymnastik og sløjd. Poul Jørgensen er en høj - kraftig - og særdeles flot mand - en lærer, som simpelt hen forgudes af alle drenge i skolen, som han underviser på sin hyggelige, men ret håndfaste måde. Om sommeren lærer han knægtene at svømme på badeanstalten ved åen - lige ved siden af jernbanebroen. Lille og store bassin bruges flittigt hele sommeren igennem. Poul Jørgensen har den absolutte mening, at drenge på 12 år skal kunne svømme - og dem, der ikke kan, giver han undervisning ... på en lidt barsk måde ... men alligevel. - Han putter dem i en træbøjle, fastgjort til en lang stang, som han selv går oppe på land og holder knægten oppe med, alt medens han forklarer, hvorledes svømmetagene skal være. Følger drengen ikke de givne råd, får han en dukkert, idet Jørgensen så puffer ham ned under vandet med stangen. Bøjlen er naturligvis ikke særligt populær, og derfor sørger de fleste drenge at få svømningens kunst lært, inden de fylder 12 år. Men det er jo da altid sjovt at se de andre i bøjlen ... tøsedrengene, der ikke kan svømme. Barske løjer? Nej - det er der vist ingen af drengene, der mener.

»Glædelig jul« siger Poul Jørgensen til Mikkelsen med sin buldrende lidt hæse røst. Mikkelsen svarer - de svinger med hattene og går hver sin vej.

Næppe tyve skridt længere henne ad gaden smiler og nikker et venligt ansigt til Mikkelsen inde bag et vindue - og hatten må igen have en svingtur. Det smilende ansigt tilhører frøken Andersen - den ene af indehaverne af frøknernes Hansens og Andersens private skole. Det er en god skole at være tilmeldt - der er ikke så forfærdeligt mange elever, og man lærer virkelig godt. De to frøkener er søde og rare - bare man altså lystrer - læser på sine lektier hjemme - ellers kan man godt komme til at sidde efter ... eller få et arrigt ryk i ørerne. I skolens 1. klasse skriver man på skifertavler - hver elev har sin tavle og griffel. Først når man har sammenlagt seks talrækker rigtigt, får man lov til at bruge papir og blyant. De seks talrækker kalder man »seks-rækker-mente«, og det er en stor dag, når

man godt rød i hovedet af benovelse kaldes op til kathederet, bliver rost for øjnene af de andre elever og får et æble som belønning. Derefter får man en seddel med hjem om, at man skal henvende sig til boghandler Ebbe Clausen og få udleveret en stilebog samt blyant .... og særdeles vigtigt: viskelæder. Ideen er sikkert udmærket - alle 1. klasses elever gør deres yderste for at få lov tilat skrive på papir ... der er for alvor et mål at stræbe efter. De to ældre frøkener har vistnok mange problemer at slås med, udover eleverne -- man siger, at skolen måske snart må lukke på grund af økonomien.

Nede på hjørnet af Lundgade/Storegade opdager Mikkelsen, at han har glemt at fylde sin brystlomme i vesten med cigarer, men det er der råd for, og han drejer ind til højre - lige på hjørnet - hvor der ligger enn lille beskeden blandet slik- og tobaksforretning. Den ejes af fru Janderup, der altid selv ekspederer kunderne i den hyggelige butik, hvor der dufter herligt af både slik og tobak.

Herinde får han en sludder med en anden kunde - fru Lamp - værtinden i »Håndværkerforeningen« i Storegade - stedet hvor byens baller afholdes, og hvor man som dreng gik i danseskole hos enten frøken Lund eller søstrene Sierick. Fru Lamp er en kraftig og håndfast kvinde - morsom og hyggelig at snakke med - og driller nu den gode elektricitetsmand med det alt for skarpe lys, som elektriske pærer afgiver! - Nåh - det er for sjov, hun driller - de to er gode venner. Mikkelsen er bestyrelsesmedlem i »Borgerforeningen« og med til at arrangere juleballerne i fru Lamps virksomhed - drillerierne er ganske harmløse. Mikkelsen går videre, lunt grinende af den ufattelige uvidenhed med hensyn til elektricitet, som fru Lamp har afsløret ... men måske dog en lille smule trist til mode -- han kæmper jo for at få sin strøm ind overalt i byen og vil gerne møde en smule medhold og forståelse.

Nåh pyt, tænker han - i overmorgen, 2. juledag, skal han sammen med »Borgerforeningens« bestyrelse pynte juletræ i »Håndværkerforeningen«, og så ser han fru Lamp igen. Juletræet benyttes til juleballerne - 2. juledag i »Borgerforeningen« - og 3. juledag i »Klubben«. Begge fester starter med børnebal - og byens danselystne børn glæder sig, hvilket man måske næppe kan påstå om fædrene, som står oppe på den drøn-varme balkon og kigger på dansen - alt medens sveden gør de stive flipper og skjortebryster bløde ... men man kan da heldigvis hos fru Lamp gå ind og købe sig en kold øl. Børnenes mødre derimod udgør »kødranden« nede i salen. De sidder og fryder sig over deres ungers krumspring på dansegulvet til tonerne fra Skads-Nielsens orkester.

Mikkelsen smiler lunt ved sig selv - han må huske at gøre fru Lamp opmærksom på, at juletræets pærer i hvert fald behøver elektrisk strøm - lyse med gas kan de bestemt ikke ... det er da en slags trøst. Iøvrigt glæder Mikkelsen sig til at være sammen med bestyrelsen og pynte juletræet ... det er ikke særligt krævende -- man kan nøjes med at give gode råd til medhjælperne oppe på stigerne. - Der hø-

rer en solid julefrokost med som belønning for anstrengelserne ... og samværet er så hyggeligt og morsomt, at det hænder, man ikke mere end lige akkurat når hjem og komme i kjole og hvidt, inden børnenes indmarch starter.

På modsatte hjørne af fru Janderups hyggelige butik står skræddermester Petersen på trappen og vinker til sin lille datter Grethe, som han har sendt ned i byen på et mindre indkøb. Mikkelsen standser op for at snakke lidt med Petersen, der er meget anset - han er en dygtig skrædder - flittig sidder han på sit bord i »skrædderstilling« dagen igennem og har udsigt til de forbipasserendes ben. - Den nidkære elektricitetsværksbestyrer benytter lejligheden til at snakke om elektriske symaskiner .. men også her møder han skepsis ... han indser atter, at det tager sin tid at overvinde mistroen til mangeartet brug af elektrisk strøm .. og en smule mismodig traver den ihærdige Mikkelsen videre.

En meget lille, meget rank og velklædt skaldet herre hilser på Mikkelsen ved at løfte elegant på sin hat. - Det er vaskeriejer Knudsen, der ejer Varde Dampvaskeri, som han har drevet i mange år - han skal åbenbart ind og kigge på sine maskiner, som nu holder julefred - og damptrykket skal velsagtens også konstateres. De to herrer ønsker hinanden en glædelig jul, idet de svinger hattene.

Inde hos barbermester Budde sidder to særdeles kendte Varde-borgere og snakker hyggeligt med hinanden .. det er den tykke, glade og meget muntre bagermester Meyer, som har bageri på hjørnet af Smedegade/Storegade og mekanikermester B.K. Berthelsen, der driver et kendt bilværksted i Storegade. Han siges at være noget af et mekanisk snilde - det påstår han også selv - lad det stå lidt hen - men at han er en dygtig handelsmand indenfor bilbranchen er stensikkert. Berthelsen er ved at berette om dengang efter 1. verdenskrig, hvor han ofte tog til Tyskland og opkøbte brugte biler - satte dem i stand herhjemme - og solgte dem med en god fortjeneste. Den muntre og vittige bagermester Meyer vil drille lidt og siger så: »Jamen Berthelsen - du snakker jo ikke Tysk - hvordan kunne du ordne handlerne - hvad sagde du til dem?« - B.K. Berthelsen svarer: »Jow - ser du - sejer a saa - hwa' kostet æ wagen - sejer a saa« .. og sejrstolt ser han sig omkring - man bør være imponeret af et sådant kendskab til det tyske sprog. -- Naturligvis har Vardes muntre gutter forlængst givet Berthelsen et ekstra navn - nemlig »Berthel sejer a saa« -- for den vending bruger han ustandseligt. Mange hedder Berthelsen, og det er altid rart at vide, hvilken Berthelsen der tales om. Det er da så ligetil.

Naturligvis fører Mikkelsen atter letsindigt samtalen ind på elektrisk strøm - og han fortæller, at snart kan barber Budde klippe sine kunder med en elektrisk maskine, men uha da - den går Budde ikke rigtigt med på, og »Berthel sejer a saa« skrupgriner -- men klippe .. hvordan skulle det dog gå til .. hvis det sker, skal han bestemt aldrig nogensinde til en frisør igen! - Der er minsandten ikke meget medhold for Mikkelsen at finde hos de to gode Vardeborgere.

»Bil Madsens« imponerende vognpark ved Nørrevoldgade 2, Varde. Lykke Madsen ses som nr. 2 fra venstre med hånden på dækket.

Mikkelsen smider kravetøjet, kommer i stolen og får sin julebarbering. Der er ikke mange, der barberer sig selv - man går til en barbersalon, måske også for at spørge nyt -- der snakkes jo meget i en sådan salon, og man skulle helst vide besked om, hvad der sker i byen. - På sin vej ud møder Mikkelsen møbel- og ligkistesnedker Thorum - hans forretning ligger i Storegade, og det er en betydelig forretning, som alle kender. Thorum er også kendt for at være lidt drillesyg, og Mikkelsen får atter »et hak i tuden« hvad angår elektricitet contra det velkendte gasprodukt, og selvom han smiler udvendigt, føler han sig dog en smule ramt.

Mikkelsen går et stykke videre ned ad Storegade - han vil glæde familien med lidt ekstra i aften - det er jo da jul - og han går ind i chokoladeforretningen til »Fru Feddersen« i Storegade - lige overfor Østergades udmunding i denne stejle gade. Forretningen »Fru Feddersen« er efterhånden blevet en institution i Varde, for ingen i hele landet kan lave konfekt som denne gamle dame .. heller ikke de storsnudede Københavnere, som jo mener, at de kan alt bedre end andre, formår at fremstille så lækre chokolader .. det er da noget, enhver Varde-borger ved! Et stort antal turister husker også inden hjemrejsen fra ferien i Eventyrets land at besøge den lækre, rene og herligt duftende butik. Den søde, venlige fru Feddersen ekspederer selv, og Mikkelsen vælger med megen omtanke .. helt dy sig kan

han ikke - atter taler han elektricitet, men det er ikke klogt - han møder atter skepsis, selvom fru Feddersen ikke viser det helt tydeligt ... kunden har jo altid ret .. næsten. Dette opfatter Mikkelsen klart og fører samtalen ind på andre ting.

På sin vej ud af butikken møder Mikkelsen boghandler Ebbe Clausen, som har sin omfattende forretning på modsatte side af Storegade -- en forretning, der er opbygget ved enorm flid og påpasselighed ... men også i højeste grad ved den betydelige viden, boghandleren har om litteratur. Det er sådan en hyggelig forretning at komme ind i, for boghandleren er venligheden og hjælpsomheden selv... bl.a. er han eventyrligt god til at tale med alle de skolebørn, som dagligt vælter ind og gør deres indkøb her. Mikkelsen er virkeligt glad for at få en snak med Ebbe Clausen .. man bliver altid i godt humør af at møde en rar og venlig mand, som kun ønsker godt for sine medmennesker.. - For ikke at få noget spoleret, undlader Mikkelsen denne gang at nævne elektricitet, og medens de snakker lidt sammen om dit og dat, kommer købmand Viggo Andersen styrtende over gaden inde fra sin købmandsbutik - den ligger på hjørnet af Østergade/Storegade. Han skal snart lukke for i dag - tror han da - og vil bare lige ønske de to kendte mænd en glædelig jul. Også Viggo Andersens forretning hører til de kendte - den omfatter ikke alene købmandsvarer, men også brændsel osv. - Viggo Andersen selv er velkendt - ikke mindst blandt Vardes ungdom - han går stærkt op i spejderbevægelsen, der for ikke så længe siden er startet op i Varde og fået en gevaldig tilslutning... takket være den afholdte lærer Kirkeskovs indsats. - De tre gentlemen giver hinanden hånden -- Mikkelsens hat får endnu en svingtur, og man går hver til sit.

Stadigvæk lettere nedtrykt går Mikkelsen hjemad med chokoladeæsken under armen. Heldigvis dukker installatør Lundquist op -- nej *ned* fra sin butik i Storegade, hvortil en høj trappe fører op. Lundquist er en lille rund og venlig mand med en pudsig dyb stemme... og her kommer Mikkelsen til den rette. De to snakker elektricitetens fremtid, som de begge tror på .. ja - Lundquist tænker muligvis på en skønne dag at optage salget af elektriske komfurer.. men de er enige om, at først skal megen skepsis overvindes.

Det gør såmænd ikke noget større skår i glæden, at den store, kraftige - og meget talende - guldsmed H.P. Hansen dukker op fra sin guldsmedeforretning lige ved siden af og blander sig... det gør han altid. Han kan fortælle simpelt hen *alt* om gas og elektricitet - plus så meget andet, som intet har med en guldsmedje at gøre - og han spår elektriciteten en sørgelig fremtid, hvis overhovedet nogen i det hele taget. - Nåh, tænker Mikkelsen - det har han nu ingen forstand på .. men alligevel. Guldsmeden kan bare passe sin forretning, funderer han videre, for det er han dygtig til -- meget dygtig endda -- hans forretning og hans kunnen er anset i byen... for så vidt guldsmedefaget.

Stadigvæk noget »ramt« går Mikkelsen videre - men endnu er han dog ikke

truffet så hårdt, som da han møder selveste sin rival med hensyn til kraftforsyning - gasværksbestyrer Lang. De to konkurrenter træffer på hinanden lige ved spadserestien, der fører fra Lundgade til Østervold - lige forbi »De Gamles Hjem« ... og de geråder i en gevaldig diskussion om gas contra elektricitet. Naturligvis råber de ikke op, men de skåner på den anden side heller ikke hinanden - her er ingen julefred at finde.

Tilsyneladende vinder bestyrer Lang kampen i denne omgang ved at fortælle, at mere end 80% af byens gadebelysning er gaslys - og at nu starter snart samtlige gasovne i hele byen -- for ingen jul uden julegås eller and. - »Ha - måske får De slet ingen gåsesteg i aften med det sølle langsomme og ustabile køkken, som Deres kone har fået installeret« er hans grinende afskedssalut ... »Jow da - glædelig jul, herr Mikkelsen!!« Mikkelsen har fået de to farlige små røde pletter på kinderne - de viser, at nu er han skisme vred... han er ved at bide cigaren over - og han sætter derfor stumpen i et ravrør, han altid har hos sig. .. han bider hårdt i røret, idet han tænker: »Mig skal du ikke bide ravspidsen af« -- sådan som »Gissemand« - den folkekære - synger i de københavnske revyer.... Nu skal han ligegodt vise denne herr Lang et og andet, skumler han, medens han iler hjem til sit elektricitetsværk.

Der er nemlig det, at elektricitetsværket har en maskine, der drives ved gas - en maskine, der laver strøm til lysnettet. Den bruger utroligt meget gas, og derfor benyttes den kun i særlige situationer. Faktisk bruger den så meget af det Langske produkt, at man i daglig tale kalder den »Gasslugeren« ... altså belaster den gasforsynings-nettet ganske enormt, når den sættes igang.

Da så julestegen er i ovnene rundt omkring i byen, kommanderer Mikkelsen »Gasslugeren« startet -- han gør det med et mere end svedent grin. Han ved med sikkerhed, at gasforsyningen allerede nu er overbelastet .. man kan endog se på den lidt neddæmpede - men bløde og hyggelige - gadebelysning, at man har gasovnene igang rundt omkring. De tilstedeværende assistenter på elektricitetsværket - den store, kraftige Madsen - den lille, men lige så kraftige og runde Sørensen, samt den dygtige Rosenbeck - ser noget forbavsende ud over denne ordre .. de tænker måske på deres egen julegås ... men ingen protesterer -- Mikkelsen har stadigvæk de farlige røde pletter på kinderne, og dem er der respekt for ... »Gasslugeren« går i gang.

Resultatet udebliver ikke - gadelyset forsvinder næsten helt -- og helt galt bliver det med gasovnene i de private hjem -- telefonstorm hos den stakkels gasværksbestyrer, som jamrer og forklarer, at man kører på fuld produktion og ikke kan lave mere gas! - Enkelte fortæller i hårde vendinger, at nu vil de minsandten have installeret et elektrisk komfur, så julegåsen kan være klar til efter kirketid ... Ak ja, den arme, uskyldige Lang må døje meget og sluge megen hård kritik af sit produkt og dets mangler... det er sandeligt ikke nemt at være ham -- lige nu.

Da Mikkelsen mener, at han nu har sagt passende »tak for sidst« til bestyrer Lang, forlanger han »Gasslugeren« standset. Han håber, at Varde-borgerne har lært en del om, hvor ustabilt gas kan opføre sig .. og nu bliver der så alligevel jul i Varde, for julegåsen er god nok -- den er kun forsinket en hel del overalt i byen. Der er noget at fortælle til redaktør Nordhjem, som redigerer »Ribe Amts Tidende« - den lokale avis - og Mikkelsen skal nok sørge for, at avisen beskæftiger sig med den »gaskatastrofe«, der skete juleaften - netop i stegetiden - samt at han selv fik sin julegås til tiden .. som den eneste i Varde! - Denne omgang går til elektriciteten - og som bekendt siger man »den ler bedst, som ler sidst« ... men hvem mon kommer til at le sidst med årene? Måske holder den stride kamp mellem elektricitet og gas aldrig nogensinde op -- end ikke, når de to kæmpende hædersmænd forlængst er borte.

Alt medens »kampen står på«, og »Gasslugeren« foræder sig i gas, dukker købmand Pedersen på hjørnet af Østergade/Lundgade op. Hele byen kender købmand Pedersen, som ved flid, sparsommelighed og godt købmandsskab har oparbejdet en god, sund og solid forretning med købmandsvarer. At han er en talentfuld handelsmand har han vist gennem mange år - han handler med alt, hvad der kan give en fortjeneste. Man skal jo være talentfuld for at klare sig blandt de snu vestjyder, men det er købmanden bestemt også. Han er en stor og kraftig mand - butikken syner lille, når han selv færdes i den -- og da han også er stor med hensyn til den skabte formue, som dog ingen kender størrelsen af, har man døbt ham »Stuer Peder« .. et navn han bærer med rette og har grund til at være en smule stolt af.

Købmanden bringer en smule varer til fru Mikkelsen, som er fast kunde i hans forretning ... han bringer dem personligt, for dels er bydrengen ude i andre ærinder - og dels vil han gerne se det elektriske komfur i virksomhed. - Det får han at se og er tydeligt imponeret... hvorpå han begiver sig hjem til sit eget hjem .. og julegåsen, som jo nok snart er parat til at sættes på bordet. - Men ak - lidt efter har Mikkelsen ham i telefonen --- gassen forsvinder - gåsen steger ikke rigtigt -- hvad skal han dog gøre?? Mikkelsen griner smørret og siger »Købmand Pedersen, du skal bruge elektricitet og aldrig stole på gas«.

Som sagt blev der alligevel jul i Varde, og det varer meget længe, før historien siver ud. Det er gode og dygtige folk, Mikkelsen har på værket - de siger ikke noget -- men alligevel kommer sandheden om »gas-Katastrofen« frem. Da er tiden imidlertid gået, og Vardenserne morer sig - selvom julegåsen var forsinket. - Det vestjyske lune er altid parat - også når man bliver ramt selv. Sådan er det bare.

Lidt efterskrift:

Det Mikkelsenske hjem i Lundgade 12 er det mest gæstfrie hjem i miles omkreds

... altid går der en strøm af unge ind gennem porten - ind i gården og ind i det nu meget moderne, men hyggelige, køkken, hvor fru Alma hurtigt har vænnet sig til det nye komfur .. utrolig dygtig i et køkken, som hun nu engang er. .... Altid parat med kaffekanden - lige meget hvor mange der dukker op. Og inde ved skrivebordet sidder Mikkelsen - i fuldt sving med tegninger, blåtryk, regnestok osv.... men så snart en flok unge dukker op, lægger han det hele fra sig. Han simpelt hen elsker at snakke med de unge, og efterhånden synes man, at mere end halvdelen af Vardes unge er gået gennem disse hyggelige, gammeldags stuer. De unge er glade og taknemlige for den opmærksomhed, hvormed der altid lyttes fra ægteparret Mikkelsen side, når de mere eller mindre sagkyndigt udtaler sig om både det ene og andet .. mange ting diskuteres - og mange meninger høres.

Som årene går, er det ikke alene ægteparret Mikkelsen, de unge mænd kommer for at snakke med -- familien består også af fire friske, glade, kønne og meget livlige døtre, som enhver kan være tjent med at invitere til bal. De elsker at danse - og de er ikke spor kostbare at invitere ud - bare de kommer på dansegulvet -- og det gør de - uafbrudt... Sådanne unge piger kan enhver pengepung godt klare.

De to drenge, som hører til familien, er endnu så unge, at de ikke er begyndt at interessere sig for byens pulserende liv. Det hænder, at en af de unge mænd inviterer dem på fisketur en søndag - sådan med madpakke, ormedåse og det hele ... og drengene er ikke ældre, end de faktisk næsten ikke kan sove lørdag nat af bare spænding.

Mange, mange af Vardes unge har rigtig meget at sige denne dejlige familie tak for... Den, der har haft den lykke at være »stamgæst« i denne familie, vil aldrig glemme de mange hyggelige og muntre stunder, man oplevede der, - ja - og i familien sommerbolig »Kollegården« i Blåvand, hvor dørene altid har stået lige så gæstfrit åbne som i Lundgade. Her herskede altid fred og fordragelighed - her var hverken elektricitet, gas eller vand indlagt .. så er det jo så nemt.

Behøver jeg at fortælle, at jeg blev »stamgæst« allerede som dreng?

Lidt om lærerboligen i Thorstrup - 200 år

Af Erik Tyrrestrup

1988 er året, hvor hele nationen kan fejre 200-året for stavnsbåndets ophævelse. Men også på det lokale plan kan Thorstrup holde jubilæum, idet det er 200 år siden, at Thorstrup skole og lærerbolig blev opført.

Det var godsejer Andreas Charles Teilmann (til Nørholm), der i 1788 oprettede og bekostede degneboligen, som blev placeret lige ved siden af Thorstrup kirke. Kun stengærdet, der er iblandet slaggestykker fra jydepottefabrikationen, adskiller i dag den indviede jord fra lærerboligens. Teilmann, der også var etatsråd, lod kirketaget blytække, og som et flot symbol fra oplysningstiden lod han tranen med sten i klo vejre fra kirkens spir. (Billedet af den knejsende fugl, som holder sig (år)vågen, er også forlaget Gyldendals bomærke fra 1770 og anvendes den dag i dag). Teilmann døde i 1790 og naturligt nok findes hans gravmæle i Thorstrup kirke.

Til klar erindring for eftertiden - og altså til os 200 år efter - indsatte han over indgangsdøren til den kombinerede lærer- og skolebygning en plade med følgende indskrift:

Den som sit Haab paa Herren sætter,
Den bygger paa saa fast en Grund,
At Huset staar, og Dage Nætter
Ej frygter Stød ei Tid og Stund.
Bygt 1788 af
Andreas Charles Teilmann.

Thorstrup kirke og lærerboligen i 1980'erne. Over døren ses A. C. Teilmanns mindeplade fra 1788, nyplaceret ved ombygningen i 1914. (Foto: Mikkel Tyrrestrup)

Den første lærer i Thorstrup var Jacob Peter Boysen, som var 52 år ved tiltrædelsen i 1788. Et par år efter skriver provsten bl.a. følgende om forholdene:

»Degneboligen ligger ved kirken midt i sognet og er indrettet i skolehuset. Den består af 9 fag med grundmur, og er i meget ypperlig stand. Af de 9 fag er 3 til skolestue, hvori kan rummes med god vilje 50 børn«.

Eleverne fra omegnen havde et stykke vej til skole: »18 børn har ½ mil at gå, 15 børn ¾ mil og desuden en meget besværlig vej at gå og 43 børn har ikke over ¼ mil at gå«.

Om lærerens stilling hedder det: »Degnen er skoleholder og har i løn: Indtrædelsespenge 4 skilling af hvert barn, ugentlig af hvert barn som læser 2 skilling, ugentlig af hvert som skriver 3 skilling og af hvert som tillige regner 3 skilling, lysepenge 2 rigsdaler og 4 skilling samt 35 læs tørv og ungefær 100 læs halm til sine køer«. Endvidere: »Hans årlige indkomster, som i et og alt kan andrage sig årlig 64 a 66 rigsd., består i de 3 højtidsofre og uvisse acidenser ved barnedåb, kirkegang, bryllupper og lig., dernæst andel af korn i skæppen: nemlig: rug 6 a 7 tønder og byg 4 tønder samt æg til påske«.

I 1788 hører der intet land til skolen, men allerede to år efter har »degnen fået 6 skp. hartkorn jord i fæste, som ved fællesskabets ophørelse fra Sigs by er blevet

udskiftet af præstegårdens mark, deraf skal svares i årlig landgilder 8 rigsd. som man formener skoledistriktets beboere bør udrede. Af denne jord, som ligger til nord om kirken, har degnen fået en have indhegnet«.

Jacob Peter Boysen har iøvrigt efterladt sig et smukt eftermæle, idet præsten bl.a. skrev om ham: »Jeg kender ikke eller har kendt nogen degn, som har vist sig mere føjelig eller tjenstfærdig mod sin sognepræst eller mere redelig eller honnet i sin opførsel mod alle og enhver, end denne, aldrig har jeg hørt den mindste klage over ham, men tværtimod, at hver mand i sognene, hvor han nu er, har yndet og elsket ham«.

Han efterfulgtes i 1814 af Niels Olesen Uhrup, som i 1859 blev afløst af Laurids Ibsen. Hans efterfølger blev i 1866 Peder Bruun Sørensen Brink, der i 1898 afløstes af Nikolaj Frederik Mikkelsen Stensig, der virkede til 1939.

I 1911 ophørte bygningen med at være skole, og en ny skolebygning blev opført på den anden side af vejen. Den fungerede indtil 1960, da den nuværende skole blev opført i Sig.

Ved husets ombygning i 1914 blev bl.a. det gamle stråtag afløst af et tegltag, og det indvendige blev moderniseret.

Fra 1938-1967 boede lærer Alfred Kristian Olesen i bygningen.

I 1973 ophørte huset og den tilhørende tønde land med at være Varde kommunes ejendom og overgik til maleren, lektor ved Varde Gymnasium, Hans Tyrrestrup, som siden 1972 har boet i den gamle lærerbolig i Thorstrup.

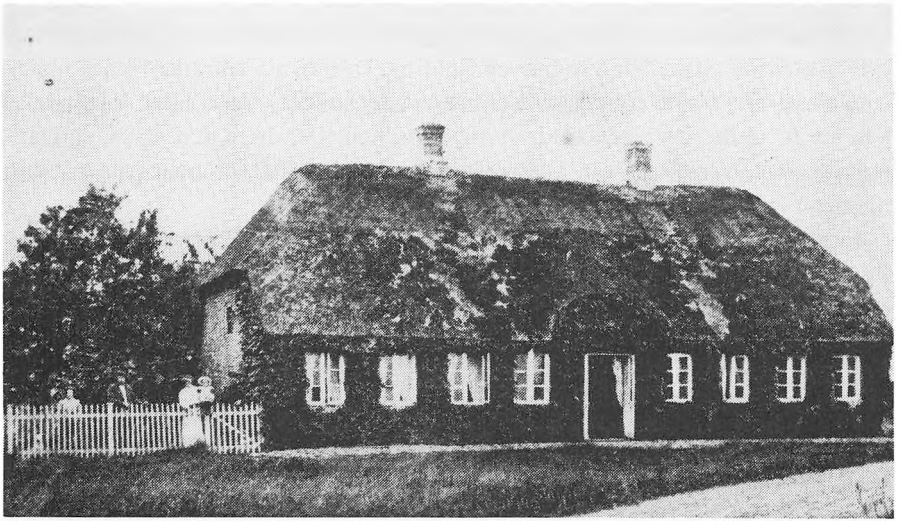

Lærerboligen på et postkort - fra før 1914.

Om en jernbane, forvarsel og hønsetyve

Af Jørgen Bruun, Sig

Jørgen Bruun, Sig, pens. lærer, født 1904. 1931-70 førstelærer v. Hostrup Skole, Øse Sogn. 1970-71 arkivleder for Øse Sognehistoriske Arkiv. Bosat i Sig.

Ved at læse artiklen »Vedsted-Hvidding jernbanestation 1887-1923« af Jens Bruun-Petersen i det udmærkede skrift »Mark og Montre«, der udgives af museerne i Ribe amt, erindrede jeg adskilligt fra min barndom i nærheden af Egebæk. I artiklen fortælles grundigt og godt om banens tilblivelse og grænsestationens historie. Bygningerne og hele stationsanlægget udgjorde i min barndom Nordeuropas længste banegårdsanlæg. Man havde, navnlig fra tysk side, ventet sig en stor trafik ad denne forbindelse mellem Danmark og Tyskland, men det blev en skuffelse. Ved freden mellem de to lande efter den ulykkelige krig i 1864 var grænsen mellem Danmark og Tyskland blevet draget her, således at det gamle sønderjydske område ved Ribe op til Kongeåen var blevet skilt fra Sønderjylland (Slesvig) sammen med de 8 sogne ved Kolding. De nævnte områder fik Danmark som erstatning for de kongerigske enklaver i det sønderjydske. I den forbindelse kan jeg fortælle, at vi blev kaldt »lapjyder«, hentydende til den »lap« på Danmarkskortet, som Ribe-området udgjorde. Indtil 1864 var beboerne på min hjemegn ægte sønderjyder.

Jernbanen fra Bramming til Ribe var blevet indviet i 1875. Strækningen Ribe-Egebæk fik først aktuel interesse i 1880'erne, da Tyskland vedtog at bygge en jernbane over Husum - Tønder til den danske grænse ved Hvidding. Denne bane skulle færdiggøres i 1887, men fra dansk side var det svært at få anlægget gennemført. Den danske stat (regering) havde ingen penge. Man måtte finde en udvej, man måtte gå privatiseringens vej. Det blev den berømte danske rigmand, Marmorkirkens redningsmand og bygherre, C. F. Tietgen, der kom til at betale for dette jernbaneanlæg. For 882.000 kr. lod han arbejdet udføre. DSB skulle så betale Tietgen 40.000 kr. p.a. for benyttelsen. I 1896 overtog staten banen for 833.465 kr., så Tietgen blev ikke rig på den handel. Foranstående oplysninger

vedrørende selve banen har jeg i det store og hele taget fra Bruun-Petersens fortrinlige artikel i »Mark og Montre«.

Nu til min erindring! Mit barndomshjem lå på Sønder Farup mark ved Egebæk. Den omtalte jernbane gik forbi vort jordtilliggende i nogle få hundrede meters afstand. Selv om jeg er født i dette århundrede (1904), syntes vi stadigvæk, mens jeg var barn, at jernbanen og ikke at forglemme den nye landevej, »æ skæsé« (lokal udtale af det franske »chaussé«), havde en vis nyhedsinteresse. Tænk, at man kunne nøjes med at gå til Egebæk for at komme med tog i stedet for at trave helt til Ribe. Vi kunne stå på den danske perron og høre den tyske portør råbe, når et tog ankom sydfra: »Hvidding und Dänemark! Al aufsteigen! Djer pikker und pakker mitnehmen!« Ja, sådan gengav vi det tyske. Og vi havde altid lyst til at gøre nar ad det forhadte tyske sprog. Vor nabo sagde ofte: »Æ ka ett møj tysk, men a ka da sæj: Das hae inne katøfler, das køfe sjel i Lustrup!«

Endnu i begyndelsen af dette århundrede var troen på varsler på min egn udbredt. Men på dette område var der forskel på mennesker. Nogle havde særlige evner til at se, hvad der skulle ske ind i fremtiden. Man sagde, at de var »synske«. Når jeg som barn lyttede til min fars beretning om en Sønder-Farup-bonde, der en sen aften kom til sit hjem og så alle gårdens stuehusvinduer fuldt oplyst, og derpå, da han kom nærmere, kunne se, at i »æ stouw« stod hans egen ligkiste opstillet omgivet af slægtninge og naboer, ja, så kunne det godt risle en koldt ned ad ryggen. For sligt var jo et forvarsel og gik altid i opfyldelse. I det nævnte tilfælde døde manden en måned efter det sete. Mine forældre troede fuldt og fast på, at den slags tildragelser virkeligt fandt sted. Min bedstefar havde været synsk, han havde set meget, både forvarsler og gengangere. Nu, denne jernbane, man havde fået. Her havde han, mange år før banen blev til virkelighed, set toget køre, ja, han havde endda set to tog køre ved siden af hinanden ind mod Egebæk. Når min far fortalte herom, var hans kommentar altid: »Ja, hæe hae fae jo sie forkert, for dæe æ da kuns kommen jen tog«. Men så - i 1918 -, da jeg som 14-årig sammen med min far sad i vor hestetrukne kassevogn på vej til Bjørnkjær mose efter et læs klyner, måtte vi standse ved jernbaneoverskæringen ved Egebæk, der kom tog fra Ribe. Samtidig kom et mergeltog østfra fra det nys åbnede mergelleje ved Klaabygaard, og vi så de to tog køre side om side ind mod Vedsted station. Far så på mig og sagde: »Så hae bedstefae allivel sie ret!«

Under anlægsarbejdet med banestykket fra Ribe til Egebæk havde en stor arbejdsstyrke været beskæftiget og haft tilhold på egnen. Alt jordarbejde var udført ved håndkraft, og en skovl og en trillebør havde været de såkaldte jernbanebissers redskaber. I mit hjem havde vor hønseflok - en 10-15 stykker - deres plads i kostalden. Over et hjørne i stalden var anbragt nogle pinde, og her havde hønsene deres nattesæde. I stalddøren var der forneden et rundt hul, som hønsene kunne benytte ved ud- og indgang. En skodde kunne skubbes for hullet og for-

hindre, at hønsene gik for tidligt ud om morgenen, ræven boede jo i nærheden. Engang skulle jeg som lille dreng prøve at stikke hovedet gennem dette hul. Det lykkedes godt nok for mig, men minsandten, om jeg kunne komme tilbage. Det var helt umuligt. Jeg råbte og skreg, og da min far kom til, blev jeg rystende angst, for han snakkede om, at her måtte han nok have økse og sav til hjælp. Jeg forestillede mig, at jeg kunne blive halshugget. Heldigvis fik far mig hurtigt fri, og jeg slap med nogle hudafskrabninger. At høns ikke retter sig efter klokkeslet, når de skal søge nattesæde, oplevede jeg også. Der indtraf engang en solformørkelse om formiddagen en sommerdag, hvilket havde til følge, at vor hønseflok her midt på dagen søgte ind i stalden og »fløw te riks«, som vi sagde, når de fløj op og satte sig på pindene.

En sommermorgen i 1886, da min far kom ud i stalden, var alle hønsene væk. Skodden var trukket for hullet i døren, så der var ingen tvivl, hønsene måtte være stjålet. Da far kom udenfor og fik set sig omkring, fik han øje på noget, der lyste hvidt på vor østermark. Han derop! Der lå en bunke hvide hønsefjer. Her måtte tyven eller tyvene have fået aflivet hønsene. De havde åbenbart i skyndingen bare stoppet dem i en sæk og så fået endeligt hold på dem på dette sted. Far fortsatte mod øst, indtil han kom til den nye jernbanedæmning, der var under opførelse. Snart fik han øje på sporene af to personer, der var gået op ad dæmningen og derpå i nordlig retning mod Ribe. Han fulgte sporet, og da han var kommet forbi Lustrupvej, så han et simpelt træskur tæt ved banedæmningen. Det var øjensynligt beboet, der steg røg ud gennem et jernrør i taget. Han gik derhen og lukkede døren op. Indenfor var der et rum med jordgulv. En træplade på fire nedrammede pæle var stuens bord. Der stod et par skrøbelige stole, og nogle sække i et hjørne tjente åbenbart som sengeleje. På bordet stod der en gryde med grønkål, og der lå afgnavede hønseben. På jorden under bordet lå en dynge døde høns. Der var ingen tvivl, her var tyveknægtene. Bag bordet stod to store karlfolk, den ene med en brødkniv i hånden. Far hilste goddag og tilføjede: »Nå, æ kom liig fåbi. Så vild æ da sie, vodan I boe. Men det sie da hiel got ue!« Så fjernede han sig og gik direkte til Ribe politistation, hvor han anmeldte hønsetyveriet. Den vagthavende spurgte min far, om han havde mistanke om, hvem der kunne have begået tyveriet. Ja, det havde han da, og så fortalte han om sit »detektivarbejde«. Politimanden blev svært begejstret. Her forelå åbenbart en opgave, der var let at løse. Man skulle straks ud til de mistænkte. En hestevogn blev gjort klar, og min far kom med i vognen. Da man nåede ud til skuret, voldte det ingen vanskelighed at få tyvene til at gå til bekendelse. De døde høns lå der stadigvæk, og min fars beretning var tilstrækkelig. Men en politisag krævede en afgørelse ad rettens vej. Min far blev spurgt, om han ønskede tyvene straffet. Mærkeligt, at den forurettede part dengang skulle kunne have nogen indflydelse på dette spørgsmål. Min far sagde nej, bare han fik de resterende høns udleveret, så ville han være tilfreds.

I første omgang kunne det ikke lade sig gøre. Når sagen kom for retten, skulle de døde høns tjene som bevismateriale. Når sagen var overstået, var der ikke noget i vejen for, at hønsene kunne udleveres. Hertil bemærkede far, at til den tid ville hønsene næppe have nogen værdi for ham, de ville jo da forlængst være pilrådne. Så lod politimanden fornuften råde og sagde: »Tag De så bare hønsene med. De er jo da trods alt Deres ejendom«. Således endte den tyverisag. I dag en bagatel, men på den tid en forbrydelse, selv om der kun var tale om en halv snes høns.

I min barndom var tildragelser, der godt kunne have fundet sted for mange år siden, stadigvæk levende gennem fortællingen. Og vi børn lyttede og fandt begivenhederne lige spændende og interessante hver gang, selv om vi havde hørt historierne mange gange før. Vi bevarede evnen til at kunne undres.

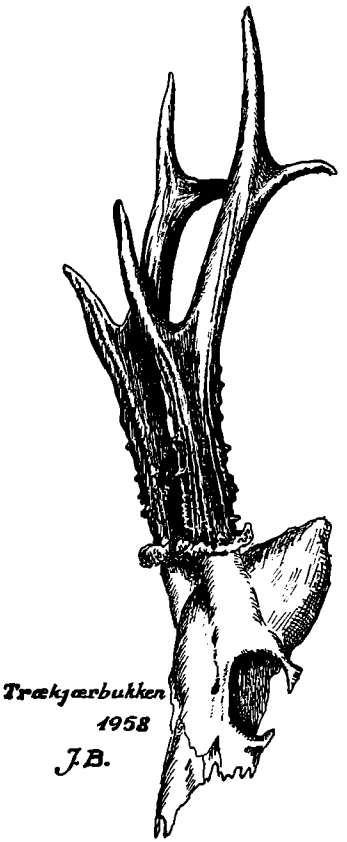

»Min faders ord«

Af Erik Vedstesen, Lydum

Erik Vedstesen er vestjyde. Født i Nr. Nebel, opvokset i Lydum. Efter lærereksamen fra Esbjerg Seminarium bestred han forskellige embeder i Folkeskolen, men tiltrådte sammen med sin hustru, Lisbet Krarup i 1974 som leder af Haubro Friskole, Aars og fungerede her til 1979. I 1980 oprettede de Lydum Friskole, samtidig med at Erik Vedstesen virker som lærer på Vostrup Kostskole. Parret kan ikke blot glæde sig over deres 5 piger, men også over at have fundet deres ståsted i den grundtvigske skole. Og vi kan for vor part tid efter anden glæde os over Erik Vedstesens polemiske avisartikler, som fælder lansen mod tidens jættemagter! Også dette bidrag er et opgør med Lokesæden, et skarpt, men også kompetent indlæg. Også opmuntrende. Som den mismodige kong Vermund kan også vi befriet udbryde: Det var Skræp, der klang!

I sagnet om Vermund og Uffe beskrives en fortvivlet situation: Kong Vermund var blevet gammel, og som gammel var han også blevet blind. Han var derfor efterhånden ude af stand til at regere, endsige forsvare Danmark. Riget var hovedløst og uden ledelse. Og hjælp var der tilsyneladende ikke håb om at få. Kongen havde kun een søn, Uffe, og om ham fortælles det, at han var dorsk og sløv og tilmed stum. Ingen havde hørt ham sige eet eneste ord. Landet var kraftesløst, forsvarsløst, svagt, et let bytte for en stærk fjende. Den sachsiske konge så da også straks muligheden. Han sendte to sendebud af sted til Danmark. De mødte op hos kong Vermund med det forlangende, at enten skulle Vermund straks overlade riget til den sachsiske konge, eller også skulle en tvekamp mellem de to kongesønner afgøre rigets skæbne. Vermund tænkte med sorg på Uffes uduelighed og så i sin store nød ingen anden udvej end selv at kæmpe.

Da skete miraklet, som vi kender det: Uffe trådte frem, og til alles overraskelse talte han mandigt og myndigt. Han skulle nok kæmpe mod den sachsiske kongesøn, ja, ikke nok med det, men kongesønnen måtte endda tage den stærkeste af Sachsens kæmper med! De tilstedeværende troede knapt deres egne øren, og allermindst den gamle Vermund selv. Da de to udsendinge var draget hjem, og kongen endelig var blevet overbevist om, at det *var* hans egen søn, Uffe, der havde talt, spurgte han ham, hvorfor han dog aldrig før havde talt. - Dette forløb beskrives således efter Saxo i Grundtvigs oversættelse:

»Derfor talede han til ham og spurgte, hvorfor han dog således havde skjult så

Uffe hin Spage; pennetegning af Lorenz Frølich.

velsignet en ting, som røst og tungemål er, og hvor det var muligt i en række af år at nægte sig talens brug og samtalens glæder - og lade sig anse for målløs født eller tungelam vorden?

Jeg tav, sagde Uffe, fordi *jeg intet savnede i min faders ord* og fandt ingen trang til at opløfte min røst førend nu, da jeg så, at kådmundede udlændingers skvalder bandt tungen på beskedne dannemænd!«

Grundtvig må, som Vermund, have haft svært ved at forstå Uffe. Grundtvig, som så stærkt har betonet samtalens betydning, sproget, der bygger bro mellem mennesker, det levende ord. Her mødte han een, der *ikke* ville gøre brug af sproget, og han var oven i købet helten! En helt, der ikke havde villet tale, før i yderste øjeblik. Hvorfor? Fordi, siger Uffe hin Spage, han intet savnede i sin faders ord. - Denne replik siger måske mere om Vermund end om Uffe. En fader, der har haft al magten og myndigheden og autoriteten. Og kærligheden. Jeg savnede *intet* i min faders ord. Er det dog ikke en lykkelig opvækst for et barn, når det som voksen kan sige sådan? Og Uffe er pludselig blevet voksen, ikke ved en påvirkning, en overtalelse eller en opfordring, men af nødvendighed. Indtil nu har faderens kærlige myndighed båret alt for drengen, og drengen kunne nøjes med bare at

være - dreng, intet voksenansvar, hans fader var den voksne for ham. Han savnede intet i sin faders ord. - Deri ligger også, at han altså har *hørt* sin faders ord, d.v.s. levet i tillid til deres gyldighed. I al sin tillukkethed og tilsyneladende uduelighed har Uffe tavst og stille *hørt* sin faders ord og levet *sit* barndomsliv på disse ord.

Det forstår Grundtvig selvfølgelig også godt. Han har jo selv skrevet i flere sammenhænge om betydningen af, at barnet virkelig får lov til at være barn og ikke skal være voksen før tiden: »Kun spiren frisk og grøn i tidlig vår«. Kun når barnet *er* barn, kan det i sandhed modtage den voksnes ord og lære af dem. Men når barnet hæves op til at blive en lille voksen, så er dets øre i grunden tillukket, det kan ikke modtage den styrke og næring, der er i den voksnes kærlige myndighed. Planten er rykket op og visner.

Grundtvig ved derfor, at barnetilværelsen i en vis forstand altid er og skal være stum og stille, fordi barnealderen til syvende og sidst aldrig er på eget ansvar. Barnealderens grønne friskhed afhænger netop af, om far og mor, de voksne, virkeligt bærer ansvaret for barnet. - Uffe havde, indtil nu, levet som sin faders dreng og intet andet og havde derfor i grunden ikke haft noget at sige. Men pludselig træder Uffe ind på historiens scene og taler selvstændigt, handler selvstændigt, nu har han noget at sige og gøre, nu begynder Uffes historie som »blomsterfloret i den varme sommer«.

Jo, Grundtvig forstår godt Uffe. Derfor skriver han også i sangen om kong Vermund:

»Han havde ej mer end den eneste søn,
og ham kaldte alle den dumme.
Et mandigheds ord, *som han nemmed i løn*
var dog faret ud af den stumme«.

Uffe havde i stilhed nemmet »et mandigheds ord«. Som det barn, der fuldstændig roligt og trygt lever af sin faders (og moders) ord og derfor ikke selv behøver at anstrenge sig for at tage ansvar, være med »i beslutningsprocesserne«. Barnet kan - i stilhed - høre, opdage og lære.

Da vi vestjyske børn hørte historien om Uffe, blev han straks een af vore helte. Vi havde mange helte: Robin Hood, Rolf Krake, David, der slog Goliat, Tordenskjold, Valdemar Sejr, - vor nabo, der altid hjalp os i en kritisk stund. Vi havde mange helte, mange forbilleder. Og, hvad der var mere, vi fik lov til at beholde dem. Vi skulle ikke absolut vide »hele sandheden« om dem. Vi fik lov til at beundre dem, se op til dem, ja, vi ville gerne være som dem. - Vi var jo børn, der heller ikke (stort set) savnede noget i de ord, vi fik i vor barndom. Tilværelsen var nogenlunde overskuelig. Vi skulle hjælpe til og arbejde, og ellers kunne vi lege. Når vi havde gjort vores, fik vi lov at være i fred. - Og Uffe var een af vore helte. Jeg tror næsten, vi syntes, vi lignede ham lidt. Vi var vel også lidt tunge og mutte,

tillukkede. Og senere, da man kom længere ud i verden, mærkede man, at man tog sig lidt bondsk ud, det jyske sprog, sejgt, hængende, man blev genert. - Og da vi i skolen fik fortalt om Uffe, forstod vi ham og hans stumme, ordløse væsen. Var han ikke omtrent som os, var der ikke noget tydeligt jysk ved ham? Hvor herligt, at så netop han overraskede dem alle, da han pludselig talte med kraft og styrke! Og hvor herligt, at så netop han, og kun han, kunne bruge sværdet Skræp og fælde de to sachsiske kæmper.

»Jeg savnede intet i min faders ord«. Der ligger en vældig og kærlig hyldest til faderen i disse ord. Sønnens taknemmelighed mod faderen. - Men er det ikke, som om ordene vider sig ud og bliver som et ønske og et krav, der kunne gælde til alle tider: Et barn må intet savne i sin faders eller moders eller opdragers ord. *Hvad* der skal siges er en helt anden sag, der beror på tid og sted og mest af alt på *det* personlige, der lever mellem voksen og barn. Det ændrer dog intet ved den eviggyldige fordring til den voksne: Barnet skal intet savne i dine ord.

Og fordringen er samtidig til den voksne: Vær du den voksne, for at barnet kan være barn. Ud af barnelivet springer den voksne, som Uffe, men kun, hvis den voksne bærer tilværelsen for barnet.

En glemt dimension i vor tids børneopdragelse og familieliv, hvor man »demokratiserer« alle forskelle bort, hvor den voksne ikke *er* den voksne, og hvor barnet tilskyndes til at lege med voksenansvaret, tage del i både det ene og det andet, samfundsliv, politik og arbejdsmarkedsforhold. En tid, hvor man tror, at børn skal øve sig i at være voksne før tiden. En tid, hvor man ser meget op til den dreng, der kan tale med om alt det, der foregår, »det er dog utroligt, hvad han kender til«, og hvor man ser ned på den, der ikke gør sig gældende, ikke tager del, ikke har en mening, men bare stoler på sin fader og moder og har nok i det, - en Uffe. En tid, hvor man, som Kresten Kold sagde - »giver børnene gråt skæg i vuggen!«

En glemt dimension, en glemt viden, en svigtet alvor, der blev erstattet med teorier, pædagogik og psykologi. Gamle, prøvede og erfarede love for menneskelivet blev skiftet ud og erstattet med ideen om det frie menneske, det uafhængige, det ubundne menneske. Fortids dyder blev kaldt småborgerlige, og i stedet satte man ungdomsoprørets ide om det kreative menneske, der udfolder sig frit og utvungent. Det frie, skabende og musiske menneske, det var der ligesom mere flugt og vingefang i. Tidligere tiders tro på autoriteten blev latterliggjort, fejet ud og kaldt autoritær. - Ja, hvor de progressive havde gjort rent, ryddet ud, der blev der ikke meget tilbage.

Fortids dyder er ikke dyder, blot fordi de er fortidige, de må prøves på virkeligheden, fornys, holdes levende. Men når fortidens sandheder kasseres, blot fordi de er fortidige, ja, så kaster man barnet ud med badevandet. Så går jo sammenhængen tabt, historien er hugget af, traditionen brudt. Og i opvæksten, opdra-

gelsen, hvor menneskesynet, livssynet, træder klarest frem, bliver børnene ensomme, forladte, frysende.

»Min faders ord«, siger Uffe. Hvilken fejende, flot fanfare af gyldighed og tyngde, en modvægt mod pjat og ligegyldighed. Og Uffe trådte frem, voksen og mandig, da der var brug for det. Hvilket held for den tid, hvis ungdom intet savner af gode, gældende ord i opvæksten, - eller af kærlig og myndig omsorg. Og hvilken ulykke for vor nærværende nutid, at den helt synes at mangle troen på opdragelsens betydning, at alt for meget forsvinder i forvirring og rastløshed, bliver borte, opløst i anonymitet, overfladiskhed og larm. Blinde og hovedløse styrter vi af sted uden mål og retning.

»Jeg klager ikke over, at tiden er ond. Jeg klager over, at den er ussel, thi den er uden lidenskab«, skrev Søren Kierkegaard for halvanden hundrede år siden. At tiden er uden lidenskab vil for Søren Kierkegaard sige, at den er uden retning, uden vilje, uden alvor. Hvor Uffe hin Spage taler om »min faders ord«, taler Søren Kierkegaard om »min faders alvor«. Meningen er den samme.

Søren Kierkegaards fader hed Michael Pedersen Kierkegaard og var fra Sædding, nord for Skjern. Han blev født i 1756 som nummer fire af ni børn. Fra han var lille, vogtede han får på heden og havde allerede da hang til det alvorstunge, det grublende. Som 11-12 årig kom han ud for en hændelse, der prægede ham resten af livet, og som han aldrig senere glemte: Engang, da han gik i heden med fårene, sultede og frøs han. Af fortvivlelse og ensomhed stod han da op på en sten og forbandede højtideligt Gud, der sådan lod et barn lide uden at komme det til hjælp. - Da han kort efter fik at vide, at han skulle sendes til København for at komme i hosekræmmerlære hos sin morbroder, Niels Andersen Sæding, og derfor faktisk *blev fri* for den plagsomme tilværelse på heden, fik hændelsen fornyet betydning i hans sind. En betydning, som han hele livet igennem grundede over.

I København arbejdede han sig op til efterhånden at blive en holden mand med en betydelig formue. Da statsbankerotten kom i 1813, blev hans formue endnu mere værd, fordi han havde sine værdier stående i kongelige obligationer, der ikke blev nedskrevne. Derfor kunne han allerede som 40-årig opgive sine forretninger og leve alene af renterne. Fra nu af hengav han sig til læsning af filosofiske og religiøse værker og diskuterede ivrigt tidens spørgsmål med venner bekendte, - og senere med sine egne sønner.

At denne mand blev Søren Aabye Kierkegaards fader måtte jo præge sønnen, og sønnen vidste, hvad faderen havde betydet for ham. Søren Kierkegaard vendte i sine erindringer og papirer gang på gang tilbage til sin fader, som han tænkte på med stor taknemmelighed, ja, han mente at skylde ham alt. Da han som voksen tænkte på sin barndomstid, var det altid i bevidstheden om sin store gæld til faderen. »Min faders alvor«, skriver han tit.

Og da han begyndte i skolen den første dag, var det hans faders »alvor«, der gav denne dag betydning, og som gav drengen beslutsomhed og vilje, ja, fik ham til at samle al sin energi om denne nye opgave, at gå i skole.

Han har skildret denne begivenhed i »Enten eller«:

»Jeg mødte i skolen, blev fremstillet for læreren og fik nu min lektie for til den følgende dag, de første 10 linier af Balles lærebog, som jeg skulle kunne udenad. Ethvert andet indtryk var nu udslettet af min sjæl, kun min opgave stod levende for den. Som barn havde jeg en såre lykkelig hukommelse. Snart havde jeg da lært min lektie. Min søster havde hørt mig flere gange og forsikret, at jeg kunne den. Jeg gik i seng, og førend jeg faldt i søvn, overhørte jeg endnu engang mig selv, jeg faldt i søvn med det faste forsæt, den følgende dag at læse over på den igen. Jeg vågnede klokken 5 om morgenen, jeg klædte mig på, jeg fik fat i min lærebog og læste igen. Alt står endnu i dette øjeblik så levende for mig, som om det var sket i går. Det var mig, som måtte himmel og jord falde sammen, hvis jeg ikke lærte min lektie, og på den anden side var det mig, som om, hvis selv himmel og jord faldt sammen, denne omvæltning ingenlunde ville fritage mig for, hvad der engang var foresat mig, at lære min lektie. Jeg havde kun een pligt, den at lære min lektie .... Jeg kan smile ad sådan en purk på fem år, der griber en sag an med den lidenskabelighed, og dog forsikrer jeg dig, jeg har intet højere ønske, end at jeg i enhver livets alder må gribe min gerning an med den energi, med den etiske alvor, som dengang. At denne begivenhed gjorde det indtryk på mig, skylder jeg min faders alvor, og om jeg ikke skyldte ham andet, så var dette nok til at bringe mig i i evig gæld til ham«.

Og lidt længere henne skriver han: »Jeg vidste, det var min opgave at gå i skole, i den skole, jeg engang var sat i, - om så alt andet blev forandret, dette kunne ikke forandres. Det var ikke blot frygt for min faders alvor, der bibragte mig denne forestilling, men det var det ophøjede indtryk af, hvad der var et menneskes pligt«.

»Min faders alvor«, »frygten for min faders alvor«. Lyder det ikke tungt og næsten skræmmende for en human opdragelsestankegang i dag? Og dog er det den voksne Kierkegaards levende og varme taknemmelighed mod faderen, der lyser ud af ordene ved tanken om den påvirkning, han fik i den tidlige barndom. Alvor og frygt, lyder disse ord ikke for dystre for vor egen samtid, - og med faderens egen barndom og hang til grublerier i tankerne? Og dog var det netop faderens alvor og sønnens frygt for ikke at være den værdig, der fra første barndomstid gav ham en dyb og levende forståelse af det etiske, af pligten.

Hvad ligger der i ordet alvor? Ja, pas nu på! For alvor betyder jo ikke nødvendigvis, at man hele tiden skal gå og se bøjet og tynget ud. Men alvor betyder i grunden kun, at intet er ligegyldigt. Alt har betydning. Derfor er netop alvor den rette modvægt mod overfladiskhed. Uden alvor ingen virkelig glæde, uden alvor

kan man ikke se en musical med Gene Kelly eller en film med Chaplin. Uden alvor ingen munterhed. Uden alvor ingen dybde og ingen højde. Uden alvor ingen forskel på sandhed og løgn, godt og ondt, lys og mørke, liv og død. Uden alvor kun den lallende, leende ligegladhed. Uden alvor intet. Alting begynder i grunden med alvor. Og for et barn begynder alting med, at det lærer af far og mor, eller andre, at hvad det gør har betydning.

Søren Kierkegaard havde lært det af sin fader og stod derfor i »evig gæld til ham«. Fra faderen havde han fået »den etiske alvor«, der fik ham til som barn at begynde skolegangen med en energi og en optagethed, som gjaldt det livet. Fra faderen havde han lært at kende det etiske, »totalindtrykket af pligten«, så han kan sige, at »min barndom har været lykkelig, fordi den har beriget mig med etiske indtryk. Lad mig et øjeblik endnu dvæle ved den (barndommen), den erindrer mig om min fader, og denne er den kjæreste erindring, jeg ejer«.

Den voksne Søren Kierkegaard havde set, at det barn, der således var sat i gang af en kærlig faders ord, egentlig lever under en meget stærkere lov end den voksne, fordi dette barn med hele sin sjæls længsel griber efter ordene og tror dem, lever efter dem. Loven er for dette barn ubetinget, den levende pligtfølelse uden forbehold. - Den voksne derimod er mere tilbøjelig til at gøre kompromis, slække lidt på de strenge krav, gøre tilværelsen lidt mere overkommelig. Derfor kan den voksne Søren Kierkegaard sige: ».... jeg har intet højere ønske, end at jeg i enhver livets alder må gribe min gerning an med den energi, med den etiske alvor, som dengang«.

Vi har set, hvilken betydning opvæksten har for et menneske, i de første år formes mange ting for stedse. Et barn er, hvad man gør det til. Men hvad gør *vi* børnene til i dag? Hvad danner vi dem til? Opdrager vi slet ikke? Lider vi under den tvivlens fattige og flove overbevisning, at vi nok ikke kan og derfor ikke har pligt til at gøre det? Den såkaldte frie opdragelse gik ud fra, at mennesket i barnealderen var fuldt færdigt og derfor ikke skulle ødelægges ved indgreb, påvirkning og såkaldt opdragelse. Barnet skulle være i fred, skulle være fri for de voksnes »overgreb«. Dette »frie« opdragelsessyn var fra ende til anden en løgn. I praksis betød det et forræderi mod børnene. De blev ladt i stikken med al den forvirring, tomhed og ensomhed, som de voksne havde givet dem at slæbe rundt på. Enhver kan i dag se, at denne såkaldte progressive pædagogik var skæbnesvanger, katastrofal. Den prædikede frihed fra alt, men resultatet blev en opsplittet verden uden sammenhæng. Resultatet blev den urolige trang til stadig nye oplevelser og udfoldelsesmuligheder. Det hektiske menneske. Det blev fint at have en overfyldt kalender: »Jo, lad mig se, onsdag kan jeg lige få tid!« Enhver kan se idiotien, falskheden, løgnen. - Hvordan kan vi da besinde os på en ny alvor, en ny mening? Hvordan skal vi på ny kunne finde sammenhæng, kunne kende glæden over at høre til? Det kan vi bl.a., tror jeg, ved at lytte lidt mere til gammel visdom. Også

således, som denne er indfældet i sproget. Lyt til sproget! Det er jo en forunderlig rigdom, at det tager et helt menneskeliv at lære dansk, man bliver ved med at kunne opdage betydninger og hemmeligheder, som hele tiden har været der, men som man ikke havde set. Sproget rummer *i sig selv* folkets visdom for den, der har vilje til at høre.

Læg mærke til - igen - barnet, hvorledes det kan sige *min* som et udtryk for at høre til, at leve i sammenhæng. Barnet ejer virkelig sit sted, sin verden, sin virkelighed. Barnet kender i sandhed glæden ved at kunne sige *min:* Min mor og far, min lillebror, vor nabo, min by, min vej til skole, min lærer, min sidekammerat, min ven, min fjende. Og: mine lektier, mine pligter, - det, jeg fik lært, de sange, jeg fik sunget, de historier, jeg fik at høre og som derved blev mine. Ordet *min* er et billede på tilhørsforhold, identitet, *min* skæbne. Som voksen at kunne sige min opdragelse, den, jeg fik. Det åndelige rum, jeg voksede op i. Den bestemte og afgrænsede verden, jeg fik hjemme i. Den virkelighed, jeg blev født ind i, som var der længe før mig, og som skal være der længe efter mig. En virkelighed, vi må kalde dansk, og som bæres af bl.a. sproget og historien og vores kærlighed til dem. En virkelighed med form og farve og afgrænsning.

Denne givne verden har jeg ikke selv valgt, den er jeg sat ind i. - Mange mennesker tror, at man vælger selv sin tilværelse, at man er en slags tilvalgsmenneske, der selv vælger til og fra. Men historien vælger man ikke, den går man ind i og kalder sin. Man vælger ikke sine forældre, sit land og sprog, sin død, sin Gud. I alle livets knudepunkter viser det sig, at man tværtimod selv blev valgt. Man troede måske, at man selv havde skabt sit liv, og så viser det sig, at det var livet, der skabte mig, formede mig. Man troede måske, at man selv skulle vælge sin næste, og så viser det sig, at min næste allerede var der i det liv, der havde valgt mig, og at min næste allerede havde valgt mig. Tilvalgsmenneskets tro, at man kan vælge og vrage, viste sig at være en løgn. At jeg selv skulle kunne bestemme, hvad der er mit ansvar, viste sig at være fristende bedrag.

Hvem er tilvalgsmennesket? Det er den, der tror at være sit livs herre. Det er den, der troede på fristelsen: »Brug dit liv, få noget ud af det, du lever kun een gang, og livet er så alt for kort«. Det er det moderne menneske, det er os. Som Agnete i visen »Agnete og havmanden« fik sine øren stoppet til af havmanden, fordi hun kun derved kunne komme i hans magt og lade sig føre til havets bund, således har vi også fået vore øren stoppet til, klistret til, ikke med mudder, men med selvcentreret sukkergodt og flade ligegyldigheder. Derved mistede vi forbindelsen med vor erindring og blev ført derhen, hvor vi ikke skulle være, bort fra vort ansvar, vor virkelighed, bort fra os selv.

Det kan man godt kalde hjemløshed. Den dybeste hjemløshed er at være blevet borte fra sit ansvar. Når trangen til oplevelser har ført mig ud og bort, eller nydelsessygen har lokket mig af sted, og se nu der og prøv nu det, herligt, spændende,

fascinerende, da kan den komme over een, denne følelse af hjemløshed: Pas nu på, bliv ikke væk for længe! - - Det er sundt at lege, det er næsten nødvendigt, det er frugtbart at holde lidt fri, slå sig lidt løs, lade sindets vante tankegange få lidt frisk luft, så de ikke bliver for mugne og beklumrede. Men legens selvforglemmende evne har sin fare, det løsslupne, ansvarsfrie øjeblik har sin lokkende bagside, pligten må ikke være ledig alt for længe, så tager lediggangen magten og bliver »roden til alt ondt«. Man mærker det på denne følelse af hjemløshed, fremmedhed, man er borte fra sig selv.

Denne hjemløshed kan godt hjemsøge een, selv om man er hjemme, fordi den er at svigte sit ansvar, ikke at gøre sin pligt, ikke at gøre det, man skal. Man kunne også kalde det fredløshed, ufrihed, hvor den dybeste fred og frihed derimod er at gøre sin pligt, at tage ansvaret på sig.

1960'erne og 70'erne talte meget om at være fremmedgjort, denne dominerende grundfølelse af rastløshed, uro og uvirkelighed, fornemmelsen af at have en slags glasvæg mellem sig og verden. Men fremmedgjortheden var i virkeligheden ikke andet end ansvaret, der kaldte forgæves, pligten, man ikke ville vide af.

Og som Agnete jo kom tilbage fra havets bund og fra havmanden, således gælder det for os. Hvad kan da hente een hjem fra hjemløsheden og fremmedgjortheden, hvad kan kalde een tilbage til virkeligheden, til ansvaret, - når man altså ikke kan tvinge sig selv, når viljen ikke slår til? Det kan den næste, der har valgt mig. Det kan det barn, der ellers var lagt i seng, men nu kommer op igen, fordi det ikke kan sove, fordi, fordi, fordi. Det kan den syge, som man pludselig må tage sig af. Det kan den dreng, man pludselig skal skælde ud, det arbejde, der ikke kan vente længere. Kort sagt alle de opgaver, store og små, der melder sig, forstyrrer mine cirkler og som gør, at man ikke selv får sin vilje!

Det er jo det, der kendetegner pligten, at den er ligeglad med, om jeg nu også har lyst til at følge den, jeg *skal* følge den.

Udtrykket »en levende pligtfølelse« stammer fra Jakob Knudsen og dækker over den levende og glade grundfølelse, at et menneske lever for at gøre gavn, at der er noget, man skal, at mit liv er fordret. - Den levende pligtfølelse er ikke »naturlig«, biologisk, den er ikke medfødt som følelsen af sult og tørst, kulde og varme. Disse rent fysiske »følelser« har jo ethvert dyr. Men som alt, hvad der er væsentligt, bliver den levende pligtfølelse til i menneskelivet, den vågner i mødet mellem mennesker, i venskab, kærlighed, i ethvert menneskeligt forhold, hvor der er dybde og alvor. - Derfor bliver den også til i den gode opdragelse.

Var der noget, Jakob Knudsen mente at have forstand på, så var det opdragelse. Og var der noget, Jakob Knudsen var vred over, så var det den overfladiskhed og ligegladhed, hvormed de fleste voksne opdrager deres børn. Han skriver: »Man ved næsten ikke, hvad man savner hårdest i den moderne børneopdragelse: Fantasiens livfuldhed eller viljens hærdning hos barnet. Thi begge dele er

man godt på vej med at udrydde. Her går denne fjottede, moderne ungdom, der ikke har anden drivkraft end sine lyster og luner, og som ikke engang har fantasi nok til virkelig at more sig«.

Og et andet sted: »Men skal barnet få dette selvforglemmende, ureflekterte i sin glæde, i sin følelse i det hele, da sker det kun ved, at barnets følelse af glæde og af pligt smeltes sammen til et. Et barn uden levende pligtfølelse forstår ikke at glæde sig, at more sig. Der er ingen hengivelse, ingen selvforglemmelse i dets glæde. Det morer sig ikke *for alvor.* Et barn uden pligtfølelse kan aldrig være virkelig overgivent. Det kan gøre spektakel, spille komedie, skabe sig - og i virkeligheden kede sig. Et barn uden pligtfølelse er en blasert, reflektert kreser ... dets livsindhold fornys aldrig, og det er mere stereotypt ens hos alle uartige børn... deres fantasi er fuldkommen gold«. - Efter Jakob Knudsens mening kan et barn (eller en voksen) uden en levende pligtfølelse kun kredse om sig selv, kan aldrig glemme sig selv.

Men er pligt altid at forstå som noget tungt og alvorligt? Er pligtfølelse kun strenghed, krav og bøjet hoved? - Eller kan pligtfølelse og glæde forenes? Ja, det mener Jakob Knudsen bestemt, de kan, især for et barn. Hvordan?

Jakob Knudsen spørger: »Men hvorledes smelter glæde og pligtfølelse sammen hos et barn? - Det sker derved, at barnet overfor sine forældre, i fællesskab med dem, ejer et glædens, den gode samvittigheds, paradis, der af sig selv lukker sig, så snart barnet handler imod sin pligt, nemlig imod forældrenes vilje. - Når børn har haft en rig glæde, hvis inderste var god samvittighed, sammen med deres forældre, og de altid har erfaret, at denne glæde af sig selv gik ud, når de var ulydige, - da vil de til sidst og endelig (for barndommens vedkommende) have valgt lydighed, pligten....«

Når Jakob Knudsen således taler om lydighed, pligt og alvor, er det ikke bare for at tugte sin samtid med strenghed, men så er det af oprigtig sorg og vrede over den alt for ringe forståelse for opdragelsens betydning i skole og hjem. I opdragelsen og opvæksten støbes et menneskes sjæl. Ikke sådan at forstå, at opdragerne skal opfatte sig som guder, der former menneskesjæle, - men den gode opdragelse evner at give barnet den rigdom og frihed, der ligger i at kunne glemme sig selv. Jakob Knudsen vil sige, at kun det lydige barn har denne evne, at kun det barn, der har en god samvittighed, kan lege den gode, grødefulde, selvforglemmende leg,der er så betydningsfuld for et barnesind. - Ja, selvforglemmelse, det er virkelig nøgleordet i enhver opdragelse. Barnet, der glemmer sig selv for den store, rige verden omkring det, glemmer sig selv i legen eller i pligten.

Et sådant barn har idealitet, et udtryk, Jakob Knudsen bruger om længselen efter det ideale, det fuldkomne, det gode. Det er det, der kommer til udtryk, når et barn hører fortælling, eventyr f.eks., og det holder med den gode, håber, at det onde må lide nederlag. Denne moralske evne, eller længsel, eller tillid, har det

barn, der gennem fortællingen har fået øjnene op for den sammenhæng, hvoraf det selv er en del. Når et barn får fortalt om, da far eller mor var lille, eller det får fortalt danmarkshistorie, er det klart, at det kommer i berøring med en verden og en virkelighed, som barnet forstår er dets egen, forældrenes historie er også barnets. Men dette gælder i grunden for al fortælling, at den, der fortæller og den, der lytter, er begge med i fortællingen. Sådan er det med alt godt fortællestof, myter, eventyr, historie, bibelhistorie, god litteratur og god kunst i øvrigt. Man var aldrig bare en passiv modtager, man blev selv taget med. Den gode kunst ændrer det menneske, der kommer i berøring med den, og den gode fortælling påvirker den, der lytter, lidt eller meget, bagefter er man aldrig helt den samme.

Kendt er en lille historie fra Jakob Knudsens barndom: »Min moder fortalte, efter Genesis, om de første begivenheder i menneskeslægtens liv. Min kammerat lagde mærke til - alt som skoledagene gik - at helten døde, og hans søn levede efter ham, og når *han* var blevet en ret kjær, så døde han, og hans søn begyndte et nyt liv, o. s. fr. - Han kendte ikke dette fra andre fortællinger, og spurgte, hvor længe historien kunne blive ved. - Den ender aldrig, svarede min moder. - Ender den aldrig? - Nej, for den bliver ved endnu. - Min kammerat så sig omkring, - måske har det svimlet lidt for ham. - Ja, du er jo også med i den, sagde min moder«.

Det barn, der således er kommet ind under den gode fortællings magt, at det har kunnet forglemme sig selv, har nu fået noget nyt foræret, noget dyrebart, livet er blevet større, verden er blevet mere betydningsfuld.

Sådan er det som sagt med al god kunst, at den vender mennesket fra sig selv mod verden omkring det. Men hvor det ikke lykkes, d.v.s. hvis omgivelserne bliver ligegyldige for een, da er man henvist til at interessere sig alene for sig selv, man bliver selvoptaget, en selvkredser.

I mødet med fortællingens forunderlige rigdom kan en barnesjæl styrkes, vokse, beriges. Ved fortællingen, - og ved mødet med den kærlige myndighed, som barnets vilje bøjer sig under, får barnet idealitet.

I bogen »En ungdom« beskriver Jakob Knudsen en lille situation fra barnealderen, hvor sjælens, viljens fødsel blev forhindret:

Niels Andersen fortæller den noget yngre Eigil Nøhr: »Vi var inde i dagligstuen, og dine forældre var der. Du stod henne ved vinduet - jeg ser det så tydeligt endnu - det var det vindue længst mod øst. Og du havde en hund af træ, den var beklædt med uldhår, der var limet fast. Du stod og rykkede hårene af den. Så sagde din fader, at det skulle du da rigtignok ikke gøre. Men du blev ved. Noget efter gav han sig til at forklare, at når du nu i morgen skulle til at lege med hunden, så ville du være ked af, at der ikke var hår på den. Du plukkede stadig videre. Så tog din fader en femøre og sagde, at hvis du ville holde op, så skulle du have denne her, og nu skulle du overveje, om det dog ikke var bedre, at du fik femøren, og hunden beholdt sine hår, end at begge dele skulle mangle i morgen. Så kom

du og gav din fader hunden, og du fik skillingen. Og der blev talt med ros og beundring om din forstandighed og andre dyder. - Det kalder jeg nu, at der ved kunst blev udruget et ræsonnement hos dig, og at din viljes fødsel blev forhindret. Hvis din fader havde sagt med myndig vilje: lad være med at ødelægge dit legetøj, dreng, - og du så havde adlydt, da var din vilje blevet født levende til verden af hans ... Du er en mekanik. Du har et dikkende ræsonnement inde i dig, men ingen vilje, ingen sjæl«.

Her er store ting på spil. Gad vide, om Niels Andersen over for *vor* tids voksne ville fælde dommen: I har ingen vilje, ingen sjæl. I har kun et dikkende ræsonnement inde i jer. I har kun een målestok i livet, nemlig det, som kan betale sig. Og, hvad der er værre, I forhindrer, at jeres børn får en vilje. Hvis I havde mødt dem med kærlig myndighed og krævet deres lydighed, så måske.... Hvis I havde givet dem ord, de kunne stole på, store eller små, så måske.... Ja, så var opdragelsen måske alligevel ikke lykkedes, man kan jo ikke tvinge alt igennem, - men så havde I dog gjort jeres, og som ordsproget siger: »Den kommer ikke over åen, som ikke gider springe«.

I Jakob Knudsens bog, »Lærer Urup«, tumler denne i grunden med de samme tanker, før han skal have de unge i skole om aftenen. Hvordan skal det gå, hvordan skal han få et forhold til dem, hvordan skal han komme til at påvirke dem, præge dem? Kan han overhovedet tale til dem?

Da griber han den gamle historie om Uffe hin Spage, læser den for dem og bliver selv dybt berørt af den: »Det var dog en underlig magt, som lå i disse gamle, danske sagn. Tænk, hvis han nu erobrede disse unges fantasi og fyldte dem med glæde, så vidste han det, så havde han deres vilje i sin hånd og kunne gøre dem til skønne mennesker«.

7-kanten
Den vestjyske amatørscene

Af Aase Nielsen, Janderup

I det vestjyske har der i mange år været tradition for at spille amatørteater. En af de ældste aktiviteter i ungdomsforeningerne har været fælleslæsningen og senere dilettantforestillingen. Der blev som regel lavet én forestilling hver vinter, som så blev vist et par aftener i forsamlingshuset, som regel for fulde huse. Oprindelig var fælleslæsningen en oplæsning med rollerne fordelt til de læsende. Efterhånden fik man dragter og begyndte at optræde på en scene med få kulisser.

Da ungdoms- og gymnastikforeningerne blev slået sammen, gled amatørteatret noget i baggrunden. I Janderup og flere andre steder holdt man dog fast ved den årlige dilettantkomedie, og i tresserne spillede man flere større sangspil og operetter.

En flok teaterinteresserede mennesker begyndte at tale om, at de gerne ville lidt videre end den årlige dilettantforestilling, og drømte om at danne en amatørteaterforening.

Da Janderup skole blev nedlagt i 1970 og skulle bygges om til samlingssted for sognet, blev der pludselig mulighed for at leje lokaler, da en del af den gamle skole ikke egnede sig til ombygning.

I maj 1970 indkaldte man til stiftende generalforsamling, og det viste sig, at interessen for teaterideen var stor, der kom folk fra Alslev, Oksbøl, Outrup, Billum og Janderup. Den første bestyrelse blev dannet med Thomas Knudsen, Janderup som formand, Ejvin Hansen, Outrup som næstformand, Edel Kræn, Oksbøl, Knud Metum, Billum, Inger Laursen, Outrup, Halfdan Kjær Andersen, Hjerting og Ragnhild Hansen, Alslev. Foreningen skulle også have et navn og blandt mange fantasifulde forslag blev »7-kanten« valgt, fordi, som der blev sagt: »Folk kommer fra et stort område, fra mange kanter, og der skal som bekendt 7 til mange«. I formålsparagraffen lød det: »Foreningens formål er at danne ramme om et aktivt arbejde med god dramatisk kunst og med dette som grundlag at udøve teatervirksomhed på amatørbasis«.

Nu var foreningen en realitet og så gik man ellers igang med at indrette og istandsætte lokalerne. Der blev tømret og malet. I den gamle gymnastiksal blev ribberne pillet ned. Inventaret i gymnastiksalen fik man for at tage det ned, og salget af ribberne var en del af startkapitalen. En scene blev sat op, ikke en traditionel kukkassescene, der blev lavet scenekasser i flere højder, så scenen kunne bygges efter behov. Et par små kælderrum blev slået sammen og blev til omklædnings- og sminkerum, og i det gamle redskabsrum blev begyndelsen til teatergarderoben lagt. Desuden fik man fælles med ungdomsklubben et par rum, der blev brugt som prøve- og øverum. Meget af arbejdet blev lavet af medlemmerne, der blev således lagt mange timers arbejde i projektet for at få den bedst tænkelige ramme om teaterarbejdet. I august 1970 var alt klar til åbningsaftenen.

Helt fra begyndelsen var man enige om at principperne bag repertoiret skulle være alsidighed og bredde. Der skulle være noget for alle, der havde lyst til at spille amatørteater.

I de første år blev der eksperimenteret specielt meget med moderne dansk og polsk dramatik, men ellers omfattede repertoiret Brecht, Strindberg, Holberg og Soya for blot at nævne nogle af forfatterne.

Til de eksperimenterende stykker var publikumsinteressen ret ringe. Folk var ikke vant til at se amatørteater på den måde, og mange var ret skeptiske over for det, der blev spillet. Ikke så få gange blev der spillet for en sal med 7 - 8 tilskuere. Det tog man ikke så tungt, for selve processen med indstuderingen, det samvær og samarbejde, der var i grupperne, talte ligeså meget, som det færdige resultat.

For at få økonomi i foretagendet arbejdede man også i de første år med såkaldte »kassestykker«, populære stykker, som man vidste, der var et stort publikum til, og ret hurtigt blev der dannet en underholdningsgruppe. Man vidste, at der var et stort behov for underholdning ved foreningsfester, afslutninger o.l. og snart fartede gruppen Vestjylland rundt med et program bestående af historier, sange og sketches. Programmet kunne varieres i længde og indhold efter behov. Denne gruppes indtægter bidrog i mange år godt til økonomien. Det samme gjorde det årlige børnestykke spillet af voksne. Stykket blev solgt til kommunerne, som så sørgede for at børnene blev fragtet med busser til og fra 7-kanten.

Derudover var der selvfølgelig indtægter fra kontingentet, som de første sæsoner var 40 kr. om året for voksne, 30 kr. for unge under 18 år. Man kunne også blive støttemedlem, hvilket kostede 20 kr. Foreningen fik tilskud i henhold til fritidsloven, d.v.s. 75% dækning af udgifterne til husleje for medlemmer under 25 år.

Men der skulle også bruges en del penge til opsætning af stykkerne, til scenografi, sminke og kostumer, selv om næsten alt blev lavet af genbrugsmaterialer. Der blev udvist stor opfindsomhed, og her er det også 7-kantens teatergarderobe starter. Grundlaget var en masse brugt tøj, som folk på opfordring forærede foreningen. I mellem var der også fine gamle ting, som høje hatte, kjolesæt, broderede særke, mammelukker o.l. Hvad der ikke kunne bruges, som det var, blev syet om. Sengetæpper og gardiner endte f.eks. som selskabskjoler og østerlandske gevanter, og det var ganske få kostumer man måtte ud og leje.

I 1978 begyndte et nyt kapitel i 7-kantens historie. Bestyrelsen havde i flere år talt om den smukke friluftscene i Arnbjerg, at det ville være en udfordring at prøve kræfter med en friluftsforestilling, men turde man? Ville der komme folk nok? Der blev holdt mange møder, og med opbakning fra K.M.T. blev man enige om at vove springet. Men et var sikkert, der skulle findes en dygtig instruktør. Det lykkedes at få fat i Erik Bent Svendlund, der i en årrække havde sat Nyborg Voldspil op.

Man valgte at spille »Jomfruburet« med Schuberts dejlige musik, og fordelt over 9 aftener kom næsten sekstusinde tilskuere. De fyldte ikke meget på tilskuerpladserne, og man talte om at afskærme de bagerste bænkerækker. Det blev dog ikke nødvendigt for de efterfølgende år steg tilskuerantallet, og til »My Fair Lady« kom 35.000. I jubilæumsåret kunne man konstatere, at Varde Sommerspil nu var Danmarks største og mest besøgte friluftsteater. Men alle sejl bliver også

sat til, intet bliver overladt til tilfældigheder, lige fra optagelsesprøverne i januar måned frem til de sidste 14 dage før premieren, hvor alle grupper, der har holdt prøver hver for sig, kor, solister, dansere og orkester, bliver samlet til den forestilling, man med forventning har set frem til.

Men også i resten af 7-kanten er der sket en stor udvikling, teatersalen er hårdt belagt, selvom en del forestillinger bliver flyttet ud af huset. Børneforestillingerne, hvortil der som regel kommer 5-6.000 børn, spilles i Eventyrgårdens sal, spillemandsgruppe og sangkor holder til på Janderup skole. Et par sæsoner er spillet musicals i Stadionhallen i Esbjerg. Medborgerhuset i Varde er også et sted man jævnligt spiller, medens der tillige i vintersæsonen er en del turnévirksomhed.

Med hensyn til repertoiret er det stadig broget og nuanceret. Der bliver spillet alt lige fra lystspil til klassiske stykker, fra komedier til absurd teater, fra musicals til det mere moderne og samfundsbevidste teater.

Gennem årene har man brugt en del professionelle instruktører sammen med 7-kantens egne instruktører. Det har været nødvendigt for at komme videre og for at få nye ideer og inspiration.

Skulle man trække enkelte grupper frem, er egnsspillet nok værd at nævne. De to egnsspil, der foreløbigt er spillet, blev skrevet af forfatteren Knud Sørensen, Mors. De blev skrevet på grundlag af stof, som et lille udvalg indsamlede i lokalområdet. Aviser, ugeblade, protokoller og gamle billeder blev studeret, ligesom man tog ud og interviewede ældre mennesker. Det første spil »Men skorstenen står der endnu« handlede om andelsmejeriernes historie, til hvilket vi nok kunne bidrage, da de første andelsmejerier blev oprettet her på egnen for over 100 år siden. I »Tider og Utider« blev der sat focus på landbrugets og landsbyernes udvikling i perioden 1932-86.

Et meget vigtigt afsnit af 7-kanten er børneafdelingen, der med den fantasirigdom, børnene er i besiddelse af, smitter af på resten af 7-kanten. De beskæftiger sig med rytmik, sang, skabende dramatik og spiller små teaterstykker. Og de lidt større børn og unge har f.eks. spillet rockmusicals. Men 7-kanten er sandelig også forfattergruppe, sangkor og spillemandsgruppe.

7-kantens medlemsskab af de nordiske amatørteaterringe har givet rige muligheder for at knytte kontakter til amatørscener i de nordiske lande. Man har haft besøg fra Finland, Sverige og Island, ligesom 7-kanten flere gange har været på genvisit med gæstespil.

Foreningen har altid lagt vægt på at afholde og opfordre medlemmerne til at tage på kurser, for at dygtiggøre og forny sig. Der er afholdt mange kurser, som har været gratis for medlemmerne. Det har været kurser i dramatik, stemmetræning, revy, instruktørkurser etc., og da 7-kanten efterhånden har en stor og avanceret teknisk afdeling er også tekniske kurser meget benyttede.

Da alle jo er amatører, kan kvaliteten selvfølgelig være noget svingende, men glæden ved at spille og den entusiasme folk møder med, giver ofte resultater man ikke havde troet muligt.

For os, der var med fra begyndelsen, har det været en glæde at se den udvikling, der er sket. De intentioner man havde dengang, er blevet til et levende foretagende, hvor mennesker mødes på tværs af arbejde, alder og køn, og henter mange gode timer. Der er stadig nye udfordringer at tage op. 7-kantens muligheder er mange - og de er der stadig.

Min vestjyske Far

Interview med generaldirektør Gunnar Pedersen om bondedrengen, der blev verdensberømt.

Ved Gerald Langgaard

Historien om professor P. O. Pedersen, den vestjydske bondedreng, der blev verdensberømt, er fortalt før, men tåler nok at blive repeteret, især når der som her er tale om generaldirektør Gunnar Pedersens sønligt hengivne skildring.
Det drejer sig om båndet fra en radioudsendelse fra 1975, overført til det skriftlige medium, et af de mange vægtige kulturindslag, som radiopioneren, Gerald Langgaard i sin tid producerede til regionalradioen.
Gerald Langgaard tør vi nok sammenligne med Karl Bjarnhof. Som hos denne er den interviewede ikke et »offer«, placeret på anklagebænken, han bliver ikke mistænkeliggjort, afbrudt, afnæset. Tværtimod, her er tale om en samtalepartner, som med nænsom hånd bliver ledet på sporet, og som man derpå lytter til. Netop dette trygge klima, det tillidsfulde samvær åbner for fortællerens dulgte kilder, og det er grunden til, at Vestjyder Fortæller har villet dele oplevelsen med læserne.

Gerald Langgaard: Ja, generaldirektør Gunnar Pedersen, De har engang givet udtryk for, at De havde vældig besvær med at forstå Deres Fars professor P. O. Pedersens hjemstavssprog, når De besøgte det vestjyske.

Gunnar Pedersen: Ja, det er jo rigtigt; jeg husker måske allerbedst, jeg havde været syg; jeg havde dårlige øjne - havde været tvunget til at ligge i sengen i et mørkt værelse i 3 uger, og det var svært at få tiden til at gå, selvom Far havde sørget for, at jeg fik en af de gamle telegrafoner, een af dem med rund stålskive, som jeg kunne tale noget ind på og så høre det bagefter. Og det var selvfølgelig ganske morsomt, men det var en drøj tid, så da det var overstået, tog Far mig med over til Sig, og jeg tror, at vi boede hos smedens oppe under nogen meget tunge dyner, kan jeg huske, og jeg kan da også huske, at ved den lejlighed fandt jeg det meget svært at forstå, hvad min Far og Mor sagde på det vestjyske. Men det indtryk, der egentlig har nedfældet sig allerkraftigst hos mig fra det besøg, det var den gang jeg var med Far nede i engen og så de gule engblommer; og jeg kunne jo mærke, hvor begejstret Far var, og det virkede også ind på mig, når jeg havde ligget der i det mørke værelse, og så kom ud og så alt det dejlige grønne med de gule blomster. Det er nok et af de kraftigste indtryk, som jeg har fået af naturen i min barndom.

Gerald Langgaard: Ja, nu omtaler De engen med engblommerne; det var jo her Deres Fars usædvanlige vej til videnskaben begyndte.

Gunnar Pedersen: Ja, det er rigtigt; Far var jo en bondedreng, som det vel hed den gang, og det var jo en lille gård i Sig, og jeg ved jo, at det var noget, som Fars forældre havde købt i 1866, og gården var altså, efter hvad der siges, i en så dårlig stand, og det var måske en følge af, de tidligere ejere ikke havde interesseret sig så meget for markerne, men mere for at lave jydepotter, som man jo gjorde der på egnen. Og det siges endda, at naboerne mente, at de ligeså godt kunne komme på fattiggården med det samme. Far var den eneste søn - der var -- der blev født 5 døtre, men 3 døde som små; der var altså egentlig kun de 2 søstre der. men der er jo heller ingen tvivl om, at forældrene havde set frem til, at Far skulle overtage gården til sin tid. Og den senere løbebane passede dem jo oprindelig ikke så godt derfor, så var de jo bange for, at Far forsvandt ud af billedet. Men selve det med engen; det har altså en meget positiv tilknytning til Fars løbebane, for Far havde jo - var jo opmærksom på, at der var perioder, hvor engen var for tør, og det var jo forfærdelig irriterende, for åen løb jo dernede kun ca. 50 m derfra, så det var jo bare et spørgsmål om at pumpe noget vand op på engen. Og der var jo ikke elektricitet og sådan noget, og vindkraften det fandt Far jo også ud af, for han iagttog jo lidt naturen eller så, at når der var tørkeperioder, så var det som regel

vindstille, så de to ting gik ikke så godt sammen. Så derfor måtte han jo opfinde en evighedsmaskine, og det gik han ombord i at tegne; ikke fordi han havde nogensomhelst erfaring med at tegne, og jeg tror nok, at han spadserede ind til Varde og fik fat i en blyant og papir og en lineal. Men han vidste ikke, at der var noget, der hed viskelæder; jeg ville nødig have tegnet en evighedsmaskine uden viskelæder. Og det var jo sådan set en meget enkel maskine, for det var et apparat bestående af en kasse i forbindelse med en luftpumpe. Den pumpede luften ud af kassen, og så var kassen tilsluttet et langt rør, og der kunne man så anbringe forskellige propeller inde, som kunne trække arbejdsmaskiner og levere kraft til luftpumpen. Det var meget rørende naivt, men Far var jo ikke helt sikker på, at det virkede, og derfor ville han godt have en sagkyndig bedømmelse af det; og det vidste han jo heller ikke rigtigt, hvordan han skulle tage fat på. Men så kom han til det resultat, det var jo nok frygtelig værdifuldt det her, så det var nok bedst at sende det til kongen - til Christian den 9., og så sendte han det brev, som jo senere har været publiceret, og som så vidt jeg husker begynder med noget i retning af: Deres Majestæt, allernådigste konge, jeg beder Deres Majestæt undskylde, at jeg en fattig 15års bondedreng besværer Dem med følgende, skjønt jeg ikke har nogen garanti for, at det er andet end luftkasteller, byggede af en arbejdslysten hjerne.

Gerald Langgaard: Det primitive til trods - så -

Gunnar Pedersen: Så - ja, jeg ved ikke, om han kan have talt med præsten eller nogen, for det er jo forbavsende velformuleret og skrevet selvfølgelig med skønskrift. Men det var nok ikke sådan, at kongen begyndte at studere evighedsmaskiner, men han sendte den altså videre til indenrigsministeriet, og så gik det til polyteknisk læreanstalt, og der var en professor Borch, professor i maskinlære, der så på det og sagde, at det var fuldkomment værdiløst, men det var jo lidt usædvanligt, at en 15års dreng kunne tegne sådan nogen mekaniske konstruktioner, og at han sikkert kunne udrette noget på det tekniske område, hvis han fik de fornødne teoretiske kundskaber. Far fik jo altså et brev, hvori der stod, at det ikke duede, men på den anden side, så var det jo et pænt brev, og det var Far måske lidt glad for; men forældrene, de var nærmest kede af det. Når der var nogen, der tog Fars skriverier alvorligt, så var der jo risiko for, at han ikke ville overtage gården, og der skulle de jo komme i aftægt hos ham, så det var jo ikke så godt. Men Far ville jo ikke give op; han var jo stædig, som nogen vestjyder vist er, så han konstruerede en regnemaskine, og den kunne klare alle mulige regningsarter. Og så sendte han det til polyteknisk læreanstalt, og de sagde også, at i og for sig var ideen god nok, men det kunne jo ikke bruges i praksis, fordi der var alt for meget slid af alle de tandhjul eller hvad det nu var, der var i regnemaskinen. Men de syntes dog alligevel, at nu måtte man gøre noget ved denneher dreng, der havde så meget initiativ, og så endte det altså med, at Far fik et månedligt tilskud,

dels af Kongens kasse og dels fra - jeg tror det var - undervisningsministeriet, sådan at han fik mulighed for at uddanne sig videre; først ved teknisk skole i Varde, og senere på polyteknisk læreanstalt. Og da blev han altså ingeniør i 1897. Det var sådan set den del af det; senere kom så den fase ind, hvor Far kom i kontakt med opfinderen Valdemar Poulsen. De havde opfundet telegrafonen, og der blev et godt samarbejde og et godt venskab ud af det.

Gerald Langgaard: Julius Thomsen, direktøren for polyteknisk læreanstalt, professor Julius Thomsen, var vel egentlig også den, der betød noget for Deres Far?

Gunnar Pedersen: Han har utvivlsomt gjort en stor indsats for Far. Man kan jo se, hvorledes han - jeg tror det var håndskrevne breve, han har sendt til Far og rådet ham, hvorledes han kunne forholde sig, så der er ingen tvivl om, at der har været stor interesse for at gøre noget for denne lille bondedreng ovre i Vestjylland. Jeg synes, det er ganske imponerende og taler jo sådan til ros, om jeg må sige, for den danske embedsstand på den tid.

Gerald Langgaard: Nu var De selv inde på vennen Valdemar Poulsen. Det er på et tidspunkt, hvor vi skal til at tale om Deres barndomshjem.

Gunnar Pedersen: Ja, altså Valdemar Poulsen havde jo - han havde ikke nogen teoretisk baggrund, men han havde utvivlsomt en opfinders geniale blik for, hvad der er af muligheder. Han kom fra et helt andet samfundsmiljø; han var vokset op i et meget anset - eller i et hjem for en meget anset jurist: og det var nok oprindelig meningen, han også skulle have med juraen at gøre, men det var bestemt ikke noget for ham. Men han eksperimenterede altid, og han fandt jo ud af det her med telegrafonen, og da Fars kæreste, var det vist dengang, var veninde med Valdemar Poulsens kone, så fandt jo damerne ud af, at nu måtte de to virkelig se at slå sig sammen og få noget praktisk ud af den opfindelse, for Far var jo ingeniør, så det måtte han jo kunne klare. Nu var han jo ganske vist bygningsingeniør og har aldrig hørt noget om elektronik, men så købte han bøger og måleapparater og eksperimenterede sig frem, så efterhånden beherskede han det felt jo ganske godt og endte med at bliver verdens første professor i svagstrømselektroteknik, så noget har han åbenbart lært derhjemme på spisebordet af apparater og bøger. Og jeg husker jo selvfølgelig mange episoder fra den tid, hvor Valdemar Poulsen og Far arbejdede sammen. Vi havde jo vores barndomshjem fra den periode, jeg kan huske, på Amalievej - hjørnet af Bülowsvej - lige overfor Landbohøjskolen i København, og Far havde indrettet et dejligt laboratorium med alle mulige gode apparater. Og det var jo herligt at få lov til at gå der, og efterhånden som Far ikke selv brugte det, så havde jeg som sagt meget glæde af det, både i en tid, hvor det var kemi og senere, hvor det var optik og elektroteknik. Og det har jo nok præget min fremtidige bane; der har jeg haft mine dagdrømme og ydet noget også på radioens område. Det var jo i de tider, hvor der var vældig

konkurrenceforhold mellem dels de kontinuerlige bølger, som Valdemar Poulsen havde opfundet og de mere gammeldags gnistsystemer, som Marconiselskabet anvendte, og jeg hørte jo lidt uden at forstå det helt om alle disse vanskeligheder de havde - de, om jeg så må sige, kommercielt kæmpede mod hinanden disse systemer. Det gjaldt om at få de forskellige landes flåder til at bruge det, for det var særdeles vigtigt, det var god anbefaling, og det lykkedes jo også i nogle tilfælde, men den engelske flåde var noget tilbageholdende; de brugte stadig gnistsendere, indtil de opdagede, at det kostede dem dyrt i tabte skibe - jeg tror det var nede ved Sydamerikas kyst. Gnistbølgerne har jo den egenskab, at de er ikke så skarpt afstemte, så man kan meget let opfange dem på steder, hvor de helst ikke skulle opfanges, hvorimod de kontinuerlige bølger ligger jo mere knivskarpt på skalaen og er vanskelige at finde, og derfor er det, de kontinuerlige bølger var jo absolut de bedste, når man skulle telegrafere om skjulte manøvrer.

Gerald Langgaard: Jeg sidder og tænker på de to hjem. Deres Fars meget rolige hjem, hvor han færdedes i naturen, og han havde en vældig kontakt med forældrene. Var der tid til det i Deres hjem?

Gunnar Pedersen: Ja - både ja og nej, og jeg kan da meget tydeligt huske, at jeg opfandt et begreb dengang, som var at vi har to slags Far hjemme; vi har en vinterfar, som altid er optaget og som vi meget sjældent ser noget til, og vi har en sommerfar, som har tid til at være med os ude i naturen. Far var meget interesseret bl.a. i botanik, og han fik jo også os til at dyrke det, og vi fandt mange sjældne blomster i sommerferierne. Vi boede hyppig oppe ved Tisvilde og senere i Rågeleje, hvor Far havde et hus, og så botaniserede vi i Tisvilde Hegn, og vi fandt både Lineaborealis og forskellige vintergrønt, peula, hedder de vist på latin, en 5-6 forskellige inde i Tisvilde Hegn; og det var vist ikke sådan alt for mange, der var klar over det, men det var noget, som virkelig interesserede Far.

Gerald Langgaard: Ja, når jeg nu stiller det spørgsmål, så er det jo, fordi Deres Far ud over at være videnskabsmand, var han jo også organisationsmand, f.eks. var han med i det første radioråd.

Gunnar Pedersen: Ja, der er jo ingen tvivl om, at Far mere og mere blev interesseret i - hvad skal vi sige - forholdene imellem teknikken og samfundet. Altså i dag er det jo noget, vi allesammen diskuterer frygtelig meget, men det var ikke så mange, der var fuldt opmærksom på det den gang, og jeg ved, at det kom til at optage Far mere og mere. Det begyndte måske nok med, at det var de økonomiske problemer med noget så tørt som afskrivning af tekniske anlæg, men senere på en bredere basis, og jeg ved bl.a., at Far kom stærkt ind på dette forhold, da den polytekniske læreanstalt havde 100 års jubilæum i 1929. Og jeg ved ikke - jeg kan godt citere noget af det, som Far sagde ved den lejlighed »Far spurgte: Hvem bærer ansvaret for, at de tekniske fremskridt ikke udnyttes så godt som de kunne og burde. Er det ingeniøren, der bringer gaven, eller er det samfundet, der

modtager den? Ja, der er vel nok skyld på begge sider, siger Far. Ingeniøren har nok været for ensidigt optaget af selve skabelsens af fremskridt og har vel i ringe grad bekymret sig om de sociale og samfundsmæssige konsekvenser. Og det økonomiske område, han har regnet med, har vel af og til været af for ringe omfang. Og samfundets brist i samarbejdet er sikkert ikke mindre, og for en stor del hænger det sammen med, at samfundet styres af ord, det talte og det trykte. Men i teknikkens verden har kun kendsgerningerne vægt, og det er denne fundamentale sprogforskel, der vanskeliggør samarbejdet, men de to parter må lære at forstå hinanden, hvis menneskehedens fremtid skal blive god og lys. - Det var jo sådan set nogle meget fremsynede synspunkter på det tidspunkt der. Nu taler vi jo allesammen om miljø og forurening og alt det der, men allerede den gang var Far inde på det, og han anførte jo, at ingeniøren må jo huske på, at ikke alle værdier falder indenfor ingeniørens kendsgerningsverden, og han må være meget varsom med at ødelægge sådanne værdier, der ikke kan udtrykkes i kroner og ører eller kilowattimer. Han må i sin udnyttelse af naturen være nænsom mod dens skønhed og renhed, og han bør ikke gøre indgrebene større end nødvendig. Det er noget, som måske nok burde være gentaget mange gange siden 1929, så havde måske et eller andet set anderledes ud.

Gerald Langgaard: Der kan vi også drage nogle paralleller med de tanker, han gjorde sig i radiorådet om folkeradio og komme ind på det menneskelige.

Gunnar Pedersen: Der er ingen tvivl om, at det interesserede Far en hel del det med spørgsmålet om folkeradio, men ellers har jeg ikke så meget personligt indtryk af Fars virksomhed der. Men jeg har i hvert fald følt det som en overordentlig interessant udvikling, at jeg også har fået lov til ligesom at fortsætte lidt af den gerning ved at være medlem af radiorådet.

Gerald Langgaard: Vi har jo sprunget over et ret vigtigt tidspunkt i Deres Fars liv. Det var da han var leder af Danmarks tekniske højskole.

Gunnar Pedersen: Ja, det var jo en gerning, som Far gik op i med liv og sjæl, og der skete jo en ganske kolossal udvikling der, og jeg kan da huske, at Far på mange felter jo så meget længere frem, end vi unge gjorde i hjemmet. For at nævne et lille eksempel. Da den nye læreanstalt skulle bygges ved Østervold, da så vi jo også på tegningerne hjemme, og Far forklarede, at der er en stor plads foran hovedbygningen der; det er til parkering af biler. »Biler?« Ja, der var een professor ved læreanstalten, der havde en bil den gang. Men den tanke, at der virkelig skulle en stor plads til for at parkere biler; det var jo helt fremmed der i årene - det har vel været i slutningen af 20erne, hvor det blev planlagt, eller midten af 20erne. Men da så Far jo allerede den udvikling.

Gerald Langgaard: Man fornemmer i hele hans virke, at der stadigvæk var ligesom - hvad skal man sige - en vestjyde i ham.

Gunnar Pedersen: Ja, det er der jo ikke tvivl om - vestjyde - ja, jeg ved ikke,

hvad der præger vestjyder, nu jeg bliver spurgt, tror jeg, at en vestjyde - det er vist noget sindigt. Engang imellem driller familien hinanden med, at vi har den kendte pedersenske langsomhed i opfattelsen. Jeg tror, at det måske er lidt vestjysk, men derfor kan man jo godt tænke lidt grundigt alligevel. - Mens Valdemar Poulsen jo var den udprægede, hvad skal vi sige - opfindernatur, der havde en - næsten en kunstners evne til at se muligheder, der ellers ikke var fremme på bevidsthedens overflade, så var Far helt anderledes. Han holdt af at dykke ned i fysiske fænomener og prøve at klarlægge dem matematisk, og det er jo derfor han har f.eks. besvaret en prisopgave fra Videnskabernes Selskab om væskens overfladespænding, der jo ellers lå uendelig fjernt fra, hvad han beskæftigede sig med til daglig. Og han har jo senere undersøgt forhold vedrørende Poulsenbuen, klarlagt det helt videnskabeligt og gjort en meget stor indsats, så vidt jeg kan bedømme det, ved på et meget tidligt tidspunkt - der i midten af 20erne, 1927 måske, at klarlægge hvad det egentlig var, der lå - der var grunden til, at de korte radiobølger havde de kolossalt store rækkevidder. Og det var altså en videnskabelig beregning, hvor han havde meget lidt eksperimental basis for sine beregninger - grundlag for sine beregninger. Han vidste kun at nogle radioamatører kunne korrespondere over meget store afstande, når de på visse tider af dagen brugte visse bølgelængder, visse frekvenser. Og ud fra det, regnede han ud hvilken mulighed det var for, at der kunne være de reflekterende lag, der var brug for. Og det var et værk, der havde været standardværk for tekniske universiteter verden over. Men det har været typisk for Far; han ser - elskede, når han så et problem - at klarlægge det fysisk-matematisk.

Gerald Langgaard: Deres Far stillede krav til de studerende?

Gunnar Pedersen: Ja, Far ventede jo, at de skulle være lige så - hvad skal vi sige - ligeså optagne af studierne, ligeså fascinerede af studierne som han selv, og det er jo noget, som passede måske bedre ind i livsformen, som den var på det tidspunkt end i dag, men det er lidt svært for mig at dømme om. Jeg synes jo, at Fars indstilling overfor de unge studerende kom jo måske nok tydeligst frem ved den sidste modtagelse af nye studerende, som fandt sted i september 1940, og hvor Far talte, om jeg så må sige, nogle alvorsord til de unge der, at nu måtte der arbejdes og ydes noget, for at vi kunne komme igennem disse meget mørke tider og nå frem til en god og fri tilværelse.

Professor P. O. Pedersens tale til studenterne 1940

Stemmearkiv nr. 489

Mine unge polyteknikere af årgang 1940.

I går var det halvtredssindstyve år siden, at læreanstaltens daværende direktør, den berømte kemiker professor Julius Thomsen fra denne plads holdt festtalen

ved indvielsen af læreanstaltens nye hjem. Den mægtige bygning, som Julius Thomsen selv benævnte det i sin tale, bestod da af fysisk og kemisk fløj, auditoriefløjen og de 2 professorboliger, medens maskinlaboratoriet og elektroteknisk fløj er senere tilbygninger. Under normale forhold ville vi vel nok have festligholdt denne halvtredssindstyveårs mindedag, men tiden indbyder ikke til fest, den kræver stærkt og flittigt arbejde. Jeg vil derfor benytte lejligheden til at give nogle spredte oplysninger om arbejdet indenfor læreanstaltens mure, dels forud for 1890, dels for tiden.

Det er fuldt forståeligt, at bygningen ved indvielsen føltes som stor og mægtig, dels på baggrund af de yderst små og trange kår, hvorunder læreanstalten indtil da havde levet i nogle lidet egnede lokaler mellem Sct. Pederstræde og Studiestræde, dels når hensyn tages til antallet af studerende i årene forud for 1890, idet der da kun i gennemsnit blev optaget 35 eksaminander om året, og der udgik omtrent 18 kandidater årligt.

Vi har i de sidste år optaget 310 eksaminanter årligt, om et par år vil det årlige antal kandidater antagelig være omkring 220. Forholdet er nemlig det, at der i de første 50-60sindstyve år af læreanstaltens levetid bestod kun lidt under 50% af de, der kom ind som eksaminanter; nu består der mellem 70 og 80%, men det vil i parantes bemærket naturligvis være yderst kærkommen for os, om De vil sætte denne procent op over 80. Den gennemsnitlige studietid var i de første 50 år af læreanstaltens liv lidt over 5 år. Den er ikke steget væsentlig i den mellemliggende tid til trods for, at den officielle studietid er udvidet fra 2 år til 4½ år for fabriksingeniører og bygningsingeniører og 5½ år for elektro- og maskiningeniører. Der er på den anden side næppe nogensomhelst tvivl om, at de krav, vi stiller til eksamen i det mindste, er vokset proportionalt med den programmæssige studietids længde. Disse tal er derfor meget mærkelige; man fristes jo til at tro, at enten har de gamle polyteknikere været meget dovne, eller har de moderne polyteknikere været meget flittige; og der er måske nok om begge dele.

I forhold til befolkningens størrelse er det et meget stort antal eksaminanter, vi har optaget i de senere år, nemlig omkring 84sindstyve pr. million indbyggere. Der er så vidt jeg ved ikke noget andet land i verden, der uddanner så mange civilingeniører i forhold til befolkningens størrelse som vi gør. Sverige kommer formentlig næstefter med omkring 65 - 70 nye højskolestuderende pr. million indbyggere. De spørger måske nok i Deres stille sind, hvordan vil det nu gå, kan De finde arbejde, når vi om en 5 årstid er færdige; det er et spørgsmål, som jeg er ganske ude af stand til at svare på. Det er derfor værd at bemærke, at der i det sidste nummer af det svenske akademi i Stockholm udgivne tidsskrift er slået til lyd for at udvide de 2 svenske højskoler således, at de bliver i stand til at uddanne flere civilingeniører. Og det er et standpunkt, der ikke alene støttes af den side, men også fra svenske teknologiforeningen og fra svenske elektroingeniørsfore-

ning. Jeg bør dog tilføje, at Sverige i øjeblikket har mangel på civilingeniører, og det har vi jo desværre ikke.

Selvom der er mange, vi har taget imod, så mange at det vil give os meget store vanskeligheder at skaffe plads i auditoriet og tegnestuer og laboratorier, så har vi dog måttet sige »nej« til 130, der havde håbet at kunne slippe ind. Af disse havde uden tvivl en hel del gode betingelser for at kunne gennemføre civilingeniørstudiet, og det er med stor beklagelse, at vi har måttet sige »nej«. Desto gladere og taknemmelige bør De mine unge polyteknikere være over, at De er sluppet ind, men det forpligter Dem på den anden side til af fuld kraft at udnytte de studiemuligheder, vi byder Dem. De bør ikke gå og drysse, selvom De eventuel måtte have råd til det og tage pladsen op for andre. Udnytter De ikke Deres studieplads, er det vor pligt at tage den fra Dem og give den til en anden. Men også på anden måde har De grund til at være taknemmelig; der er få højskoler, hvor ingeniørstudiet for tiden kan drives under så forholdsvis gode forhold som her. Og hvis forholdene, som vi håber, tillader Dem at fuldføre studiet på normal måde, vil De kunne stå således rustet til at begynde en frugtbar ingeniørgerning, at De på lige fod vil kunne samarbejde med eller i konkurrence kæmpe mod udlandets dygtigste civilingeniører. Øjeblikkets vanskeligheder og bekymringer og de krav, som disse vanskeligheder og bekymringer stiller til Dem, skal jeg ikke komme ind på. Jeg har skrevet nogle ord om disse forhold i »Polyteknikeren«, som De vist alle vil få lejlighed til at læse.

Men eet ønske vil jeg gerne udtale: Jeg håber, at De, når De om nogle år forlader højskolen som civilingeniører, at De da går ud i en fredelig, fri og retfærdig verden, at De da kan blive så dygtige medarbejdere i det materielle og åndelige genopbygningsarbejde, vi alle må håbe vil komme. Og dermed byder jeg Dem velkommen til H. C. Ørsteds gamle skole.

Værkstedet

Af Ole Dejgaard, Sdr. Omme

Hvornår herregården Juellingsholm er oprettet vides ikke, men den første ejer, der nævnes, var Mogens Juel 1579. Mogens Juels søn og efterfølger var Jens Juel, som var »Rigens Råd«. Han byggede prædikestolen i S. Omme Kirke og døde 1602, men hans enke - Anne Grubbe overlevede ham længe i velstand. Til de gamle herregårde hørte der som regel en vandmølle. Således også her, men den lå i for stor afstand fra gården - i Mødbjerg - derfor flyttede Anne Grubbe den, så den kom til at ligge klods op af gården, her hvor den endnu ligger.

Ved offentlig auktion blev herregården og møllen i 1734 solgt til provst Haahr i Ølgod og John Christensen, Strellev. John Christensen overtog siden gård og mølle. Møllen overdrog han til sin svigersøn Niels Lindbjerg. Den sidste møller af Lindbjerg slægten - Ingustinus Nielsen - overtog 1849 møllen med adskillige tdr. ld. og købte senere en del jord fra Juellingsholm, så der kom mere plan i markskellene.

Ingustinus Nielsens hustru - Else Marie - var enke i 16 år. Hun døde i 1894. Der var ingen sønner i ægteskabet. To døtre og svigersønner Th. Chr. Jensen, Lindbjerg Mølle og particulier H. J. Pedersen, Ølgod overtog dødsboet. I 1896 overtog mine forældre så den gamle vandmølle med tilhørende landbrug ved en byttehandel med Hauge Mølle i Tistrup Sogn. Da var jeg 2½ år gl. og er nu 87 år. I ærbødighed og taknemmelighed mod mine forældre, og efter opfordring fra enkelte inden for slægten, gør jeg dette forsøg.

Mine forældre

Min far Hans Thomas Pedersen var født i Transbøl, Horne Sogn v. Varde 2/1 1855 og min mor Marie Dejgaard Rasmussen f. 6/6 1860 i Lyhne Sogn. De holdt bryllup d. 29. april 1884. Min mor var kort før brylluppet elev en vinter på Rødding Højskole i Cornelius Appels forstandertid. Det var et lille tal af unge der den gang havde den lykke at komme på højskole. For mor fik det meget stor betydning, og det kom til at præge hende for hele livet. Efter brylluppet forpagtede

de Bjerremose mølle i Horne Sogn for 5 år. Der tilhørte noget landbrug og lidt købmandshandel. Jeg citere efter fars optegnelser: »Møblementet til start af vort hjem var tarveligt: Et brugt sengested til 10 kr., en gammel sofa også til kr. 10, et gammelt stueur til 10 kr. De to sidste genstande er i brug endnu (1932). Jeg havde selv lavet et skrivebord og et lille spise-dagligstuebord. Fra hvert af vore hjem fik vi en sengs klæder. Vi bekostede selv brylluppet, der var mange med - mest unge - der fik vi noget service men mest penge. Der skulle løses næringsbeviser som møller, købmand og spiritusbevilling som tilsammen kostede ca. 400 kr. Og så begyndte de sejladsen uden væsentlig ballast af nogen art. »Landbrug var vel det, jeg havde mest forstand på, mølleri kendte jeg kun fra opførelse af og reparation af møller, (far arbejdede nogle somre som møllebygger), og handel havde jeg ikke haft videre med at gøre, men ejeren forklarede mig, at det kunne sagtens gå og så gik vi i tøjet. Det gik da heller ikke helt galt. Jeg var nogenlunde forsigtig med at købe ind såvel til møllen som butik og Marie hjalp til efter bedste evne. En tid bagte vi rugbrød og sigtebrød til salg i butikken. Vi var enige om ikke at købe, hvad ikke var helt nødvendigt. Et par år efter blev der i Bjerremose oprettet en afdeling af »Ringkøbing Amts Vareindkøbsforening«. Det var et andelsselskab som havde hovedsæde i Holstebro, men bredte sig med underafdelinger over store dele af Vestjylland. Man tilbød mig at overtage mit varelager og ansætte mig som uddeler ved afdelingen i Bjerremose, hvilket jeg gik ind på. - Mine svigerforældre - Ole Dejgaard og Birthe Marie var på aftægt i Lyhne i den gård, de havde beboet fra kort tid efter, at de blev gift, deres søn og svigerdatter Jens Dejgaard og Dorthea døde af tæring i forholdsvis ung alder (J. D. var sognefoged). Der var umyndige børn, bl.a. sagfører O. R. Dejgaard Herning, og gården blev solgt ved auktion. Dens nuværende ejer var træg til at levere aftægten, og de flyttede over til os i Bjerremose Mølle.

I 1888 blev Hauge Mølle i Tistrup Sogn stillet til tvangsauktion, og nogle af vore venner rådede os til at købe den og tilbød hjælp i pengesager, og sådan gik det da til, at vi en tid drev 2 møller. Marie og Peder, der da var 3 år, var i Hauge Mølle, hvor vi holdt møllersvend. Jeg var mest i Bjerremose om dagen, og gik når vejret var nogenlunde, morgen og aften den mils vej, afstanden var. Da forpagtningstiden var omme, flyttede vi så helt til Hauge, og der boede vi i 8 år. Vi befandt os ellers godt der, men jeg blev klar over, at det ikke var der, vi skulle slides op uden at få nævneværdig økonomisk udbytte af vort arbejde, vi fik ikke noget tilovers efter hårdt slid i de 8 år.

Thomas Kr. Lindbjerg, Lindbjerg Mølle, som var nabomølle til Hauge foreslog mig så en dag, om vi ikke kunne bytte med Hauge Mølle og Juellingsholm Mølle og gård, som han og hans svoger havde arvet efter deres svigerforældre. Jeg mente ikke, det kunne blive til noget, da jeg ikke havde penge at give i bytte, og der var ingen tinglyst gæld, på møllen i S. Omme. »Jeg tænker, vi tør handle

med dig alligevel. Du har jo i høj grad vundet dine kunders tillid her og i Horne Sogn«. Resultatet blev så, at jeg skulle betale 1000 kr. kontant, og resten af byttesummen - 21000 kr. - skulle stå uopsagt i 10 år til 4% rente og 500 kr. årligt i afdrag. Handelen ordnedes uden underskrift af kautionister eller garanter af nogen art! Så vi mente ikke at have råd til at lade lejligheden til at prøve en ny virkeplads gå forbi, selv om det var med store betænkeligheder. Men med den tro, at når man gør, hvad man kan, og beder om, at Gud vil lægge sin velsignelse til, så går det. Og med de ca. 80 årige svigerforældre og vore to små drenge - Peder 10 år og Ole 2 år - rullede vi d. 25. marts 1896 i øsende regnvejr og på arbejdsvogn med vores *habengut* ind over heden«.

Fars hjem var fattigt, et lille sted i Transbøl. De havde 1 ko, men avlede knap føde til den. Der var kun et lille dårligt hus. Familien havde ejet »stedet« i flere slægtled. Da hans forældre overtog hjemmet, var fars bedstemor levende og boede hos dem på aftægt. Af den grund måtte de bygge en lille ende til huset, så der blev en lille stue til hende. De fik derfor nogen gæld for materialer dertil, som fars forældre gennem mange år døjede med at få få afviklet. I fars optegnelser står der: »Jeg husker, at jeg ikke så sjældent, da jeg var bleven så stor, at jeg kunne sendes i by et ærinde, og så blev sendt med penge, som fader skyldte for lån, ofte efter at han først havde lånt beløbet af en anden. Men det er jeg vis på, at når der var lånt penge, som skulle tilbagebetales til en vis tid, så fik denne tid ikke lov at gå forbi, uden at enten lånet blev betalt, eller også der var udvirket henstand. Far tog fast tjeneste hos andre bønder. Jeg ved at han tjente hos H.C. i Lervad 4 dage om ugen i flere år. Om aftenen og den tid, der ikke var arbejde, var han *soldsætter,* (sold brugtes til at rense det plejltærskede korn) et håndværk, som jo forlængst er helt forsvundet, men som jeg også blev udlært i ved at hjælpe ham, når jeg ikke var optaget af andre ting. Alt andet, som jeg i årenes løb har givet mig af med, har jeg måttet lære mig selv. Min mor var kogekone og gik ud og hjalp til ved bryllup, begravelse, barselgilder og deslige. Når hun var hjemme, strikkede hun for fremmede, og tjente derved også lidt penge. *Gudsfrygt med nøjsomhed* var de fælles om, og det var dem fremfor alt om at gøre, at give deres børn dette i arv. Vi var 4 børn, alle drenge, hvoraf jeg var den ældste. Peder, Peder-Kristian og Theodor. Der var 2-3 år mellem vore aldre, Peder og P. Kristian rejste til Amerika i en forholdsvis ung alder, og Theodor overtog hjemmet, da han blev gift. Hans søn Aksel Pedersen har ejendommen som nu er bleven til en god gård (1932).

Da jeg var 8 år kom jeg ud at tjene. Jeg var i den samme plads i 2 somre, lønnen var 6 og 8 rigsdaler, et pund uld og et par træsko. Somrene 1865 og 66 var jeg i en anden plads og fik 10 rigsd. + det øvrige. Somrene 1867 og 68 tjente jeg i Molsgaard og fik da 12 rigsd. for hver sommer. I foråret 69 blev jeg konfirmeret og skulle jo nu til at være *karl,* og da jeg var lille og klejn kneb det somme tider

med kræfterne. Der taltes om, at jeg burde læse til degn, så let som jeg havde ved at lære. Gode venner af os satte sig i bevægelse for at få mig til at tage på Staby Højskole, som uddannede vinterlærere, og sommeren 1875 kom jeg så til Staby. Da jeg rejste dertil i maj, gik jeg vejen til fods, men i efteråret da jeg skulle hjem, var den nye vestjyske jernbane åbnet for drift, så jeg kunne rejse med toget til Ølgod. Denne sommer er noget af det bedste jeg har levet! Jeg fik de små kundskaber udvidet og suppleret, interessen ledet mod gode og skønne idealer, og gemytlig samliv med jævnaldrende«.

Om dette ophold og tiden umiddelbart efter har far efterladt os helt enestående oplysninger, idet han har ført meget oplysende dagbøger både fra skoleopholdet og tiden som vinterlærer, og en del af disse er optrykt bag i bogen, fordi de fortæller om små og store ting, som han var optaget af og beskæftigede sig med til helligdags og hverdags. En del af det ville ungdommen i dag ikke tro på, hvis det ikke netop var dokumenteret på denne måde.

Ungdomstiden indtil giftermålet gik på den måde, at han var vinterlærer i vinterhalvåret og om sommeren arbejdede han som møllebygger. (citat) »Begge dele gav efter datidens forhold en ret god indtægt, og da jeg boede og fik kosten hjemme det meste af tiden, kunne jeg være med til i nogen måde at hjælpe med til hjemmets opretholdelse, og det var mig en stor glæde. Jeg husker, hvor taknemmelige mine forældre var, det første år, hvor vi avlede så megen rug selv, at der kunne blive nok til rugbrød til familien indtil næste høst«.

(Her er et lille udpluk af fars meget udførligt førte dagbog i tiden fra sommerferiens slutning den 23. august 1875 til efteråret 1878):

Juellingsholm Mølle

Hvordan var den? For det første havde den den store fordel, at være en vandmølle, hvor der altid var vand nok til at trække en kværn, så kunderne kunne regne med at få kornet i malet tilstand med sig hjem igen samme dag, i modsætning til en vindmølle, hvor blæsten bestemte farten, og indtrædende vindstille kunne forårsage, at der kunne blive flere dages ventetid i hjemmene med at få lagt dejg til rugbrød, fordi rugmelet manglede. Og kundekredsen var derfor større omkring en vandmølle. Men da møllerenken var ældre, og havde drevet den ved hjælp af bestyrer gennem mange år (Mads Nedergaard), og han vist interesserede sig mere for landbruget, var der en hel del af mølleværket, der trængte til fornyelse. Der var to store underfalds vandhjul, to kværne - en til grutning og en til brødkorn, 1 pillekværn m. værk til byggryn og et lille værk til fremstilling af boghvedegryn, desuden en lille primitiv sigte, som kunne tilkobles brødkværnen til fremstilling af groft sigtemel. Remtræk fandtes ikke. Stuehuset, som sammenbygget med møllen, var ombygget i 1854, var ret stort, og solidt. Ydermurene var 1½ stens mur af teglsten. Men både mølle og stuehus var tækket

med stråtag, som trængte til fornyelse. Det ene af de store vandhjul trængte også hårdt til fornyelse og allerede i 1897 gik far i lag med selv at lave et nyt. Han brugte den *store* sal som værksted, jeg kan lige huske, hvor det var spændende. Stråtaget på mølle og stuehus blev erstattet med spåntag (tynde regelmæssige træplader i dobbelt lag). Huset var stort og rummeligt og var indrettet til at rumme mange møllegæster. Først en stor 4 fags stue i gavlen med 3 ret store vinduer mod øst og 3 mod nord. *Storstuen,* så en lille forstue med indgang til begge sider. Til venstre kom man ind i en lige så stor »Gæstestue«, hvor der var en fast bænk fra indgangsdøren og langs hele den østre væg og om til en dør i den modsatte ende af stuen. Der stod 2 lange borde foran kun adskilt med en smal passage imellem. På det ene bord stod en todelt tobakskasse - det ene rum til udrensning fra piberne -, og på det andet stod en stor »ølpotte«. Før vor tid - fortalte man - også en brændevinsdunk. I køkkenet var der åbent ildsted, men dog med direkte aftræk for røgen til en åben skorsten oven over.

I sovekammeret stod 2 store »himmelsenge« overtrukket med blomstret tyndt stof i rødt og sort mønster og med en smal gang imellem sengene. Underlaget var brædder med et tykt lag plejltærsket rughalm oven på ligesom de allerfleste senge på den tid. I gæstestuen var en stor »bilæggerovn«. Den blev dog snart erstattet med en kakkelovn, ligesom det åbne ildsted i køkkenet blev erstattet med et komfur. - Af møllegæsterne kørte ca. ⅓ med stude. Mere end ⅓ med små »russere« og kun enkelte med store velplejede jyske heste. Kornet, der skulle gruttes til svin, bestod for det meste af ⅓ rug, lidt grå havre og noget boghvede, ¼ til ⅓ bestod af fine avner, især boghvedeavner, der var anerkendt som fortrinligt svinefoder. Rent korn til grutning var en uhørt flothed, og det var kun ganske enkelte mere velstående bønder, der tillod sig dette. Den rug , som skulle males til brød, var meget omhyggelig renset. Som vederlag for malingen af kornet, toldedes deraf. En svær toldkæp af kobber med et solidt træskaft. Der var et kongeligt stempel i kobberet og det var den, der bestemte mængden, der måtte tages i told - en kop af hver skæppe korn. Handel med korn var på denne egn og på denne tid et næsten ukendt begreb og ligeledes med kraftfoder. Far fandt da ud af, at det var vist klogt at skaffe plads til nogle flere svin til at æde toldkornet i stedet for at sælge det til en meget lille pris. Og en god ven på hans hjemegn lånte ham nogle få hundrede kroner i 1899, så det kunne lade sig gøre. Han byggede så et ret stort hus, der hvor nu Maren Uhres villa ligger. Der var otte svinestier i den vestre ende, så et vaskerum med brønd og pumpe, en gruekedel til kogning af vasketøj m.m., en stor bageovn og ved siden af ovnen et lille bagekammer med et stort dejgtrug og et lille bord, dernæst et stort tørverum og i østgavlen var der tre dobbelte træporte med plads til vogne og småredskaber. Huset blev bygget meget billigt, f.eks. bestod muren udelukkende af halve og ¾ sten, som købtes billigt fra teglværket i Ølgod, og alt træarbejdet udførte far selv.

Der hørte et meget stort jordareal til møllen. Det var et langt forholdsvis smalt areal der strakte sig helt fra Grindsted sogneskel og til Sdr. Felding sogneskel, men langtfra i lige linier. Størrelsen af arealet er ikke opgivet i de gamle skøder, kun havde det alt samme matr. nr. 3a Juellingsholm. Der var en ret stor del eng fordelt på 4 forskellige steder hveraf de 2 stk. ved Simmelsbæk, Kokæret og Grønsummel - og 2 stk. ved åen. Ca. 9 tdr. land lige vest for møllen, som kunne vandes ved overrisling fra stemmeværket og ca. 4 tdr. land langt vest for Skovsende i Kroge. Langt den største del af jorden var hede. Far solgte i 1897 det nordligste stykke - fra Skærsigvejen til Stakroge. Syd for åengene helt til sogneskellet mod Grindsted og store strækninger både mod øst og vest var hede. I sommeren - vistnok 1898 - opstod der i nærheden af landevejen til Grindsted ild i lyngen, og da det var meget tørt og vinden var kraftig øst-sydøst brændte hele det store hedeareal på mange hundrede tdr. land. Da jorden var af meget dårlig kvalitet - mest knygesand - opstod der i omegnen frygt for, at den hårde vestenvind i fremtiden kunne udrette katastrofale ødelæggelser ved sandfog, nu da lyngen ikke var der til at holde på det fine sand. Nogle gode mænd drøftede sagen. Her fra sognet lærer Balle, Jens Kr. Madsen og far m.fl. De satte sig i forbindelse med provst Thyssen i Ølgod og plantør Mads Holt i Påbøl. Disse mænd forelagde sagen for daværende amtsmand i Vejle, kammerherre Bardenfleth, som blev meget interesseret i sagen, og man enedes om at forsøge at få så stor en del som muligt tilplantet med nåletræer. Der blev dannet et aktieselskab til gennemførelse af planen. Amtmanden gik i spidsen og amtet tegnede sig for et antal aktier og samtidig opfordrede han samtlige sogneråd i amtet til hver især at være med med nogle aktier. Det var en stor støtte for sagens fremme. Der blev tegnet en aktiekapital på ca. 60.000 kr. Aktierne lød på 100 kr. pr. stk. Det var mange penge dengang. Arealerne blev købt op og lodsejerne enedes indbyrdes om at afstå deres jord til A/S for en pris af 5 kr. pr. tdr. land. Vi kom af med ca. 100 tdr. land. Det samlede areal udgør ca. 850 ha. Engene var den gang bestemmende for et landbrugs værdi her på disse tørre jorder, idet kreaturernes vinterfoder bestod udelukkende af hø, halm og i tørre år en del toplyng. Far var meget interesseret i at få engene til at give et større udbytte ved overrislingsanlæg både her hjemme fra åen og ved hjælp af stemmeværker fra Simmelsbæk. Dette arbejde gav gode frugter, og interessen bevarede far helt op i hans sidste leveår - »A skal li nier o sie te æ vand«. Med hensyn til dyrkningen af den karrige jord - der hører ikke lerjord eller lerblandet muld til gården - så blev far på mange måder en foregangsmand. Allerede i 1898 blev han valgt i bestyrelsen for den kun 5 år gamle Sdr. Omme og Omegns Landboforening og formand for Planteavlsudvalget, og det faldt i hans lod at finde og være med til at ansætte foreningens første planteavlskonsulent Georg Petersen, fra 1. marts 1912.

I de første vintre kørtes mergel fra Hvalpsund Mergelleje med et spand heste

og 2 møgvogne når vejr og føre var dertil. Og da al den dyrkede jord var meget kalktrængende blev et lille læs afsat i 12 dynger, som blev spredt over ca. 40 m^2 hver. Mærgelen indeholdt kun 15% kalk! I 1900 blev der bygget møddinghus på gårdspladsen - et af de firkantede paraplyhuse - og ved siden af opført et træhus med plads til ben (dyreknogler) og et benstamperi, som slog benene i stykker til benmel. Dette blev anvendt til gødning og en smule solgtes til foder især til afhjælpning af stivsyge hos svin og kreaturer. Stamperiet blev trukket ovre fra møllen ved en svær dobbelt jernkæde, og når det gik, lavede det et øredøvende spektakel. De fleste af benene blev købt af store drenge, der samlede dem, hvor de så dem. De fik en ret stor pris for pundet, så interessen for at tjene en lille lommeskilling øgedes. I 1902 købte far en lille tærskemaskine med halmryster hos J. Bent Nielsen i Tistrup, og den blev også trukket ovre fra møllen med et dobbelt rebtov. Det var det helt store fremskridt, for før blev alt kornet tærsket med plejl. Men det medførte den ulempe, at møllevognene ikke kunne køre ind på gårdspladsen, når tærskemaskinen gik. I vinteren 1905-06 blev der flyttet mange hundrede læs jord og sand ned i et gammelt »åsted« i engen. Der skulle gøres plads til en udvidelse og ombygning af kostald og lade og jordsmonnet nord for det gamle hus var ca. i højde med tagskægget. Det gik ud over »strøstedet« - en plads, der var ved alle gårde her, hvor høst blev eftertørret, før det blev forket ind på »æ hjøld«. I sommeren 1906 blev så den nye stald og ladelænge bygget. Det var den første stald i miles omkreds, hvor der var fodergang foran kreaturerne og hvor der var vandrende, så de kunne drikke efter behag. Med murede hvælvinger af hule sten til loft imellem jernbjælker. Den helt store sensation skete også i 1906, da det lille elektricitetsværk med vandhjulet som trækkraft kom i gang hen på efteråret. Det forsynede møllen og gården og det meget nærliggende Juellingsholm med lys og kraft. 110 og 32 volt til henholdsvis kraft og lys. Batteriet bestod kun af 32 glas, og når der skulle bruges el. kraft måtte dynamoen i sving for at give spænding nok. Jeg husker tydeligt, hvilken spænding jeg gik i den eftermiddag, da installatøren - Martens fra Langå - havde sagt om middagen: »I aften skal vi have blus på pærerne«, at tænke sig at sådan en lille glaspære med en tynd kultråd inden i kunne oplyse en stue, kun ved at blive glødende. Det var fantastisk! Eventyret om Aladdins Lampe blev til virkelighed i disse år, og en hel verden har siden levet med i det store eventyr, som elektriciteten bragte, og næsten hver dag bringer den os nye store overrraskelser!

Far kom ind i sognerådet ret snart og blev medlem af skolekommissionen. Han blev formand for »Den fri Fattigkasse« senere Hjælpekassen. Et hverv, han havde i mange år. Da det var i tiden før sognedelingen hvor Sdr. Omme kommune også omfattede Blåhøj og Filskov sogne, - far var iøvrigt med i et udvalg der forberedte adskillelsen i 2 sogne - var det et meget stort område at komme over. Og da det var før cyklernes tid, gik far som regel de lange ture, når han fik nys om,

at en enke med en flok mindreårige børn på Filskov Søndermark eller i Hallundbæk trængte til en håndsrækning enten i form af lidt penge eller på anden måde trængte til hjælp. Var det alt for dårligt vejr eller føre, kørte han i hestevogn. Det skete enkelte gange at han efter en sådan tur havde 1 eller 2 børn i 6-12 års alderen med hjem, som så havde ophold hos os i kortere eller længere tid. Det var mine forældre enige om, og de glædede sig begge over, når de kunne være til lidt hjælp på denne måde. Mor sagde gerne: »Mad skal jeg nok sørge for, der er nok af, og en seng at sove i får de jo nok«. Mor havde mange at sørge for. For, 2 drenge, en møllersvend, en voksen karl, en yngre karl, om sommeren 1 dreng til at passe køerne og en eller 2 piger. Desuden havde vi gennem mange år en ældre ungkarl på kost - Offer Pedersen - hvis gård i Skovsende blev solgt ved tvangsauktion. Far hjalp ham i gang med en lille købmandshandel, først nogle år her i møllen senere på Juellingsholm. Han havde mere lyst til at handle med kalve end med høkervarer og det skete ikke sjældent, at han låste butiksdøren og gik ud for at handle om en kalv. Desuden havde vi meget af tiden en eller to håndværkere eller en daglejer på kosten. Det, som gjorde husholdningen besværlig, var den store ustabilitet med hensyn til spisetiderne. Far spildte ikke tiden med at se på klokken, når han var optaget af noget nyt - og det var han altid - så kunne klokken ofte blive en time over tiden før han kom til middag. Møllersvenden skulle tit ekspedere en kunde som var kommen med nogle sække korn til maling få minutter før kl. 12. Han var sjællænder og ikke uden lune. Kom der en kunde, mens vi sad og spiste, kunne han sige: »Haaer du faaet di onnen Jens Kristian?« Svarede J.K. så: »Joov tak, de haaer a da«. Møllersvenden: »Ja, for hejsen ku du liig ha faat en hier«. Men svarede J.K.: »Nej de haaer a eet«, svarede møllersvenden: »Naa jae, saa faar du en jo nok, naar du kommer hjem«. Købmanden var dog den mest upræcise, det var yderst sjældent, han kom til tiden. Middagsmaden bestod derfor det meste af tiden af kødsuppe m. melboller, grønkålssuppe, hvidkålssuppe, og gule ærter, alt kogt på svinekød. Disse retter blev holdt varme i gryden på komfuret indtil den sidste havde spist. Om morgenen fik vi davre ved otte tiden om vinteren, efter at pigerne og den unge karl havde malket køerne, og forkarlen havde fodret og striglet heste og muget i staldene. Den bestod af mælkebrød med påfølgende kaffe til selvsmurte mellemmader med sirup på. Om sommeren var davretiden kl. 7 og da fik vi formiddagsmellemmad ved 10 tiden der bestod af rugbrød, margarine m. mælk til. I juli og august fik vi somme tider en stegepande ind på bordet med stegte ål som svømmede i en dejlig sauce med ålefedtet i, og der dyppede vi så brødet i panden og gnavede af et stykke ål til, - det var en herreret. Ålene blev fanget om natten ved stemmeværket. Midt på eftermiddagen fik vi kaffe med selvsmurt mad til. Om aftenen ved 9½ tiden når malkepigerne var færdige, fik vi som regel byggrød - eller boghvedegrød - med mælk til. Vi spiste med hornskeer, og de var ikke helt ens, så enhver kunne kende sin. Vi langede alle

til fadet midt på bordet efter hver skefuld. Sådan var skikken dengang, og ingen så noget anstødeligt deri. Al mad, hvortil der skulle bruges skeer, serveredes på den måde. Kartofler kogtes med skrællen på og blev sat ind på bordet i et stort rødt fad og så pillede enhver sine. I 1900 begyndte jeg at gå i skole. Vi gik i skole hver dag om vinteren fra kl. 9 til 4, og om sommeren kun en formiddag om ugen. Vi havde 1 times middag fra kl. 12 til 1, hvor de få børn, som ikke havde langt hjem, løb hjem og spiste middag, og vi andre spiste vor medbragte mellemmad. I Sdr. Omme var der kun 2 klasser - den »store« skole - hvor nu kommunekontoret har til huse, og hvor degnen - lærer Balle med familie - også boede. Den lille klasse blev undervist i fattighuset - et lille stråtækt hus, som lå ca. 40 skridt østligere -. Der var skolestue i den vestre ende, og i den østre boede et par ældre folk, som var »på sognet«. Der var *stenbro* til gulv i den lille forstue, hvor vi satte vore træsko og skiftede til tøjsko, før vi gik ind i skolen. Der var fjælegulv. En rund kakkelovn, hvor der fyredes med klyne, og som kunne blive rødglødende, når der blev fyret for kraftigt ved *Kjørmestider.* Der var ikke megen plads mellem bordene, da vi var ca. 30 børn. I denne skole gik jeg i 3 vintre. Min første lærerinde hed Kirstine Bertelsen, og var fra Kølholt i Sdr. Felding. Den næste vinter hed lærerinden Ida Arvad, og var fra Filskov. Tredie vinter var det lærer Balles søn, Johannes som underviste os. I sommeren 1903 blev der bygget en ny skole efter fars tegninger med 2 forholdsvis store skolestuer og store vinduer, der vendte mod syd. Ovenpå blev indrettet et værelse i hver gavl og et meget lille og primitivt køkken til hver af de 2 lærerinder, som fra 1. nov. 1903 skulle undervise i de to klasser. Den ene kom til at hedde mellemklassen. Jeg blev meget skuffet, da jeg fik besked om at rykke op i den »store« klasse og ikke fik lov at gå i den nye »flotte« skole. Både fattighuset og »Den røde skole« og forsamlingshuset har jo forlængst måttet vige pladsen for de nuværende store skolebygninger. I sognet var der desuden pogeskole i et lejet lokale i Skovsende, en skole i Lille Brande og så knatterskolen. Ved de to sidste var der vinterlærere. Om sommeren tog lærer Balle rundt og holdt skole ½ dag om ugen, de forskellige steder. De fire vintre af min skoletid gik jeg i ældste klasse hos lærer Balle. Hans undervisning i religion udfra de grundtvigske tanker har haft stor betydning for mig, og vi fik lært at skrive et nogenlunde korrekt dansk. Vi brugte Chr. Hansens regnebøger - den røde, den blå og tredie del. Nogle få eksempler på regnestykker (som dog ikke stod i regnebøgerne): En gammel mand lå på sit dødsleje. Og som naturligt var, tænkte han meget på, at få fordelt arven ligeligt mellem sine 7 sønner. Han havde 28 køer, og det var især delingen af disse, han lå og tumlede med. Han var ikke stiv i regnekunsten, og havde ikke lært hverken at gange eller dividere men kun at tælle sammen, og han var kommen til det resultat, at der kunne blive 13 køer til hver af de 7 sønner på følgende måde: 13 + 13 + 13 +13 + 13 + 13 + 13 = 21 + 7 = 28.

En morgen kaldte han på den ældste søn og fortalte ham resultatet og føjede til: »Jeg er jo ikke så stiv i regnekunsten. Vil du ikke gå hen til degnen, for at få bekræftet, at det er rigtigt?« Sønnen gik så hen til degnen. Han havde mere kendskab til regnekunsten, idet han kunne gangeregning. Han stillede tallene op: 13 × 7 = 7 × 3 er 21 og 7 × 1 er 7. 7 + 21 = 28. »Jo, det skal nok passe. Der kan blive 13 køer til jer hver«. Da sønnen kom hjem og fortalte faderen, at hans fordeling af køerne var rigtig, faldt der ro over ham i et par døgn. Men så begyndte køerne igen at spøge i hans hjerne, og han sendte atter bud efter sønnen. »Ja, jeg ville jo så gerne fordele arven retfærdigt og ligeligt imellem jer, og køerne vender stadig tilbage i mine tanker. Du vil vel ikke gøre mig den tjeneste at gå hen til præsten og spørge ham, om der kan blive 13 køer til hver af jer?« Præsten var endnu dygtigere til regning, idet han kunne dividere 7) 28 (13. Syv ind i 2 det kan man ikke, så siger man 7 ind i 8 er én én gang, 7 fra 8 kommer 1, så trækkes 2en ned og der står 21 og 7 i 21 er en 3 gang. »Jo det er helt rigtigt. Der kan blive 13 køer til hver«. Så blev den gamle mand befriet for spekulationerne og han sov stille ind. Hvordan fordelingen foregik melder historien ikke noget om! - Det var ikke her i sognet, disse beregninger foregik!

Når smørret koster 1 kr. for pundet, hvad skal man så have for et læs hø? (Et par heste).

En meget lille dreng passede får. Han kunne ikke tælle dem. Men når de skulle hjem om aftenen, gik de altid i en række bagefter hinanden og han vidste da, at når der gik 2 foran 2, og 2 bagved 2, og 2 imellem 2, så havde han dem allesammen. Hvor mange havde han? (4)

I 1903 kom de første cykler til egnen. Bror Peder, der da var 18 år, havde arvet en hel del af fars opfindsomhed, og havde stor lyst til at eksperimentere med mekanik, satte et papskilt op ved landevejen, hvorpå der stod: Cykler repareres. Han tog også fars arbejde op med at være frisør og barber, lørdag aften og søndag formiddag. En klipning kostede 25 øre og barbering 10 øre. Det fremgår af fars dagbøger fra 1875-76, at han klippede forstanderens, lærernes og elevernes hår, da han var elev på Staby vinterlærerseminarium for 8 øre pr. person. Da landevejene var grusbelagte, og der var en hel del flint i gruset, og dækkene ikke var af så god kvalitet, hørte punktering og lapning til dagens orden. Peder havde ikke selv en cykle. Men hen på sommeren var far, mor og jeg kørende på besøg i fars hjem i Horne, noget som gentog sig en eller to gange om året selv om afstanden var 30 km. Turen gennemførtes altid på en dag, selv om det blev hen på de små timer, før vi var hjemme igen. På denne tur her, stod der en flunkende ny cykle i et butiksvindue. Og da vi var kommet lidt forbi, holdt far stille, og spurgte mor: »Vi skal vel ikke glæde Peder med at købe denne til ham, han har aldrig tigget om penge til en cykle, selv om vi ved, det er hans højeste ønske i øjeblikket?« Cyklen blev anbragt bag i vognen og jeg kan endnu huske Peders udbrud af glæde om

morgenen, da han fik den: »Neej - mange tak! Og det er tilmed en »Neumanns Germania«!«.

Cyklernes indtog var især med til at forandre vor tilværelse her i »det mørke fastland«. Skulle vi i forbindelse med omverdenen havde vi kun dén mulighed at rejse med dagvogn. Der gik dagvogn fra Sdr. Omme om morgenen til Farre Station, og den kom retur om aftenen ved 9-10 tiden og kørtes med 2 heste for en lukket vogn med plads til 6 + en hos kusken og kørtes af Hans Kr. Post fra Uhe gl. Kro, hvor der som regel skiftedes heste. Den anden gik fra Tarm om morgenen og var i Sdr. Omme ved 9½-10 tiden. Den var af samme størrelse og udseende og kørtes af Lars Post. Denne var tillige postvogn, idet Tarm var vor poststation - adressen var Sdr. Omme pr. Tarm. Den returnerede mod Tarm herfra ved 6 tiden. Der var brevsamlingssted hos L.P. Jensen i Sdr. Omme. 3 landposte til fods bar posten rundt i sognet. Claus Post, Jens Kr. Post og Laust Smith, for den sidstes vedkommende var det i årevis konen, der gik postturen. Når der var sygdom i et hjem af så alvorlig karakter, at det skønnedes nødvendigt at hente doktor - og der skulle meget til dengang - så måtte doktoren hentes i hestekøretøj og køres hjem igen. Det var doktor Melciorsen i Grindsted som var nærmest. Ham så jeg op til som min store hjælper i nøden, fordi jeg som barn og ung tit havde en frygtelig tandpine. Og når jeg en hel nat havde skreget i vilden sky og derved holdt mine forældre vågne på trods af, at det ufejlbarlig hjemmeråd - et stykke blødt pap af en sømpose belagt med grøn sæbe uden på kinden og et klæde om -, det lindede som regel på tandpinen, men tog altid skindet udvendig. Men enden blev som regel, at far måtte køre mig over til doktoren for at få en eller to - en enkelt gang tre tænder trukket ud, og selv om det gjorde frygteligt ondt - bedøvelse kendtes ikke - så var jeg glad for doktoren.

Når et dyr var sygt, brugte vi mange forskellige hjemmeråd. En »klog mand« på dette område boede i sognet og hed Pæ-Sylvest. Vi havde en ko, som led af trommesyge. Han gav den en stor flaske natronopløsning og bandt et stykke tykt tov i munden på den, derpå skulle vi ud at trække med den. Pæier gik og røg på sin lille »Spre Møg« pibe ganske tæt bag ved koen, og da vi havde trukket et godt stykke vej, begyndte koen at ræbe, og pludselig hostede den så kraftigt, at en stråle af meget tynd gødning ramte Pæier i ansigtet, og indsovsede hans pibe. Han tog det roligt og sagde: *»De wo gue, de vo gue lille folkens. De wo lie de do træn for!«* En aften skulle en kvie kælve, og det blev hurtigt klart, at det kunne den ikke uden dyrlægehjælp. Far kørte til Grindsted efter dyrlæge Bjerregård. Han forsøgte at partere kalven, og arbejdede så han svedte i en times tid, så rejste han sig og så meget bekymret ud og sagde: »Ja, nu må De slagte kvien«. Da far efter at have kørt ham hjem i dagningen ville betale ham for natturene frem og tilbage og det store arbejde, sagde: »Det skal jeg skam ikke have noget for, det mislykkedes jo!« Far kørte så på hjemvejen om ad hjemmeslagter Anders Si-

monsen og kviens lidelser fik ende. Det viste sig, at kalven var en hel vanskabning, hvor hovedet sad midt mellem alle fire ben og indvoldene lå frit bagud.

I 1904 nedsatte en dyrlæge Poulsen sig i Sdr. Omme, og han var selv kørende med en lille rask hest for en lille bitte vogn. Det var et stort fremskridt. Han bidrog også til at egnen fik et lidt mere civiliseret præg, idet han bekostede opsat telefonledning fra hans bopæl (nu Helles villa) og til Ørbæk Mejeri.

I 1906 kom den første offentlige telefon til Sdr. Omme og blev installeret i kroen. Det fik meget stor betydning for mølleforretningen, idet salget af korn, særlig majs, og forbruget af kraftfoder steg jævnt, og de to store forretninger (M. Christiansen, Vejle og Eriksen og Christensen, Esbjerg) konkurrerede om prisen. I stedet for skriftlig at korrespondere om pris og kvalitet og derved forhale en endelig handel, kunne det nu afgøres på et kvarter. 2 øre pr. pund difference for samme vare og kvalitet betød meget dengang. Men hvad der betød endnu mere, var hjemkørslen hertil enten fra Farre Station eller fra Tarm Station. Alt gods herfra, som dagvognene ikke kunne tage med, blev befordret af fragtmændene til de nævnte steder. Det gjaldt også slagterisvin og kalve m.m., og de var meget interesserede i at få læs med både ud og hjem, og nu kunne afsendelsesdagen aftales samtidig med købet. De store kreaturer solgtes på markederne og blev trukket til nærmeste station, hvor de blev vejet før indladning i banevogn, hvis de var solgt efter vægt. Og da et stort kreatur svandt ca. 50 pund af at gå de ca. 25 km, lavede far en firehjulet og vidsporet, delvis lukket vogn med nedbøjet bagaksel, så dyrene kunne trækkes ind i den. Der kunne stå 2 store dyr ved siden af hinanden. Den blev hurtigt et omsværmet og meget brugt køretøj, idet den lejedes ud for en billig leje. Den gik hurtig til grunde, men far lavede en ny, som var mere solid og blev kendt i mange sogne som »Kareten« fra Sdr. Omme. Den var 2 gange på ungskuet med tyre. I Sdr. Omme var der 2 store markeder, sidst i april og sidst i oktober. Det sidste så vi børn hen til med forventning, fordi der var så megen gøgl og mange andre spændende ting at opleve. Jeg husker, at far en sådan dag, før jeg skulle afsted, gav mig 2 kr. - det var helt uhørt - men han føjede også til: »Lad mig nu se, om du kan levne nogen af dem, til du kommer hjem«.

Mølleriet var bortforpagtet vistnok fra 1901-03 til en familie Christoffersen, som har fået æren af at være stifter og første formand for Sdr. Omme Håndværkerforening. Ved samme tid adopterede far og mor en lille pige, Karen Møller Pedersen, som var os alle til megen glæde, mens hun var barn og purung, men som senere voldte mine forældre megen sorg og sjælekval. Hun er gift med typograf Carit Etlar Pedersen og bor i København.

I 1904 opstod der stærke ønsker om at få bygget et forsamlingshus. Ved henvendelse til sognerådet om sagen, mente de ikke at kunne medvirke. Der blev så valgt et udvalg til at realisere planen, hvori far blev formand. Han og Niels Kr. murer lavede i fællesskab tegning og konditioner og far spurgte ham, hvad han

skulle have for at bygge huset. »Det skal jeg have 1500 kr. for«, var hans svar. Pengene blev hurtig tegnet på aktier á 10 kr., og huset rejste sig og fik stor betydning for hele udviklingen i sognet. Der var et lille køkken, og huset blev meget brugt ved familiefester, hvor man selv serverede mad eller kaffe og især til møder og forsamlinger hvor det traditionelle kaffebord hørte til. Gymnastikken var bleven dyrket i 2 vintre før af et hold voksne karle i kroens lille sal under ledelse af gdr. N. Matiasen som havde været kaptajn i sin soldatertid. Men der kom først rigtig gang i foretagendet, da den ny store sal med bomme og ribbe blev taget i brug, og Jens Therkildsen fra Møbjerg blev leder, så blev der også et pigehold.

Peder var elev på Elbæk Højskole vinteren 1904-05 og fik der delingsføreruddannelse. Han ledede pigeholdet, nogle vintre. Gdr. Johannes Bindesbøl fik også delingsføreruddannelse på højskolen og ledede gymnastik i flere år. De to ældste klasser i skolen fik nu også gymnastik på timeplanen 1-2 gange om ugen. Da interessen for at spille fodbold om sommeren samtidig blev meget stor, dannedes der en fodboldklub, som lejede jord af gdr. M. Eg syd for byen til en fodboldbane. Der var stor tilslutning til denne sport både fra unge, gifte mænd, voksne karle og ikke mindst store drenge, selv om mange ældre ikke forstod den iver, der blev udfoldet på at løbe efter den »tossede bold«. Vi fik snart en fodbold i vores lille mølleby, og jeg blev efterhånden så god til at behandle den, at jeg blev udtaget til at spille på Sdr. Ommes første hold i 1907 - den sommer jeg gik til præst og fortsatte dermed hele ungdomstiden igennem. Pigeholdet til gymnastik forærede idrætsforeningen den meget smukke fane i 1905-06 og i samråd med både fodbold og gymnastikpionererne blev man enige om, at året 1904 skulle stå på fanen som stiftelsesår for idrætsforeningen. Hvorfor man senere er gået over til at fejre 1902 som det rette år for starten, er for mig en gåde, og det er forkert.

Som dreng var min tilværelse ikke ensformig. Vi var jo mange daglige folk, og møllegæsterne skulle jo vente, til kornet var malet, og mange af dem gav sig i snak med mig. Desuden havde jeg store bror Peder, som jeg nærede ubetinget tillid til, og som jeg gennem hele livet så op til og gerne ville efterligne. Dertil kom så mølleriet med de store vandhjuls plasken i åens vand. Vandfaldets brusen både dag og nat, og alt det nye, som hele tiden kom til med omlavning og forbedringer i mølle og gård. Pligter kom der jo også, efterhånden. At holde den lille firkantede lygte og lyse for Poul, når han gik fra laden og ud til hver enkelt par køer med rughalm vinteraftener, og bagefter samle de spildte strå omhyggeligt op, så intet gik til spilde. Om sommeren passede jeg sammen med en anden dreng eller pige køerne løse. Der var ikke noget der hed pigtråd eller elhegn. De var ude et par timer om formiddagen. Kom så hjem ved 10½ tiden for at blive malket til middag. Så kom de ud igen. Kl. 3½, og var så ude i 2-3 timer, eftersom der var meget eller lidt græs.

———

En dag i eftersommeren 1905 passede vi dem i nærheden af landevejen, og da skete den helt store sensation. - Der kom en vogn løbende helt af sig selv, uden at der var stude eller heste for! Det var den første bil, jeg så. Vi kunne næsten ikke vente, til køerne måtte komme hjem, så ivrige var vi, efter at fortælle de andre, hvad vi havde set. - I dag er der mange, der ikke vil tro det!

Skolebørnene var hver sommer på udflugt, og mange forældre var med. Vi skulle jo køre med hestevogne, 5 af disse kan jeg huske. De tre var lange. Den første gik til Randbøldal. En samlet skare på ca. 30 køretøjer kørte til Vandel St. og vi kom derfra med toget det sidste lille stykke - vi skulle have den store oplevelse med. Den næste gik til Himmelbjerget, og da det var så lang en tur, startede vi allerede ved 4 tiden om morgenen og kørte i en samlet skare til Troldhede St. ca. 30 vogne. Det var den helt store oplevelse. Vi blev fordelt i 3 kreaturvogne, der var pynteligt rengjort, og hvori der var anbragt bænke. Alle lugerne var slået ned, og disse blev hurtigt besat af de store drenge, der stod oppe på en bænk. Det gjaldt om, at få så meget at se som muligt på den lange togrejse til Silkeborg. Men det helt store på denne ture, og det, der skabte mest spænding, var, at vi skulle sejle med det store skib »Hjejlen« til Himmelbjerget og tilbage igen. Vi kom først hjem ved midnatstid efter at have oplevet så utroligt meget. Men en del forældre syntes, det var for anstrengende en tur, og derfor gik næste udflugt til Clasonsborg. Den kunne gøres på en eftermiddag og gav os dog indtryk af, at også i den nærmeste omegn fandtes der små oaser. Den næste udflugt gik til Vejle og Munkebjerg, og da kørte vi om morgenen til Farre St., hvor der i forvejen var bestilt plads til de mange heste på kroen. Hakkelse og korn til dem havde hver med bag i vognen. Turen her var lige så spændende som den til Himmelbjerget. Den lange rejse med toget og sejlturen, de store bakker og bøgeskovene var for os det store eventyr. De mange trapper ved Munkebjerg var jo en ukendt tumleplads for store drenge, og farten nedad var vi ikke vant til at beregne. Jeppe Kr. Andersen fra Bøvl faldt og trillede det nederste stykke, hvorved han brækkede den ene arm og blevet meget forslået. Dette uheld prægede i høj grad resten af dagen. Under sejlturen ind til Vejle tog vinden min nye hat, som jeg måtte ofre til mågerne. Den sidste tur var en eftermiddagskøretur til Tirsbjerg Knap, hvor hestene blev tøjrede på en græsmark uden for plantagen, mens vi spadserede gennem det store og den gang smukke og velplejede anlæg.

Denne form for skoleudflugter havde måske mere betydning, end man umiddelbart har tillagt dem. Forældre fra hele sognet fik her lejlighed til at lære hinanden at kende og en god anledning til at udveksle tanker og meninger om alt det, der var oppe i tiden, kommunale, kirkelige, politiske og sociale forhold og ikke mindst de rent menneskelige. I hjemmene blev der samtalestof til lange tider mellem forældre og børn, om hvad de havde set og oplevet i fællesskab på en sådan tur.

Far blev allerede i 98 valgt til vurderingsmand i »Den alm. Brandforsikring for Landbygninger« og få år efter til vurderingsformand. Et betroet hverv som han beholdt indtil han var en ældre mand. Ligeledes blev han tillidsmand for Mejeriernes og Landbrugets Ulykkesforsikring fra dens start efter at det ved lov var påbudt alle landbrugsbedrifter at have en ulykkesforsikring for medhjælperne. Fra begge disse institutioner modtog han sølvbægre for lang og reelt virke gennem mange år. Far var den første i sognet, der begyndte at pløje dybt. I samarbejde med smeden fik han fremstillet en plov, som var i stand til at vende en fure i 12 tommers dybde, og med 3 stærke heste for blev alen løsnet og lagt ovenpå muldjorden. Det var hårdt slid for hestene, selv om tempoet var meget moderat, og det sled hårdt på plovskærene, som ikke var af så godt materiale, som vi senere kender. Skæret var hos smeden for at blive skærpet hver dag, medens hestene »bedede« om middagen. Alle rystede på hovedet og mente, at nu var mølleren da bleven tosset, og de spåede, at de første 2-3 år ville der ikke gro noget på en sådan mark, og måske var den spoleret i al fremtid! Dyrkning af roer var et næsten ukendt begreb. Kun enkelte af de mest fremmelige havde et lille stykke med turnips. Far forsøgte ved siden af turnipsen at så ½ td. land med kålroer og tænk - de kunne også gro! Men de skulle jo såes på kamme og foregik på den måde, at man med en plov efterbundet en lille primitiv 1 rk. såmaskine såede på kammen. Rensningen foregik også med en enkeltrenser forspændt 1 hest. Far fremstillede ved smedens hjælp mange ting til brug i både mølle og landbrug, som han mente kunne lette arbejdet og udføre det bedre ved den brugte fremgangsmåde. Da A/S S. O. Plantage begyndte sit virke i 1902 påtog han sig at reolpløje et ret stort areal i de første par vintre, hvis frosten ikke lagde sig hindrende i vejen. Han og smeden lavede en plov, som bestod af to selvstændige plovlegemer over hinanden, hvoraf den forreste vendte lyngskjoldet ned i bunden af den dybe fure, som den bagerste lavede. Den gik jo så dybt, at ahlen blev brudt og kom til at ligge på overfladen. En voksen karl med 3 stærke heste kørte afsted efter davretid og kom først hjem efter at det var blevet mørkt. Omgangene var så lange, at 7-8 af dem var en dags arbejde.

Hedeselskabets store indsats på disse egne, først med anlæg af de store engvandingskanaler og senere med plantning af læhegn og opdyrkning af heden, er der andre, der har beskrevet, men en af selskabets store opgaver var at hjælpe til med at få mergel skaffet frem og få den fordelt til de store kalkfattige arealer af sandmuld. I 1905-06 blev der indledt forhandlinger med selskabet om sagen, og efter mange og lange forhandlinger med assistent J.P. Olsen fra Hedeselskabet blev en plan vedtaget til gennemførelse. Far deltog i disse drøftelser med stor interesse og blev valgt ind i et udvalg, som skulle realisere planen.

Der blev købt et areal i Hvelplund på ca. 10 td. land, som efter Hedeselskabets undersøgelser indeholdt tilstrækkelige mængder mergel med et indhold af gens.

15% kalk for en pris af 10.000 kr. Man lejede af Hedeselskabet ca. 12 km banespor med tilhørende tipvogne og trækkraft bestående af 3 petroleums motorer, som senere blev suppleret med 2 lokomotiver. Den 4. marts 1908 holdtes stiftende generalforsamling. Det blev her vedtaget at oprette 3 selvstændige afdelinger inden for det store område, som skulle forsynes med mergel - Hvelplund Sdr. Omme -, Hvelplund Engebæk Blåhøj og Hvelplund Sdr. Felding selskaber. Disse afdelinger var hver især solidariske for betaling af mergelen i deres område. Desuden valgtes en hovedbestyrelse til at varetage de fælles interesser for alle tre afdelinger. Far kom i denne som en selvfølgelig ting. Hver mand tegnede sig for et vist antal favne mergel á 9 tipvognslæs, som blev afleveret så tæt ved, eller på hans jord, efter som forholdene var. Når en afdeling var forsynet, blev sporet inddraget og udlagt til en anden afdeling. Vi havde sporet liggende i mange år, fordi banen skulle føres over åen, og derefter svinges først mod øst til Simmel og Lille Brande, og derefter mod vest helt til Hoven by. For at undgå at bygge en kostbar bro over åen, gav sognerådet tilladelse til, at sporet anlagdes på kommunevejen ned over engen og broerne, som var der. Vejen blev gjort lidt bredere, men broen ikke, og da alle heste var bange for at passere så tæt forbi et kørende tog opstod der mange farlige situationer, der ofte endte i den vandfyldte vejgrøft, men alvorlige ulykker blev vi dog forskånet for. Der blev lavet en stor udgravning lige uden for vort hjem for at regulere terrænet. Far og naboen tog sig dette arbejde på, og i løbet af en vinter blev der flyttet mange hundrede læs jord ned til udvidelse af vejen. Materiellet til banen - skinner, sveller (der var af jern) og tipvogne - var nyt, og kom med tog til Troldhede St. Derfra blev det hentet i hestekøretøjer. Jeg havde et job med der, selv om jeg ikke var stærk nok til at tage de store løft, så kunne jeg køre hestespand nr. 2. En skare på 10 vogne kørte i mange dage herfra om morgenen og kom hjem om aftenen efter at have læsset det tunge jern af i en stor dynge på Hvelplundgårds mark. De ledende i denne transport var Anton Gejl og Søren Møller fra Hvelplund. Det var også dem, der senere flyttede sporene, når de skulle lægges ud i en anden retning. Vi havde mange og store ulemper af banen, idet hovedsporet lå på vor forholdvis lange og smalle jordlod i ca. 2 km længde, og hestene aldrig blev helt fortrolige med spektaklet. Men næst efter læplantningen, var det mergelbanen, der forandrede egnen og tilværelsen her. Avlen blev større og mere alsidig. Jorden udstykkedes og nye ejendomme byggedes. Husmandslovene med statslån blev gennemført. Den rolige og stabile tid pengemæssig set fra århundredskiftet og til første verdenskrig betød øget initiativ og foretagsomhed på alle områder og ikke mindst her.

Mælken blev leveret til Ørbæk Mejeri. Men i 1906 opstod der ønsker om, at Sdr. Omme selv skulle have sit mejeri. Ørbæk ville gerne beholde mælken herfra, og på et møde om adskillelse udtalte en gammel, stout Ørbækmand: »Hvad vil I da selv have et mejeri for? Køerne i Sdr. Omme giver jo ikke mere mælk end vo-

res stude«. Der blev valgt et udvalg til at arbejde videre med sagen med far som formand, og i løbet af sommeren 1907 blev Andelsselskabet Sdr. Omme Mejeri en realitet. Far og to andre agtværdige mænd var ude at se på en del nye mejerier for at lære og se det nyeste ny inden for området, og han virkede som en slags arkitekt ved opførelsen og indretningen af mejeriet i samråd med et par af mejerimaskinefabrikanterne bl.a. H.B. Jensen i Esbjerg. Mejeriet opførtes for en pris af 34.500 kr. Far var mejeriets første formand fra oktober 1907.

Peder var nu ved at være voksen, og efter hans højskoleophold i 1904-05 gik han på mange måder aktivt ind i fars mangeartede arbejde. Det var på hans initiativ, det lille elværk kom i gang i 1906, og det blev hurtigt klart, at det var maskineriet og mølleriet, han var mest interesseret i. Han fandt ud af, at de gamle vandhjul udnyttede vandkraften alt for dårligt, og han fik let far overtalt til, at de skulle erstattes med en turbine. Dette skete i sommeren 1907. Cementen - dette epokegørende middel i bygningsindustrien - var forlængst taget i brug til opførelse af huse m.m. Men kunne det også bruges her, hvor der skulle støbes et solidt bassin, hvis svære fundament skulle støbes under vandet - kunne den forstene og blive stærk nok i vandet? Far vovede forsøget, og uden hjælp af eksperter ledede han arbejdet og tog ansvaret, og det lykkedes over al forventning! Mange rystede på hovedet og tænkte: »Nu går det ikke længere med den møller! At holde cementmørtel i åen den ene dag efter den anden, det er da den rene Galimathias!« Kraften blev mangedoblet, og det skete, at møllekunder, der var vant til at vente, mens kornet blev malet og derfor satte stude eller heste i stald, fik besked på, inden de fik piben stoppet, at grutningen var læsset på vognen, og de kunne køre hjem.

I vinteren 1906-07 fik vi automatisk vandværk. En lille motor pumpede vandet fra en brønd op i en træbeholder på loftet. Den havde form som en lille ajletønde, der stod på enden, og i den var anbragt en svømmer, som startede pumpen, når tønden var ved at være tom og stoppede den, når den var fuld. Vand på hane i køkkenet og andre steder, hvor der var brug for vand bl.a. til besætningen, var på den tid noget helt uhørt i denne egn, og anlægget fungerede upåklageligt igennem mange år. Før den tid blev køerne slået løse 2 ad gangen, når de om vinteren skulle vandes. De drak af et stort trætrug i kostalden. I bunden af dette trug lå altid et lag sten. Det var mest flintesten. For dem alle gjaldt den særlige ting, at der var hul igennem dem. Det var dem som vi børn kaldte »hvolbere køer«. En snor sættes gennem hullet, og et stort søm bandtes i den anden ende, så var det en ko eller en kalv alt efter størrelsen. De stod så tøjrede på græsmarken og blev flyttede og vandede som de rigtige dyr. Men så skete det forfærdelige, at vi fik smitsom kalvekastning i den rigtige besætning,.og den var så ondartet, at der ingen fuldbårne kalve blev født i flere år. Mange midler til at bremse sygdommen blev forsøgt uden resultat. Et af disse var de hvolbere køer i drikkevandet - det

kunne jo da aldrig skade! Omsider var der en »klog mand« fra Strelluf, der blev berømt for, at han kunne standse smitten. Han blev hentet, og han borede et ret stort hul halvvejs gennem alle »Haaelpæl« i stalden, og disse huller fyldte han med en tyk grød, som indeholdt de magiske stoffer, der skulle bringe smitten til ophør! Det forunderlige skete, at lidt efter lidt fødtes der igen fuldbårne kalve, og det var jo en vældig triumf for mirakelmageren, som blev berømt i store dele af Vestjylland. En gammel gedebuk, som udspredte en uliderlig stank i stalden en vinter igennem, var også et af de midler, vi forsøgte. Nutidens bønder trækker jo på smilebåndet - de ved meget bedre besked!

I de første år var bjergningen af den store mængde enghø og kjærhø det vigtigste og det strengeste arbejde. Slåning af græsset foregik med le. En daglejer (slåkarl) og forkarlen begyndte meget tidligt om morgenen, mens der var dug i græsset, og de slog så til middag, holdt så en lang middagspause, mens det var varmest, og tog så fat igen til langt ud på aftenen. Pigerne jævnede det nyslåede græs ud med en rive, det kaldtes »o stroend«. Anden eller trediedagen efter - alt som vejret skikkede sig - skulle høet vendes med håndriver, det kaldtes »o hverre«. Det skulle ske inden middag, og derefter samme dags eftermiddag rives og sættes i stakke, det skete også med de små håndriver. Alle var med her, som kunne løfte en rive. Et par af de stærkeste skubbede høet sammen med riven, ved at vende den med tænderne opad og bar det i armene sammen i stakke. De skulle formes og sættes, så de kunne modstå en kraftig blæst og en tordenbyge, og det krævede megen øvelse, før man blev en god stakker. For os børn var det meget strengere, når høet skulle køres hjem, for så skulle vi stoppe høet sammen oppe på loftet over kostalden, og det gik næsten altid meget stærkt, når forkarlen stoppede den ene store forkfuld hø efter den anden ind gennem lugen, og den dejlige duft af velbjerget enghø, havde vi ingen sans for, vi var optaget af at holde sveden væk fra øjnene, hvis der var en lille pause. Høhøsten begyndte altid omkring ved 5. juli, og varede til rughøsten begyndte. Høsten foregik med mejele. Begge karle hver med sin opbinder iført høstærmer og med en »krat« (en lille rive med fire lange trætænder i) der samlede og bandt negene. Jeg blev efterhånden så voksen, at jeg også var med til at slå græs i engen og at høste med le. Den største kunst bestod i at holde leen skarp, så den kunne skære rent ½ dag. Hver middag og aften blev den »hærdet«. Æggen blev banket ganske tynd ud med en hammer, så den kunne skærpes under arbejdet med nogle få stryg af en stryge, der altid sad på leskaftet. Var leen skarp, så var arbejdet let, men var den det ikke, var det hestearbejde. Hver hårede sin egen le. I 1909 fik vi en »Dering« slåmaskine, og det lettede svært på høbjergningen. 2 år efter fik vi et høsteapparat til samme maskine; men den afleverede negene i ubundet stand i skårene hvor hestene og maskinen skulle gå næste gang, og derfor skulle negene bindes og flyttes, før næste skår kunne høstes. Det kostede megen sved, hvis der kun var tre til at binde

op, var vi fire, gik det glat.

I 1915 fik vi en »MC Corrrick« høstmaskine, en selvaflægger, der samlede negene og lagde dem ud af skåret, men uden at binde dem - det var det helt store! En selvbinder drømte man ikke om at få i et almindeligt bondebrug endnu.

Af fars dagbog fremgår det, at han ved flere lejligheder, mens han var vinterlærer, har spillet på harmonika eller violin til sang, ved barselgilder og til dans ved julegilder og ved »Opskyver«, når hø og korn var bjerget i hus. Jeg har en anelse om, at fars behov for sang og musik spillede en stor rolle, da mor traf beslutning om at ville følges med ham gennem livet, og derfor var hun meget ivrig for, at hendes drenge skulle lære at spille. Far købte da en violin af præstegårdsforpagter Klaus Nedergaard for 20 kr. De indledende øvelser med de lange rene strøg af buen og fingrenes rette plads på strengene, ørets tilvænning for at høre, om violinen »stemte«, kunne far nok give undervisning i, men han havde aldrig lært noderne, og derfor fik mor det lavet sådan, at Peder skulle følges med en af lærer Balles sønner (Johannes) til undervisning hos en af de gamle landsbyspillemænd, Laurids Gejl, som boede på Hvelplundgård. De gik derop (en afstand på ca. 7 km) en aften om ugen i vinteren 1898, da Peder var 13 år. Han fik lært noderne, og L. Gejl skrev hver gang noderne op i en indbundet sort nodebog til en af de gamle valse, hopsa eller polkaer, som Peder skulle øve sig på til næste gang. Denne bog gik desværre tabt ved en ildebrand, men dog først efter at jeg i konfirmationsalderen også havde været elev hos L. Gejl. 7 aftener i løbet af en vinter. Bogen blev da helt fyldt med gamle danse. Det havde været morsomt, om den havde eksisteret i dag.

Som dreng fik jeg efterhånden flere små daglige pligter. En af dem bestod i at hjælpe med at skære hakkelse til hestene. Normalt var der kun et håndtag i de nye hakkelsemaskiner, men far lavede den snart om, så vi kunne være tre om at trække, og det arbejde, som før var strengt, gik nu som en leg. At malke køer lærte jeg også meget tidligt. Silketop og Pluto var mine første øvelseskøer. Jeg måtte få en daler den første gang, jeg kunne få det til at skumme rigtig i spanden. Det blev til mange tusinde kg i årenes løb!

Arealerne med roer og kartofler øgedes langsomt og beslaglagde mere arbejdstid. Radrensere med tallerkener i var ikke meget kendte. Far havde mod på og lyst til at eksperimentere med ideer, som ikke var prøvet og når det var maskineri, han var optaget af, tilbragte han megen tid i smedien for at få smeden til at udføre arbejdet efter hans tanker. Ved prøvekørsel i marken viste det sig jo ofte, at noget måtte forandres, men det var både smeden og far forberedt på. Det lykkede dem at fremstille en dobbelt renser med tallerkener og kultivatortænder, der gik på tre små hjul hvoraf det ene gik foran og var drejelig, den var forbundet med en tynd styrestang, som gik bag ud til manden, der gik bag renseren. Denne renser havde vi megen glæde af gennem mange år, og der var mange, der mis-

undte os den. Udtyndingen skete med hånden. Børnene havde en række, de voksne to ad gangen, og vi kravlede side om side. Far var optaget af, at det måske også kunne gøres med maskine. Han og smeden fik lavet en model, og de blev enige om at forsøge at få patent på den. Tegninger, beskrivelse og ansøgning var klar til afsendelse. Men på en udstilling så far en maskine fremstillet af Søren Jensen i Hjørring, der var taget patent på, og da den i nogen måde lignede modellen, opgav far ansøgningen, han købte den anden. Han lavede en markør til at hæfte bag efter ploven, når vi satte kartofler. Den var god, og den brugte vi, indtil vi mange år senere fik en kartoffellægger. Kartoffeloptager eksperimenterede han også meget med, men det ville ikke rigtig lykkes. Han købte den første optager der kom til sognet, en »Parifa«. Den gik ikke godt, fordi kartoflerne var lagt for dybt i jorden, og tre heste havde besvær med at trække den.

Salget af kraftfoder på møllen tog til, og oliekagerne kom hjem i hel tilstand. Der blev lavet en dør i gavlen på stuehuset ind på loftet og lagt et lag svære brædder oven på de gamle loftsbrædder, opstillet en kageknuser og indrettet til bokse til de knuste kager - en til solsikkekager, en til bomuldsfrøkager og en til hørfrøkager. Disse bokse blev altid fyldt op om aftenen, når der ikke var kunder til mølle, så de kunne undgå ventetid. Det var mit arbejde at skovle de knuste kager i boksene. Fragtmændene kom som regel først ved 9-10 tiden om aftenen fra Tarm, og de skulle have vognene tømt med det samme, så de var klar til næste dag. Hvis det var oliekager, kom alle mand i arbejde med at bære og stable kagerne op omkring knuseren. De blev leveret i løs tilstand. Var det majs eller byg og enkelte gange bomuldsfrøkager, der blev leveret i sække, gik det nemmere, da et hejseværk trukket af møllen hev sækkene ind på loftet.

Vi havde en trofast og solid hest »Blis«. En stor russer, som flyttede med hertil fra Hauge i 96. Den blev jeg ofte betroet til at køre med og at ride på. Det kunne ske, at lageret af majs eller byg slap op, og at jeg som lille purk blev betroet til at køre ned til Moust Jensen i Hoven for at hente 6-8 sække. Det betragtede jeg som en stor tillidserklæring. I vinteren 1908-09 var Peder elev på Askov Højskole, og sommeren derefter tjente han som møllersvend på Kjær Mølle ved Kongeåen. Da Kongeåen dengang var landegrænse, havde møllen forretningsafdeling både i Tyskland og Danmark. Det kunne synes at medføre visse grænsevanskeligheder, men jeg mindes ikke, at Peder fortalte om disse. Det var en stor virksomhed med mange medhjælpere. senere kom han til Tyrstrup Mølle ved Christiansfeld. Under sit ophold på Askov var undervisningen om elektriciteten noget af det, der optog ham mest. Denne foregik på forsøgsvindmøllen i Askov under Poul la Cours ledelse. Den forunderlige nye verden, som kendskabet til de elektriske kræfter og egenskaber havde åbnet døren på klem ind til, evnede la Cour at åbne elevernes øjne for, så det optog dem stærkt. Peder havde et billede af Poul la Cour hvorunder P. la Cour havde skrevet: Prøv med kærlighedens stærke arme!

Det var typisk for hans ydmyge og undrende opfattelse af livet og tilværelsen.

Askovopholdet var i høj grad medvirkende til, at tankerne om at møllen måske kunne forsyne byen og oplandet med elektricitet. Tankerne modnedes og beregninger foretoges, lånemuligheder undersøgtes og eksperter spurgtes til råds. Tidligt på året 1911 forelå et skriftligt tilbud fra møllen, hvori far og Peder forpligtede sig til at levere strøm ved husgavlene til dem, der måtte ønske det i byen til en fast pris af 20 øre pr. Kw til kraft og 40 øre pr. Kw til lys. Der var ingen faste afgifter udover 50 øre i målerleje pr. måned pr. måler. Ledningsnet og målere skulle værket bekoste og vedligeholde. Tilbudet gjaldt for en femten års periode. Det blev underskrevet af den største part af beboerne. Der var enkelte ældre folk, som ikke turde få sådan noget »djævelskab« i huset, de ville se tiden lidt an.

Det blev til en travl sommer, med installation i de mange huse, og især blev der meget at gøre her, idet der skulle bygges et stort akkumulatorrum i forlængelse af møllehuset mod øst. Det blev bygget i 2 etager med batterirum for neden og stort og solidt lagerrum i gulvhøjde med kværnrummets gulv. En »Farestol« op og ned til afløsning af de mange trapper og en lille perron udvendig, hvor møllervognene kunne køre til, gjorde møllearbejdet meget lettere idet transporten af sækkene nu kunne ske med sækkevogn i stedet for på ryggen. Den 6. september 1911 tændtes det elektriske lys i byen.

Marskens digter

Af Henning Vejrup

Marskens digter, Peter Frøsig Vejrup, blev født den 16. oktober 1888 i landsbyen Hillerup nordvest for Ribe. 1988 er således hundredåret for hans fødsel. Hans forældre ejede den vestligste gård i landsbyen, og her voksede han op i trygge og gode kår, hvad der senere afspejledes i en del af hans digtning. Også hans hustru, Karoline Maria Vejrup, født Frandsen, med hvem han blev gift i 1920, havde sit barndomshjem i den lille marsklandsby. Meget tidligt voksede i Peter Vejrup trangen til at nedfælde sine tanker om naturen og mennesket på papir, og fra 1917 indtil sin død den 5. maj 1967 blev det til mange digte og prosaarbejder. hvoraf en del er udkommet i bogform, og til nogle af digtene er sat musik, bl.a. af komponisten Ejnar Jacobsen.
Fra 1920 til 1944 var Peter Vejrup førstelærer ved Vittarp skole i Outrup sogn, hvorefter han tog ophold i Janderup i Janderup-Billum sogn, hvor familien ligeledes kom til at befinde sig godt, og hvor naturen med Varde å og engene mindede om en svunden barndom og inspirerede ham til mange digte. Selv om hans digtning er meget omfattende, hvad emner angår - fra naturstemninger over dagsaktuelle forhold til evigheden - bringes her 2 digte, der er kendetegnet af hans kærlighed til marsken, hvis digter han er blevet kaldt.

Henning Vejrup

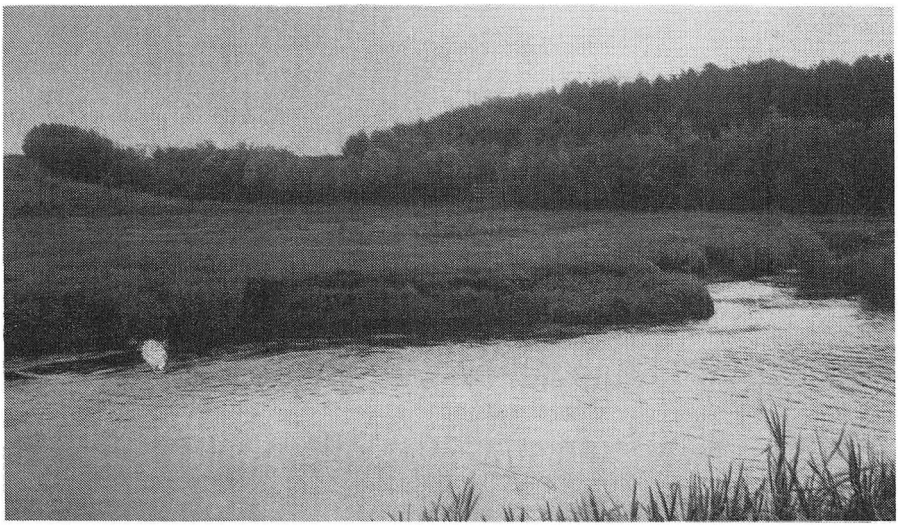

MARSKENS SKÆRSOMMER

Det er marskens jubeltid,
det er engens højtidsstund.
Brisen er så kærtegnsblid,
blået er som uden bund.
Solen ler fra gry til kvæld,
luften er et tonevæld.
Og den gule, fede muld,
dækt er af et blomsterkuld...
Blomsterlegioner,
klædt i grønt og guld.

Denne svimle frodighed,
denne ødsle blomsterduft,
dette viltre fugletrilr,
solørt over al fornuft.
Det: at gå sig glad og fri
langt fra slid og kævl og hi,
langt fra mennesker og byer,
langt fra alt kultur-postyr;
blive dus med alle fugle små,
- det er engens gave,
MARSKENS eventyr.

Ja, hvor godt at vandre her,
vandre uden mål og med,
gå i denne dybe ro,
gå i denne svale fred,
føle som en helseflom,
risle over sjæl og sind,
føle brisens strøg på kind,
suge duft og renhed ind,
-det er engens nåde,
MARSKENS lægedom.

Se, jeg er en pilgrim, ven.
Langvejs gik min vandringsfærd;
endt er nu min pilgrimsgang,
thi mit »Mekka« fandt jeg her.
Her i engens helligdom,
bli'r min tanke karsk og from,
bli'r mit hjerte lyst og let,
bli'r så frit mit åndedræt.
O, jeg lægger trygt mig ned,
her hos broder ensomhed.
Og med blomstekys på kind,
sover da jeg pilgrim
sødt velsignet ind.

I BARNDOMSLANDET

O, denne høduft fra de slagne enge!
En duft af barndom strømmer mig imøde,
en mindelse om mangt, jeg havde kær,
om år og mennesker, som længst er døde.

Vi børn med far og mor ved høstlæs-sliddet,
et slid - men krydret sødt af skæmt og latter,
et slid - men fyldt med sjæl og poesi,
en fest-tid, som den yngre slægt ej fatter.

Det er endnu de samme skønne enge,
hvis dufte er som kys af moderlæber,
- og dog som omskabt af en jætte-horde:
maskinerne, der poesien dræber.

Det er mig, som der gemmed sig en hvisken,
fra mennesker og år, som længst er døde,
i denne høduft fra de slagne enge.
Min fjerne barndom går mig tyst imøde.

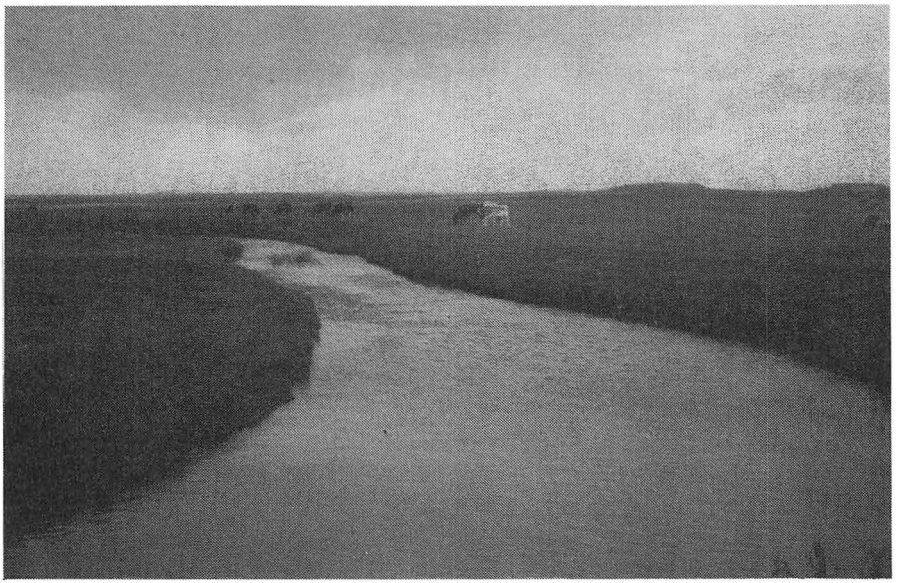

Dagbogsblade

Af Laurids Pedersen, Ounbøl

- Disse dagbogsnotater er nedskrevet for de kommende generationer i familien, så de kunne fastholde en dramatisk og angstfyldt tidsperiode. - Mange år senere ophørte dagbogsnotaterne, idet de blev videreført som »Breve fra Udmarken« i VESTKYSTEN. Læseren får indblik i en spaltet verden. - Der er den del, der består af en almindelig familie på en lille vestjysk gård, isoleret og fjern fra den store verdensbrand.

Der er den anden del, der drejer sig om »det folkelige«, om at holde fast i det danske - og ikke lade sig rive med. Og endelig er der bestræbelserne for, - i en tid med sparsomme medier med kontrol og censur, - at sammenstykke et billede af begivenhederne på den store verdens militære og politiske slagmarker.

Der er gået mange år siden de første dagbogsnotater blev trykt, (Vestjyder Fortæller, 1975). De omhandlede tiden op til Verdenskrigens udbrud. Det er mit indtryk, at mange har haft glæde af at læse dem, idet de tilsyneladende ikke kun er private, men også giver et typisk billede af vore fælles vilkår i en svær periode:

Vi kunne slide for at få bjerget vore livsnødvendige, elendige klyne, og vi kunne bande, når der ikke var strøm til at få tærskemaskinen i gang. Men bekymringen for krigens gang og masseslagtningerne ved fronterne, bombardementernes ødelæggelser og civilbefolkningernes lidelser - og i det hele taget frygten for, hvad enden skulle blive - hørte med.

Siden sidst er en af dagbøgerne gået tabt ved en brand, så det er ikke muligt at fortsætte helt, hvor vi slap.

Her kommer så dagbogsblade fra januar 1943 og frem til befrielsessommeren, den store sommer, 1945.

Yderik gl. Skole - i september 1988

Ninna R. Pedersen

Lørdag, den 16. januar 1943: Har været i Esbjerg i dag til møde i Sydvestjyllands Biblioteksforening. - Jeg var i morges til tysk hesteopkøb i Varde, hvor Jesper, en skimlet 3½ års vallak, blev solgt til tyskerne. Jeg har dog bortbyttet den med en 2 års plag fra Sigvald Lauridsen, Yderik.

Søndag, den 17. januar 1943: Den nye bog her blev købt i Esbjerg i går, og nu skal der skrives. - Vi har været i kirke, og efter kirketid til eftermiddagskaffe hos fru Østergård. - Det er mild vinter i denne tid. Det har frosset noget siden nytår, men er nu slået om til tø, og det er et skrækkeligt føre.

Landbruget står for så vidt stille. Vi tærsker noget, når vi har strøm. - Sundhedstilstanden hos dyrene er god, men det giver jo ikke megen mælk, og især gi-

ver det ikke megen skummetmælk hjem fra mejeriet, da vi skal være med til at forsyne den tyske værnemagts tropper, som ligger ved Oksbøl. Der ligger, efter hvad der siges, omkring 10-12.000 mand, og der er 20 mejerier her på egnen, der leverer mælk til dette foretagende.

Nu er krigen, efter hvad jeg kan skønne, ved et vendepunkt. Vi er holdt op med at diskutere, hvem der vinder krigen. Og hvem det bliver, kan der senere blive berettet om i denne bog.

Der har været kæmpet hårdt på den russiske front siden midten af november. Efter hvad jeg forstår, har tyskerne nu allerede tabt det terræn, de vandt ved offensiven sidste sommer. På Kaukasus-fronten står der dog endnu en tysk hær, som er i fare for at blive omringet. Den tyske hær på 200.000 mand ved Stalingrad er omringet og i færd med at blive tilintetgjort. Efter russiske opgivelser skal der endnu være 75.000 mand tilbage. - Den engelske armé i Afrika har begyndt et afgørende angreb på Tripolis og Tunis. Der vil kampen sikkert blive hård. - Engelske flyvere bombarderede sidste nat Berlin, og i aften er der kommet mange engelske maskiner igen med kurs samme vej. - Vejret er ideelt.

Fredag, den 29. januar 1943: Onsdag eftermiddag rettede engelske bombeflyvere et angreb på København. Der er sket stor materiel skade - man opgør den til 5 millioner kroner. - Der er opgivet 5 dræbte i den officielle meddelelse, men vi kan vist ikke rigtig stole på noget. Russerne presser på over hele østfronten og har nu tilintetgjort den tyske armé ved Stalingrad. Det russiske fremstød mod Rostow gør fremgang, og det meddeles nu, at »posen« er ved at lukke sig om den tyske hær på Kaukasus. -

Englænderne har besat Tripolis, og dermed er det italienske imperiums sidste bastion i Afrika faldet. Nu går det løs på Tunis.

Premierminister Churchill og præsident Roosevelt har i den forløbne uge haft et møde i Casablanca i Nordafrika.

Fredag, den 5. februar 1943: Det er stadigvæk krigen, der optager sindene stærkest. - Der er en stærk engelsk-amerikansk luftoffensiv over Tyskland og Italien i denne tid. Hamburg, Køln og Torino er blevet stærkt bombet i denne uge. - På den russiske front er der nu fra tysk side blevet sendt meddelelse ud om Stalingrad-arméens overgivelse. Dette felttog har sikkert kostet tyskerne 500.000 mand foruden mængder af krigsmateriel.

På Kaukasus-fronten har tyskerne også stærk modgang. Russerne er tæt på Det asovske Hav - iflg. deres egne opgivelser - og der skulle ikke være andre veje tilbage for tyskerne end over strædet til Krim. Og der skal tilbagetrækningen allerede være begyndt.

Churchill og Roosevelt har som før omtalt haft en konference i Casablanca.

Churchill fortsatte derefter til Cairo og senere til Tyrkiet, hvor han plejede samværet med tyrkiske statsmænd. - Der skal efter sigende stå endog meget store engelske og amerikanske militærstyrker i Lilleasien og på Cypern. Og der er vist meget stor sandsynlighed for, at krigen igen en skønne dag kan springe til Balkanlandene.

Den engelsk-amerikanske INVASION - som har været bebudet længe - kan komme flere steder: 1. I Nordeuropa. Og det vil da sikkert blive i Nordnorge, og man vil forsøge at få forbindelse oprettet med Rusland ad denne vej. 2. På Balkan. - I Grækenland og op over Jugoslavien og Bulgarien. I disse lande lurer oprørsilden og kan blusse op ved mindste spænding. I Jugoslavien skal der til tider kæmpes hårdt mellem jugoslaviske patrioter og tyske besættelsestropper. 3. I Italien, som englænderne og amerikanerne søger at gøre mør ved en vedholdende luftoffensiv, der er meget hård ved de italienske byer og jernbanenettet. - Og måske kan INVASIONEN komme alle tre steder på en gang.

I Tyskland er man kendelig nervøs over udviklingens gang. I anledning af Stalingrad-hærens kapitulation er der beordret 3 dages lukning af alle danseetablissementer og biografteatre og lign. - Kort sagt: Der er landesorg.

Og videre er der i disse dage blevet beordret, hvad man kalder totalmobilisering. Alle mænd mellem 16 og 65 år er indkaldt til krigstjeneste eller arbejde i krigsindustrien. Det samme gælder alle kvinder mellem 16 og 45.

Alle virksomheder, der ikke er absolut nødvendige for krigsindustrien er blevet lukket fra og med 1. februar. Ialt blev 100.000 butikker lukket.

Det er meget spændende tider, vi går i møde - sådan har vi sagt i flere år. Men der gør sig nu vist mange steder en vis krigstræthed gældende. Krigen har nu varet i 3½ år, og virkningerne er nu så mærkbare, at afslutningen måske ikke kan være så fjern.

Vi tænker ofte på, hvordan det vil gå vort land i denne hvirvelstorm. - Endnu har jeg ikke indtryk af, at der rent FOLKELIGT er sket stor skade.
Det er meget mild vinter. Vi har pløjet i flere dage. I aften regner det stærkt, og vi har i det hele taget fået megen regn i vinter.

På Varde marked var der i går stor tilførsel af heste, og der blev handlet en del til stigende priser.

Lørdag, den 13. februar 1943: Vi har i dag fødselsdag her. Den har vi fejret i næsten 3 dage. Der kan ikke stilles meget på bordet, men det giver sammenhold.

Torsdag, den 11. marts 1943: Det er meget tidligt forår. Der er allerede sået megen vårsæd, og enkelte er helt færdige. Det er tørt. Vi har i dag pløjet i engen. Det blev vi ikke færdige med i efteråret.

Krigen skærpes fra dag til dag. Den danske radio afbrydes hver aften på grund af luftalarmer. Engelske flyvere bomber Tyskland hver nat. I sidste uge gik det ud over Berlin, Essen, Nürnberg og München. I Rusland kæmpes der stadig hårdt på hele fronten. I Afrika går det løs i Tunis, hvor aksemagterne er klemt op i et hjørne ved Bizerta.

Herhjemme ser det ud til, at det bliver til alvor med rigsdagsvalget. Der er udskrevet valg til tirsdag, den 23. marts. - Nu skal vi se, om det bliver til alvor. Vi har før været lige så tæt ved kommunevalg, og så er det endda blevet aflyst i sidste øjeblik.

Vi har startet en kartoffelkogeforening, som holdt stiftende generalforsamling på Sig Hotel i går eftermiddags. Andreas Pedersen, Søndergård blev formand og undertegnede kasserer. Vi har købt en Soxonia kogeanlæg til en pris af 10.500 kr., og der er ialt indtegnet 3.700 tønder kartofler på ialt 24 medlemmer.

Torsdag, den 18. marts 1943: Nu er det meste korn sået her. Jeg har sået de sidste tre dage. Vejret er tørt og blæsende. - En ko kælvede i går og fik tvillinger. Kalvene var døde, og koen har det været hårdt ved, men jeg synes dog, den er bedre her i aften.

Rigsdagsvalget er berammet til den 23., og det lader til at blive alvor. For nogen tid siden troede jeg ikke på sligt.

Fredag, den 19. marts 1943: Stor glæde i hjemmet her! - kl. 12.35 i middags bekom vi os en søn, en stor dreng på 8 pund og 54 cm lang. Både mor og barn befinder sig udmærket. Pigerne er vældig glade for den lille broder, mens storebror - som et mandfolk - er mere forbeholden i sine følelser.

Lørdag, den 20. marts 1943: For nogen tid siden blev der til samtlige landets præster udsendt et cirkulære fra Kirkeministeriet om, at det var kommet det høje ministerium for øre, at nogle af kirkens mænd i skrift og tale havde udtrykt sig på en måde, så det kunne skade vort forhold til Tyskland. - Følgende afskrift er efter en salme eller sang, som provst K.L.Aastrup, Husby havde skrevet i det stedlige kirkeblad, og disse vers skal have givet stødet til ministeriets skrivelse:

Bevar os Gud for krigens gru
og fremmed herredømme.
Den fjende, som os plager nu,
du drage i din tømme.
Forstyr i hast hans onde råd
og bryd hans scepters hårde brod,
så han vort land må rømme.

Vær du vor gamle konge god
med danske mænd på tinge -
og giv ham magt som han har mod,
så vi engang kan bringe
ham folkets tak på fredens dag,
fordi han stod for Danmarks sag
og ikke lod sig tvinge.

Da grønnes atter Danmarks skov
med ly for stær og krage,
da bygger vi vort land med lov
som i de forne dage.
Ja, af din nåde nød vi godt,
for Danmarks folk og Danmarks drot
det bedste er tilbage.

K.L.Aastrup

Jeg har en afskrift af den norske biskop E. Berggravs brev til hans hustru, julen 1942.

Berggrav er Norges øverste biskop og førende mand i den norske kirkekamp, - som danske præster også har fået pålæg om at holde mund med. Han har siden Tysklands indmarch i Norge siddet fængslet og har en tid været i koncentrationslejr. Brevet slutter:

»Kommer det svære -
så kommer Gud,
han skal bære,
vi holde ud«.

Torsdag, den 25. marts 1943: Tirsdag, den 23. var der valg til både Folketing og Landsting. Det var et godt dansk valg, og dermed er egentlig det meste og det bedste sagt. De fem samarbejdende partier: Socialdemokratiet, Venstre, Radikale, Konservative og Retsforbundet havde fremgang både i stemmetal og mandater.

Stemmeprocenten var overordentlig stor over hele landet. Man har opgjort den til 88%.

Den 16. maj 1943: Det er søndag aften, - kl. er ti, og kone og børn er gået til sengs.

Det er længe siden jeg har noteret noget her. Ikke fordi der intet er sket - men jeg har ikke haft megen tid tilovers til sådant arbejde.

Den lille dreng, der kom d. 19. marts - og som står her ved min side og sover trygt - var i kirke 2. påskedag, den 26. april, og blev opkaldt efter den første ejer af gården, som vi kan spore tilbage i tiden til omkring 1720. Han døde omkring 1800 efter at have overlevet fire koner, så det var jo en gammel kraftkarl.

Nu er roerne tjenlige til udtyndning. Vi begynder i morgen. I går blev vi færdig i Ansager mose og på tirsdag skal vi et par dage i Ounbøl mose. Både roer, korn og græs står udmærket. Køerne og ungkvæget er forlængst bundet ud.

Der har været afholdt sognerådsvalg, og der kunne jo nok skrives lidt herom, - det får vente til en anden gang.

I øjeblikket er det krigen, der fængsler sindene mere. Der kæmpes rasende i Nordafrika i foråret, og det er endt med tyskernes og italienernes totale nederlag. Nu er kampen slut der. 175.000 tyskere og italienere har overgivet sig som fanger.

Stadig bomber englænderne og amerikanerne Tysklands og Italiens byer. Og så må INVASIONEN på det europæiske fastland vel snart komme.

Og det er det, vi er så spændte på - hvor vil den komme? Der er mange muligheder. Men det mest sandsynlige er vel over Kanalen - ind i Nordfrankrig - og i Sydeuropa mod Italien og især dets øer, som det nok i første omgang vil gå ud over.

I april døde Anthonius Larsen, Yderik. Han var kirkeværge og kasserer for menighedsrådet og nåede ikke at få indsendt sidste års regnskab. Jeg har påtaget mig at gøre det færdigt, og i morgen skal det indsendes til provsten. - Ellers alt vel.

20. maj 1943: I morgen er det St. Bededag. I dag har vi været i Tistrup for at høre professor Hal Koch - formanden for Dansk Ungdoms Samvirke - tale. Det var et udmærket foredrag.

I formiddags blev vi færdige med at kaste klyne i Ounbøl mose. Vi tynder roer. Den første plet kålroer er næsten færdig. Der har jeg haft en kone fra Sig i tre dage.

Den 24. juni 1943: St. Hansaften var kold og blæsende. Vi - børnene og jeg - havde blus på banken i kofennen. Halvpart af høet er i stak, og resten ligger på skår. - Klokken er seks om morgenen, jeg har lige været i Søndre Fenne efter hestene, men selv om det er koldt og gråskyet, synger fuglene i haven, så det er en lyst.

I går rensede og hyppede vi kartofler, og i dag skal vi hakke roer anden gang.

Søndag, den 10. juli 1943: I dag går englænderne og amerikanerne i land på Sici-

lien. Hvis det lykkes, er det en stor dag, idet det er det første regulære angreb på den europæiske fæstning.

Den 28. juni var jeg til elevmøde i Askov, og den 4. juli havde vi stort sommermøde ved Lindingbro. Et samvirke af 11 foreninger stod bag, og rent bortset fra at tilslutningen var for ringe, var det et udmærket møde med dr. Jens Kruuse, Askov, som hovedtaler.

Mandag fik vi vore klyne hjem fra Ounbøl mose, ialt 4 læs, og tirsdag og onsdag var vi i Ansager efter klyne. Jeg havde lånt Peder Madsens spand ekstra, så vi fik 8 læs hjem i to dage.

Fredag, den 16. juli 1943: Det engelsk-amerikanske angreb på Italien ser ud til at lykkes. Der er sket stor fremgang på Sicilien i den sidste uge. Flere store havnebyer er i angribernes hænder. Og udtalelserne fra Rom og Berlin er ikke præget af stor optimisme. I aften udtaler Italien frygt for engelsk invation på den italienske støvlehæl.

Den modgang, Italien her er ude for, under vi dem godt. De kom med i krigen, da Frankrig var slået ned, og troede, at nu var krigen nærved at være slut, og nu var det rart at være med, når byttet skulle deles.

På østfronten raser der heftige slag. Tabene er store på begge sider. Det lader dog til, at russerne er ved at få overtaget nu igen.

Den eng.-amerikanske overlegenhed i luften er uhyre, og det skyldes den og flåden, at invasionen i Italien er lykkedes.

Herhjemme fra er der ikke meget at berette. Vi lever i uvidenhed om mangt og meget. Men endnu er det dog ikke blevet os forbudt at aflytte den engelske radio. Men ingen ved hvornår?

Fredag, den 30. juli 1943: Mandag, den 25. juli erfarede vi gennem den engelske radio, at Mussolini havde trukket sig tilbage. - Det har gjort en uhyre virkning overalt i verden. Den italienske konge har overtaget overkommandoen over alle våbenarter. England og Amerika har i aftes tilbudt Italien en ærefuld fred. Endnu er der fra Rom ikke udsendt noget svar herpå. - DET RYSTER I AKSENS GRUNDVOLD. -

Vi begyndte at høste blandsæd i dag, og fik de sidste klyne hjem i går. Det er knasende tørt. Vi trænger hårdt til regn til roerne.

Mandag, den 2. august 1943: Vi har høstet så meget, at vi nu kun har en mark tilbage herhjemme ved gården - foruden engen.

I går havde vi foreløbig varmerekord her med 33° - og næsten storm af sydøst. Det var et skrækkeligt vejr, og vi havde ventet torden og regn ovenpå, - men det blev småt med tordenen og endnu mindre med regnen.

Konen er rejst til Uldum højskole for at deltage i Dansk Skoleforenings sommerstævne.

Ved ungdomsforeningernes Lindingbromøde talte folketingsmand Erik Appel, og derefter var der opvisning af gymnaster fra 2. hovedkreds på sportspladsen ved Thorstrup Forsamlingshus.

Tirsdag, den 3. august 1943: I dag fik vi en god tordenbyge, som vi trængte hårdt til. Inden regnen kom, fik vi 2 læs ærter ind. Det var jeg glad for. Ellers har vi skokket korn.

I går blev de rumænske oliekilder bombarderet for første gang af flyvere, der var startet fra Afrika. Mellem 150 og 200 maskiner deltog i bombardementet. - Hamburg er blevet bombet kraftigt igen. Det skal være så frygteligt der, som ingensinde før. - I Berlin er alle civile kvinder og mænd udkommanderet til at grave løbegrave i byens parker. Store menneskemasser bliver nu evakueret fra Europas storbyer. Intet sted ved man sig sikker for Englands og Amerikas bombemaskiner.

På Sicilien er de allierede gået over til massivt angreb på Catania og Messina. Det sidste brohoved, som tyskerne og italienerne holder.

Onsdag, den 11. august 1943: I sidste uge tog jeg til Uldum onsdag og blev der til fredag. I går og i formiddags fik vi 24 læs blandsæd ind. I eftermiddag har det regnet. Jens Holbak - malerens ældste søn - er her som høstarbejder. - I Esbjerg har der siden lørdag aften været undtagelsestilstand og udgangsforbud efter kl. 9 om aften. Grunden er sabotage mod tyskernes forskellige anlæg. Lørdag nat brændte banegården på Esbjerg fiskerihavn. I dag har der været generalstrejke i Esbjerg overalt.

På krigsskuepladsen går russerne stærkt frem, - og Churchill er ankommet til Canada, hvor han skal konferere med præsident Roosevelt. Nærmere afventes.

Lørdag, den 4. september 1943: Lørdag, den 29. aug. blev der her i landet af den tyske øverstkommanderende erklæret militær undtagelsestilstand overalt. Ministeriet Scavenius er gået af, og Tyskerne har nu hele magten her i landet.

Grunden til undtagelsestilstanden var den overhåndtagende sabotage mod tyske militærforanstaltninger. - Foreløbig har vi ikke på landet været stærkt generet af tilstanden, men i byerne er det værre. Der er bl.a. udgangsforbud efter kl. 9 aften.

I København og forskellige steder i landet er det kommet til heftige kampe mellem dansk og tysk militær.

I går - den 3. september kl. 4 om morgenen - gik engelske styrker i land på syd-

spidsen af Italien, og dermed er det første angreb på »Festung Europa« indledt. Iflg. radioen i aften skal englænderne have fået fodfæste der, idet Reggio Calabria skal være faldet.

På østfronten raser hårde kampe i disse dage under stærkt russisk pres mod de tyske linier.

På vestfronten angriber de allieredes bombemaskiner hver dag og nat. Sidste nat blev Berlin udsat for et meget hårdt angreb.

Vi har i dag kørt korn hjem fra engen. Nu er der kun 1 læs tilbage derovre. Der har i år været 118 traver ialt.

Fredag, den 10. september 1943: Den 8. september kapitulerede Italien og sluttede betingelsesløs våbentilstand med England og Amerika.

Den første dansker blev i går dømt til døden af den tyske krigsret her i landet og er blevet henrettet ved skydning.

Den militære undtagelsestilstand vedvarer. Der er sket nogle lempelser på landet, men i Kbh. er der derimod, - på grund af at en tysk officer er blevet skudt på Vesterbro, - sket skærpelser. Der er stærkt indskrænket færdsel - især på Vesterbro. Og byen København er blevet dømt til at betale en bøde på 1 million kroner.

Det er svært for mig at se, hvad det skulle kunne være godt for. I det hele taget hører man om mange mærkelige tildragelser, som man for nogle år siden ville have forsvoret kunne komme til at foregå her i dette lille kønne land, som visselig er alt for godt til at skulle have krigens hærgen ind over sig.

I går var der i bladene offentliggjort navnene på 23 danske soldater, der er faldet rundt omkring i landet den 29. august.

Fredag, den 24. september 1943: Jeg har været til generalforsamling i Sig Kartoffelkogerselskab, som jeg i foråret var blevet kasserer for. Af forskellige grunde, som det vil tage for lang tid at gøre rede for her, trak jeg mig, - sammen med formanden Sigvald Lauridsen, - ud af bestyrelsen og ud af foreningen i det hele taget.

Jeg er glad for min beslutning. Det er nu en gang min erfaring, at man skal gribe den første lejlighed, der gives, til at man kan blive fri for at gå og kræve penge op hos folk, så er det snart ligegyldigt, hvilket formål pengene skal gå til.

Trods det sene tidspunkt skal der skrives krigshistorie, sådan at eftertiden kan få et lille indtryk af, hvad der har optaget os, der har levet på et af historiens knudepunkter. Og sådan kan vi vist godt over for efterslægten prale med, at vi har gennemlevet efteråret 1943.

Tyskerne trækker sig meget stærkt tilbage i Rusland nu i denne tid. Poltava faldt i dag. Og russerne står faktisk foran Kiew og Smolensk. Der kæmpes hårdt i Italien. - Hele Syditalien op på højde med Neapel er besat af englænderne.

Her i landet har vi undtagelsestilstand endnu, og mens det her i Vestjylland går tåleligt, så er der stadigvæk brand i den i Kbh. I disse dage er der udgangsforbud fra kl. 20 - 05. Der bliver af og til skudt en tysk soldat i Vesterbros sidegader, og det kan ikke tolereres.

2 dage mere, så er vi færdige med at tage kartofler op.

Lørdag, den 25. september 1943: Vores bedstemor i Ølgod fylder i dag 64 år, så i den anledning var vi af sted med 9-toget for at komme på fødselsdagsbesøg.

I morgen, søndag den 26., fylder vor gamle konge 73 år, og der er i den anledning fra landets bisper sendt en henstilling til samtlige præster om, at samtlige menigheder landet over sender et telegram til kongen - som en hilsen på dagen, der fejres under vanskelige forhold.

Her i sognet har pastor Brimnes forfattet et rim til kongen, som lyder således:

»I fredens dage god og mild,
i stridens stærk og mandig.
Gud giv dig kraft og lykke til
at leve så bestandig«.

Det er såmænd slet ikke så dårligt.

Fredag, den 1. oktober 1943: Englænderne og amerikanerne besatte i dag Neapel. Russerne angriber over hele den langstrakte front, og tyskerne er i defensiven overalt. Fronten går nu langs Dnjepr-floden, som tyskerne sikkert vil forsøge at holde som vinterlinie. - Russerne kaster stadig nye divisioner ind i kampen, og i øjeblikket tyder alt på, at reserverne så langt fra er udtømt. Tiden skal vise, om russerne er i stand til at rulle frem over Dnjepr.

Søndag, den 26. september blev der foretaget stor sabotage mod jernbanenettet i Jylland, og følgerne har været en stærk skærpelse af undtagelsestilstanden i Jylland. Alle offentlige lokaler skal lukke kl. 19.00, og al færdsel på gader og veje er forbudt efter kl. 20. Så vi dyrker altså hjemmelivet i denne tid.

Mandag, den 18. oktober 1943: I dag strømmer russerne - iflg. deres egne beretninger - over Dnjepr og ind i Dnjepr-buen.

Der raser voldsomme panserslag langs hele fronten fra Det asovske Hav og nordpå. I Italien går England og Amerika frem, - men kun langsomt, da de møder hårdnakket tysk modstand.

Undtagelsestilstanden er hævet, og livet går i sin nogenlunde vante gænge.

Her arbejder vi i roerne. Vejret er udmærket og har været det i lang tid.

I aften skal vi have bestyrelsesmøde i biblioteket for at købe nye bøger til vintersæsonen.

Børnene har begyndt på vinterskolen nu. Begge piger er i Store Klasse.

19. november 1943: Vi havde i aftes besøg af Juul Andersen fra Askov, som talte i forsamlingshuset.

Roerne er samlet, og i går kørte vi møg ud, men sidste nat frøs det temmelig hårdt, så i dag har vi dækket roekule.

Russerne erobrede for nogle dage siden Kiew, og de står nu 130 km vest herfor, næsten umiddelbart ved den gamle polsk-russiske grænse.

På vestfronten er alt roligt. Tyskerne træffer - iflg. deres egne udsagn - forberedelser til straks at kunne tage imod englænderne. Den tyske værnemagt i Jylland er i disse dage i allerhøjeste alarmberedskab.

3. juledag 1943: ..... Hvad bedriften angår, så har vi kort før jul mistet den bedste af vores heste, en rød 9 års vallak - Klaus - som døde af nyrebetændelse. I stedet har jeg købt en 11 års hoppe, der skulle være med føl. Den er jeg helt godt tilfreds med, endnu da. Pris 2300 kontant og 200 kr. for føl. Hoppen er købt hos Svend Lorentzen, Gjerndrup ved Brørup.

Og så ikke mere denne gang, for nu skal vi til juletræ i forsamlingshuset.

Ja, nu venter jeg på, at mutter skal blive færdig. Børnene er rejst af. - Om krigen kan der altid skrives, selv om der ikke sker de store ting i disse dage, - bortset fra at englænderne i morges sænkede et af Tysklands største slagskibe ved Nord-Norges kyst. Det gik ned med 1460 mand. Det er sikkert et alvorligt tab for den tyske flåde.

- Den russiske offensiv går løs endnu, men det giver ikke så meget som førhen. Kort før jul blev det meddelt, at tyskerne havde rømmet Cherson ved Sortehavet. Den engelske/amerikanske invasion kommer ikke før til foråret, og hvordan det vil se ud til jul næste år, ved ingen. Alle har jo håbet på, at denne jul skulle blive sidste krigsjul, og det håber jeg også, men jeg kan ingen ende se nogen steder. - Men vi håber alle, at vort lille land må blive forskånet for at få krigen rullende herned over.

Fæstningsværkerne ved den jyske vestkyst og i Jylland er meget stærkt udbyggede, så tyskerne regner åbenbart med muligheden af »allieret« landgang her.

Nytårsdag, 1944: Så er vi ved 1944, og ethvert alvorligt menneske må med ængstelse tænke på, hvad året vil bringe.

Vi holdt nytårsaften stille og roligt. Vi hørte nytårsklokkerne ved midnat og radiokoret sang danske sange. I formiddags var vi i kirke, og i eftermiddag har vi »passet hjemme«.

Krigen står ikke stille, fordi det er jul og nytår. Den russiske offensiv, som stadig er Tysklands største trussel, og det, der giver tyskerne mest arbejde, ruller stadig frem, og det ser ud til, at det endda sker med fornyet kraft. Byen Schitomir blev erobret i går, og russerne står nu på dette sted tæt ved den gamle polsk/russiske grænse. Også længere mod nord går det hårdt til, og russernes mål må være der at støde frem til Østersøen. - Berlin blev forrige nat kraftigt bombet af engelske og amerikanske maskiner. Det var det 8. store angreb, og byen må snart kun være en ruinhob.

Herhjemme går det løs med mord og drab og overfald. I går blev formanden for den konservative rigsdagsgruppe, Ole Bjørn Kraft, skudt ned i sin entrédør af revolverbevæbnede røvere. Og en redaktør Dam gik det ligesådan. Ingen af dem er døde endnu, men det er meget alvorligt med dem begge. - Ude omkring i landet hører tyveri og røveri til dagens orden. Hvis ikke krigen får ende endog meget hurtigt vil det gå sådan, at menigmand er både rets- og lovløs. Politiet får kun fat i ganske få af forbryderne. Besættelsestropperne står som en spærrebom overalt, og politiet skal snart tage hensyn så til den ene side så til den anden.

Søndag, den 2. januar 1944: I aftes havde vi lidt kaffeslabberas med naboer her, og i eftermiddag har Julius og Kamilla været her i samme ærinde. - Jeg købte i forgårs 8 grise af Kristiane Søndergård for 39 kr. pr. stk. Priserne på de forskellige landbrugsprodukter er p.t. meget stabil. Et slagterisvin kan koste op mod 300 kroner, og så kan prisen for smågrise ikke siges at være for høj for tiden.

5. januar 1944: Lov- og retsløsheden breder sig. Præsten og forfatteren KAJ MUNK - en af de mest uforfærdede danskere i denne tid - blev i aftes hentet i sit hjem i Vedersø Præstegård og bortført i bil af nazistiske banditter, og i morges blev han fundet myrdet af 5 revolverskud i en plantage ved Silkeborg. - Hans minde vil leve blandt danskerne til sene tider. -

Torsdag, den 13. januar 1944: Kaj Munk blev sidste lørdag begravet under meget stor deltagelse fra Vedersø Kirke. 3000 deltagere var til stede. 50 præster med biskop Scharling i spidsen fulgte Kaj Munk til graven. - Hvis ikke den mand var berømt, mens han levede, vil han blive det efter sin død. Han var en af de mest modige af sin samtids danskere og vil alle dage blive mindet som sådan - som en mand, der ikke gik på akkord med uretten.

Der er siden Kaj Munk blevet begået mindst tre politiske mord, men ingen af de pågældende var særlig kendte mænd.

Ellers trækker det jo sammen, og man må med forstander Arnfred og hans artikel i Højskolebladet spørge: *Vægter, hvordan skrider natten?* Der træffes vældige krigsforberedelser i Jylland for tiden, og der er mange tyske tropper her. Rygterne svirrer som aldrig før, og situationen er meget spændt.

Fra Esbjerg modtog vi i dag ca. 50 malerier, som Niels Holbak gerne ville have bragt i sikkerhed, - hvis den kan være bedre her end der? - Stillingen i Esbjerg er i dag vist nok den, at byens står overfor at blive fuldstændig belagt med tyske tropper, og så vil man jo gerne bringe så meget som muligt af sine kostbare ejendele i sikkerhed.

Situationen på krigsfronten er ved at skifte karakter. Medens der omkring jul var nærmest stilstand, er hele den flere tusind kilometer lange russiske front gået i skred, og russerne har presset sig frem til på sine steder at være langt på den anden side af den gamle grænse mellem Polen og Rusland. Og på den sydlige front - i Ukraine - er stillingen nærmest katastrofal for de i Dnjepr-buen stående tyskehære. Der er sket store tyske tilbagetrækninger - og der vil ske mere endnu.

20. januar 1944: Stillingen på Østfronten er ikke blevet bedre for de tyske hære. På den nordlige front går det hårdt til i disse dage. - Churchill er vendt tilbage til England efter sin lange reconvalesents. Han har opholdt sig i Nordafrika. - Hvornår invasionen kommer, er endnu det store spørgsmål. Hvis ikke den kommer meget snart - en af de første dage - tror jeg ikke den kommer før alle offensivers klassiske begyndelsestid, nemlig foråret. Og måske først i maj-juni.

I dag har vi været til kasseeftersyn hos kommunekassereren.

Fredag, den 4. februar 1944: Det har været meget mildt hele vinteren. Sidste søndag, den 30. januar, var børnene og jeg i Nørholm skov og fandt der udsprungne vintergækker. Træerne har store knopper - stæren er kommet.

På østfronten har russerne på sydfløjen i disse dage omringet 10 tyske divisioner, som nu står i fare for at blive tilintetgjort. På nordfløjen er belejringen af Leningrad fuldstændig hævet, og russerne står vest for den estniske grænse.

I Italien sker der ikke meget, og invasionen i Vesteuropa lader vente på sig. - Der er stadigvæk stærke luftangreb på tyske byer, især Berlin, som snart er jævnet med jorden.

Fredag, den 26. februar 1944: Vi har taget et havrelæs ind i dag. Det har været let vinter i en 14 dages tid, men nu er der omslag i vejret igen.

En ung mand fra sognet - Magnus Kristensen, Olling - døde i går i Århus efter en hjerneoperation.

I disse dage går det løs over hele Europa med bombeangreb og forstærket luft-

offensiv. I tusindvis af allierede bombemaskiner angriber Tysklands industri i dag og nat.

Også tyskerne angriber England og påstår selv, de gør megen skade derved, - men vi andre har nu en mistanke om, at det er langt hårdere ved tyskerne i øjeblikket. De allierede har absolut overherredømme i luften. Det vil tyskerne også nok indrømme, men ikke helt direkte - blot mellem linierne. På Østfronten er tyskerne på tilbagetog og rømmer stadig den ene vigtige by efter den anden.

I sidste uge var der en del røre om Finland, der åbenbart søger at finde en anstændig form at trække sig ud af krigen på. Finske udsendinge har været i Stockholm for at sondere terrænet, men endnu foreligger der ikke noget positivt om, hvad de vil foretage sig.- Men et er sikkert - både England og Amerika gør alt for at få Finland til at slutte fred med Rusland, mens på den anden side Tyskland gør meget for at holde Finland fast som krigsførende.

Torsdag, den 14. marts 1944: Når jeg sådan ser tilbage i dagbogen, opdager jeg, at det mange steder kan knibe med at læse, hvad der står, fordi skriften er for dårlig eller for uregelmæssig, men jeg beder mine læsere - som vel nærmest bliver mine børn - undskylde.

Hvad der her er optegnet fra disse krigens hårde år, er for det meste rablet ned i en snarhed. Mange gange mens jeg har ventet på en telefonopringning eller hørt radioavis, eller måske - som tilfældet er nu - har vugget den mindste i søvn, mens jeg skriver et par linier.

Så er det snart forår, og det er nu trods alt den skønneste tid. Vi har kørt gødning (møg) ud, og allerede i dag har naboen sat kartofler. Der er ikke sået korn endnu. Det fryser lidt hver nat, og der er ingen grøde i jorden.

På Østfronten raser der hårde slag. Russerne står ved floden Bug og truer direkte Besarabien og Rumænien. England og Amerika fortsætter luftangrebene. Vi venter INVASIONEN hver dag. Men?

Ellers alt vel! Men hvis ikke krigen snart hører op, kan man ikke blive ved at skrive dette, for nu begynder det at knibe med mange ting. AL-TING KORT SAGT.

Onsdag aften, 5. april 1944: I morgen er det skærtorsdag. Der er sket meget, siden jeg sidst har haft fat i pennen. For at begynde med mig selv har jeg haft et meget smertefuld anfald af nyresten/-grus. Jeg har oplevet noget lignende for 7 år siden. I den situation er morfin vidunderlig. Jeg er taknemmelig for, vi kan få det endnu trods krigen. Jeg drikker nu - og skal sandsynligvis gøre det resten af mine dage - en liter kogt vand på fastende hjerte hver morgen. Det er rensende for nyrer og stofskifte.

Først i marts så det ud til tidligt forår med tidlig såning og udbinding, men det gik ikke sådan. Der er endnu kun sået lidt, og græsmarkerne er fuldstændig afsvedne. Vi har sået lidt korn. Møddingen er ryddet, og vi har sat 2½ tdl. med kartofler, så helt bagefter skulle vi ikke kunne komme.

I marts måned var der 9 køer, der kælvede, og de fik ialt 11 kalve, idet der var 2 hold tvillinger.

Russerne rykker stadig stærkt frem på Østfronten. Hverken Dnjepr, Bug eller Dnejster har kunnet holde dem tilbage. Og i disse dage har de overskredet floden Pruth og står langt inde i Rumænien. Lidt længere nord på står de ved Karpaternes fod. Russiske tropper er i dag i færd med at omringe Lemberg, som ligger langt inde i Galicien.

Hvis de når de galiciske og rumænske oliekilder, kan krigen faktisk få ende, før vi tænker over det. En ting er i alle tilfælde helt sikkert: Tyskerne er meget hårdt trængt på hele Østfronten i denne tid.

England og Amerika anvender hele deres styrke på luftkrigen, der raser over hele Europa som aldrig før. Budapest og Bucarest er blevet stærkt bombet flere gange de sidste dage.

Klokken er 21. Vi har sommertid. Det er ikke rigtig mørkt endnu. Jeg er træt som en måge.

1. påskedag, den 9. april 1944: Det er i dag 4 år siden, Danmark blev besat af fremmede tropper. Og det har i mange måder været en streng tid, og nogen lettelse er endnu ikke at øjne. - Vi har været i kirke, hvor pastor Brimnes meget smukt mindede dem, som den 9. april 1940 satte livet ind - og dem, der siden den tid har gjort det.

Russerne står ved Chekoslovakiets grænse - og sydpå langt inde i Rumænien.

Kr. Himmelfartsdag, d. 18. maj 1944: Det har regnet næsten uafbrudt siden i går morges. Jeg og mange andre med mig kan ikke mindes så megen regn før på denne årstid. Der står til aften blank af vand mange steder. Vi er færdige med at så roer, - vi har skåret klyne i Ansager og fortsætter i næste uge i Ounbøl mose. I går blev der kalket i kostalden.

Invasionen i vest er stadig det store spørgsmål. Hvornår kommer den? Englænderne er nu gået over til angreb i Italien, og tyskerne kalder krigshandlingerne der for »Slaget om Rom«. På Østfronten er der forholdsvis roligt. Her i landet træffes der stadig store forberedelser til at modtage englænderne og amerikanerne. Over Ålborg var der et luftslag i går. 2 engelske og 7 tyske maskiner blev skudt ned - meddelt fra London. Berlin og København siger som sædvanligt ikke noget om tabene.

Fredag, den 2. juni 1944: Jeg var i går en tur i Odense til Fællesforeningens generalforsamling, der afholdtes i Fyns Forsamlingshus under meget stor tilslutning fra hele landet.

Vi har lavet klyne. Vi er en flok naboer, der i forening havde lejet Sigfred Vestkærs presser, og vi regner med at have lavet en lille snes læs tørv til deling.

Roerne er færdige til udtynding overalt. Vi er begyndt i kålroerne. Vi får regn af og til, og græs og korn står derfor godt, især på den høje og mere varme jord. Derimod kniber det noget på den lave.

På grund af regnen i dag har vi tærsket og sat halmen i stak.

Invasionen kommer stadig ikke. Der er stadig meget hårde luftangreb over Tyskland.

Grundlovsdag, den 5. juni 1944: Engelske og amerikanske tropper rykkede i dag ind i Rom!

Tirsdag, den 6. juni 1944: Så kom invasionen på den vestfranske kyst. »Engelske og amerikanske tropper er tirsdag morgen blevet landsat på den franske Atlanterhavskyst« - sådan lød det fra de allieredes hovedkvarter i radioen i dag i en melding til hele verden. - Nærmere afventes.

Onsdag, den 7. juni 1944: Fra London meldes, at invasionen forløber tilfredsstillende.

Landgangsbrohoveder er dannet på kysten mellem LeHavre og Cherbourg. Nærmere ventes med spænding.

I nat havde vi en hoppe, der folede. Det blev et rødskimlet hestføl.

I dag har der været provstesyn ved Thorstrup kirke, hvor provstiudvalget henstillede til menighedsrådet at lade kirken restaurere og hovedistandsætte, når materialer dertil kan skaffes.

Vejret er meget ustadigt.

Onsdag, den 14. juni 1944: Det er kedeligt, at jeg ikke har bedre tid til at skrive, for det er begivenhedsrige tider. - I dag på invasionens 8. dag har England og Amerika et brohoved i Normandiet på 120 km bredt og indtil 20 km i dybden. Englændernes hensigt er åbenbart at erobre Cherbourg, som har en af Vesteuropas største og bedste havne. Og derfra vil så de allieredes landsætninger kunne foregå i større målestok.

Det går meget hårdt til i Frankrig. Der er landsat uhyre mange engelske tropper fra luften og ligeledes svært materiel - tanks, kanoner og lastbiler - ad denne vej.

Her i landet er der roligt endnu. Der sker nogen sabotage, og der bliver skudt gidsler.

Tyskerne har beslaglagt alle godsvogne her i landet. De bliver brugt til troppetransport.

På Østfronten har russerne åbnet en offensiv på Det karelske Næs og gennembrudt de finske stillinger der.

I Italien går englænderne og amerikanerne hurtigt frem og står nu 100 kilometer nord for Rom.

På den sydlige Østfront sker der store opmarch-bevægelser, og der vil sikkert ske store angreb i øst, når invasionen kommer rigtig i gang på Vestfronten.

Der var Varde-marked i dag med stor hestetilførsel og trykkende handel. Vi får stadig regn, roerne står i stampe, og kløverne går i leje. Der er meget græs på højmarken, men det er yderst dårligt i gamle, kolde fenner.

28. juni 1944: Cherbourg er faldet. - Og på Østfronten er den store russiske sommeroffensiv sat ind på midtafsnittet. Witebsk er faldet. Orsha ligeledes. Der kæmpes i Mogilews gader. Russerne sigter mod Minsk. Mod nord er Finland i knibe. Der er bedt om tysk militærhjælp. Wiborg er faldet. Russerne bryder stærkt på alle fronter.
Krigens afgørelse nærmer sig, skriver vore tyskorienterede aviser. Herhjemme er der stor sabotage rundt i landet. I København er det særlig galt. Der er atter indført undtagelsestilstand der, - med udgangsforbud efter kl. 20.00.

I går havde vi det kraftigste tordenvejr og regnskyl, jeg kan mindes at have oplevet. Der var hagl på 20 mm i tværmål. Det er meget dårligt høvejr. Vi har fået lidt stakket. Det var ikke godt. Og nu er det fuldstændig gennemblødt af regnen. Resten ligger på skar og blev vendt 2. gang i dag.

Med bederoerne går det yderst dårligt. Der er bedefluer, og planterne er meget hårdt medtaget. - Kålroer og kartofler står udmærket. Jeg har lejet Sigfred Vestkærs lille fenne nord for vejen for 150 kr. fra 15. juni til 1. september.

Pastor Brimnes og hustru besøgte os i går aftes i anledning af afslutningen af kirkeregnskabet.

Mandag, den 3. juli 1944: Det er sent, og jeg er træt og søvnig, men det er sådanne tider, at det ikke er let at falde til ro. I København har der på 3. dag raset generalstrejke, og situationen der er temmelig alvorlig. Sulten står for døren, og tysk hårdhed vil blive sat ind. Indtil i aften er der iflg. svensk radio dræbt 100 personer i København, og 800 er indlagt på hospitalerne.

Den danske radio har været standset i 2 dage, men nu i dag er alle gode kræfter i landet sat i gang for at få katastrofen afværget.

Forhenværende statsminister Vilh. Buhl taler for øjeblikket i radioen.

Generalstrejken har i dag bredt sig til flere provinsbyer, bl.a. Århus, Esbjerg og Fredericia.

På Østfronten går russerne stadig stærkt frem. Minsk er faldet meddeles i dag.

Vi har revet kløverhø i dag, - og til aften plukket 25 pund jordbær. Det fornemmes i en i forvejen øm ryg.

Lørdag aften, d. 8. juli 1944: Sommeren er kommet til Danmark. I forgårs 29°, i går og i dag 27°. Det er rigtigt høvejr. Vi har kørt agerhø ind og er nu færdige. Dog har jeg lejet et stykke kløverhø af Kr. Antonsen, Yderik. Det blev slået i aftes og skal vendes i morgen, og hvis alt går vel rives på mandag. - Jordbærrene er gode, og bierne samler honning. Det er dejligt.

Krigen går sin blodige gang. Jeg tror, den nærmer sig afslutningen, - måske hurtigere end vi tør regne med.

Russerne står i dag foran Wilna og Dynaburg. Det går meget hårdt til på alle fronter - både i øst, vest og syd.

Børnene er blevet forkølede af at pjaske i bækken.

Søndag, den 23. juli 1944: Karl og pige har i forløbne uge haft sommerferie. Vi har selv malket og passet krammet så godt, vi har kunnet - synes vi da selv.

Høsten trækker ud. Der bliver ingen kornhøst i denne måned. Krigen: Der er uroligheder i Tyskland. I tirsdags bombeattentat mod rigskansler Hitler, men han slap iflg. tyskernes egne beretninger med nogle hudafskrabninger. En masse generaler er afsat og skudt.
På fronterne går det hårdt til, især i Normandiet, hvor englænderne og amerikanerne går langsomt frem. På Østfronten går det rask frem for russerne. Wilna forlængst erobret, Brest-Litowsk og Lemberg er omringet, og russerne rykker nu frem over sletterne ved Warchawa. - På sydfronten kom amerikanerne i dag til Pisa. - Luftkrigen rasermed ubønhørlig kraft. Det er som om der ingen ende er på de engelske og amerikanske bombetogter.

Fredag, den 4. august 1944: I eftermiddag har vi været i Ølgod for at hente pigerne hjem fra sommerferie hos bedsteforældrene. I går kom jeg selv hjem fra en 3 dages rejse, hvor jeg besøgte min gamle fader. Endnu er der kun lidt høstet her på egnen. Vi er ikke begyndt endnu og kommer heller ikke til det før måske sidst i næste uge.

Amerikanerne rykker rask ind i Bretagne, og russerne tilsvarende ind i Polen. Ef-

ter al sandsynlighed vil russerne komme først til Berlin. Østersøen er nået på vej gennem randstaterne. I Italien står englænderne rundt om Florens.

Tyrkiet har brudt med Tyskland, og Finland har skiftet regering og præsident - og vil efter alt at dømme forsøge at få en hæderlig fred.

Alt i alt går krigen sikkert mod sin afslutning nu i dette efterår. Churchill har lovet at ville sætte al kraft ind på en afslutning i oktober. -

23. august 1944: I dag har vi haft den hidtil varmeste dag i sommer, 32° i skyggen i Ounbøl. Tør blæst af syd.

Vi har indavlet på hjemmarken og bjerget 35 traver hvede i Søndre Fenne. Havren er endnu ikke tjenlig. - Vi pløjer hvedestubbe i engen. - Den 15. august, da far her fyldte 40, fejredes dagen med en tur til Ribe for hele familien på nær den mindste. Cykeltur hen. Toget hjem. Dejlig tur.

I dag, den 23. august, meldes om erobringen af PARIS.

5. september 1944: Krigen går med forrygende fart. Rumænien har opgivet og har erklæret Tyskland krig. Russerne står i Bucarest, og de rumænske oliekilder er på russisk hånd.

Slaget om Frankrig er ved at ebbe ud. Belgien er befriet fra tyskernes åg. Engelske tropper står i Brüssel og Antwerpen, og de har i dag overskredet den hollandske grænse ved Bredaa. - Amerikanerne sigter direkte mod Tyskland og står i aften sikkert i nærheden af Rhinen.

I nord har Finland kapituleret, og der er våbenstilstand mellem Rusland og Finland. Tyskerne skal være ud af Finland inden 15. september.

Østersøområdet er atter genstand for krigens opmærksomhed. Og vi kan vel vente en invasion, hvad øjeblik det skal være. Men hvor vil den komme? - Den kan komme ved Tyske Bugt nær Hamburg/Bremen. Den kan også komme i Vendsyssel/Kattegat.

Det regner og regner hver evige dag, synger vi nu. I det sidste døgn har det givet 23 mm.

Fredag, den 8. september 1944: Havren står i engen endnu - i skok. Vi har rettet havren op i dag, og hvis det ellers holder tæt, skulle den snart kunne være tør.

Jeg tørrer lupiner og æbler på mejeriet i disse dage.

Vi skal til efterårsmøde i Askov.

Endnu ingen invasion her, men tyskerne skal have begyndt at anlægge fæstningsværker tværs over Jylland fra Kolding til Esbjerg eller måske lidt syd derfor.

Lørdag, den 30. september 1944: Det har regnet næsten hver dag i sidste uge. Det

går kun småt med optagning af kartofler. Det er over 8 dage siden vi begyndte, men vi har endnu kun fået 8-9 læs op.

Krigen nærmer sig sit klimaks, - sådan siges der fra tysk side. Herhjemme har tyskerne arresteret og afsat alt dansk politi. Et par tusinde danske politifolk er deporteret til Tyskland. Alt er lovløst og retsløst. Hvordan det skal gå - og hvor længe - ved ingen.

Lørdag aften, den 25. november 1944: Familien i seng. Klokken er 23, jeg er sidste mand på skansen.

Ingen karl og ingen pige siden november. Men arbejdet går tåleligt, og pigerne er flinke til at hjælpe med malkning og andet arbejde, som de nu kan få tid trods skolegang, klaverspil og andet, som optager deres tid.

Roerne fyldte ikke meget - ca. 90 læs blev det til ialt. Dette betød besætningsreduktion, så sidste uge solgte jeg 4 køer, 2 kvier og 5 fedekalve, ialt 11 stk. af besætningen. Det kan mærkes både på foderet og det daglige arbejde.

Det var desv. nødvendigt for foderets skyld, - for ellers var det vist bedre at have dyr end penge i denne tid, hvor man intet kan købe og ingen renter få i banken.

På krigsfronten går det drabeligt til. Amerikanerne og englænderne løber storm mod den tyske vestgrænse og har gjort det nu i nogle dage. Det holder hårdt, men det synes som om, den tyske vestvold vakler. Hvis den bryder sammen nu, er krigen afgjort.

I øst ligger russerne i dag foran Budapest. I Stillehavet har amerikanerne efter hårde kampe besat dele af Filipinerne. Det trækker sammen til et storslag i Østasien.

I Norge har russerne besat Kirkenæs. Finland er færdig. Bulgarien ligeså, og Grækenland er rømmet af tyskerne. Kort sagt: Tilbagegang overalt på aksens fronter.

Luftkrigen tabt. - U-bådskrigen tabt. Snart alt tabt. Færdig.- Hvad så?
Her i landet hører mord til dagens orden. Flere om dagen. Politiske mord og røverier på fredelige folk uden forskel. Alt flyder.

Politiet sidder i fængsel i Tyskland, og dommerne i koncentrationslejr. Underverdenen er bevæbnet som aldrig før. Ordentlige folk skydes ned uden lov og dom. - Kaos!

Hos vores præst var der husundersøgelse af Gestapo forleden dag. - Der fandtes intet.....

Søndag, den 26. november 1944: Tyskerne aftager stadig mange heste her i landet

i hver uge, og hestepriserne, der faldt en del i efteråret, er nu atter stigende. - Der er et stort udbud af alle slags kreaturer. Eksportmarkederne er overfyldt, og tilførslen har måttet reguleres. Kælvekvæg er billigt - nærmest usælgeligt på grund af den lille roeavl og de dårlige fodringsmuligheder i det hele taget.

Der er optræk til maksimalpriser på kartofler. Men det blev ikke alvor, - der er vist for få kartofler til at pålægge en maksimalpris. Jeg blev i sidste uge budt 17 kroner pr. tønde Up-to-Date afhentet i gården, men jeg sagde nej, da jeg var bange for, at de skulle ende i de forkerte halse.

Julemorgen 1944: Det er kort før kirketid. Vi skal snart af sted. Bedstemor og bedstefar er her. Det er det skønneste vejr, man kan tænke sig. Vi havde en god juleaften. Børnene var glade. Vi andre tænker meget på krigens elendighed.

Kyndelmisse, 2. februar 1945: Der er ikke nu om dage mange, der ved hvad »Kjørmes« er. Men jeg er gammel nok til, at jeg har hørt de gamle bruge dette udtryk nøjagtig på samme måde, som vi bruger jul, påske og pinse.

Vinteren skulle være halvgået, og det halve vinterfoder brugt. Jeg tror det passer helt godt for vores vedkommende.

De tre største børn går i skole hver dag hele dagen. - Cyklerne er opslidt, støvlerne er snart ligeså.

Store begivenheder forestår i den nærmeste fremtid. Russerne står i aften 45 km fra Stettin og 100 km fra Berlin med rask fremgang over brede fronter. Breslau og Königsberg er omringet. Østprøjsen er afskåret fra forbindelse med moderlandet. Danzig stærkt truet. Det er Tysklands sidste runde, der forestår. På Vestfronten presser amerikanerne og englænderne hårdt på. I Østasien har Amerika gjort sig til herre over det meste af Filipinerne. -

Den tyske Østersøflåde er blevet flyttet til København og Århus.

Fastelavnssøndag, den 11. februar 1945: Mod øst står russerne 50 km fra Berlin. Englænderne har nået Rhinen langt mod nord ved Njimegen. Hårde bombeangreb hver dag mod Tyskland. - I Danmark stor jernbanesabotage. Der er nu tysk jernbanevagt overalt. Der har været indkvartering på Sig Hotel og i forsamlingshuset. Tyskerne flytter frem og tilbage med tropperne, men vi har dog indtryk af, at der stadig går en del mod syd.

I aftes var vi hos lærer Olsens. I aften skal vi til Julius Kristensen. I morgen aften til Peter Madsens og onsdag til Anton Lauridsens. I forgårs var vi hos Emil Nielsens. -

Selskabeligheden er absolut ikke aftaget under krigen, - tværtimod.

Fredag, den 16. februar 1945: Budapest faldt i går. Russerne rykker frem mod Dresden. De er nær Berlin.

Jeg købte i dag et lille stykke eng. Ca. 1 tdl. land. Pris 1600 kroner.

Skærtorsdag, den 29. marts 1945: Det er krigens slutfase, hvor Europas skæbne bliver bestemt for måske 1000 år frem.

Det tyske forsvar på Vestfronten kan ikke holde for det engelske og amerikanske tryk. Rhinen, som skulle være tyskernes hovedforsvarslinie, er overskredet i hele sin længde fra Holland til Schweitz. I aften står englænderne og amerikanerne foran Nürnberg i syd, foran Kassel på midterfronten og foran Münster i nord.

I øst er Gedynia og Danzig faldet, og russerne presser frem mod Bratislawa og Wien.

Mannheim, Ludwigshafen, Darmstadt, Frankfurt a. M., Augsburg, Mainz, Koblenz og Köln er på allieret hånd.

Vi er spændte på sidste runde. Alt er uberegneligt. - Tyskerne befæster Danmark som ingensinde før. Der er soldater overalt. -

Tyskerne slæber mange flygtninge herop i disse dage. Alene til København skal der være kommet 100.000 kvinder og børn. På jernbanen er der vagt overalt. Privat indkvartering er der mange steder - også her i sognet. Thorstrup Forsamlingshus er omdannet til automobilværksted. Befæstningsanlæg - skyttegrave - findes langs alle veje overalt i sognet.

18. april 1945: Politimesteren i Varde - H. Rasmussen - er i dag ankommet hertil og skal bo her, altså skjules, indtil han forhåbentlig snart kan komme i funktion i Varde.

Bankkasserer Hans Jensen fra Århus bor også her i disse dage. Hans søn blev skudt af tyskerne i marts måned - selv er han også i fare. - Lederen af Frihedsbevægelsen i Varde - kriminalbetjent S. Hansen - boede her nogen tid i foråret, men »skiftede« af sikkerhedsgrunde, så vi har god plads til de to nu.

Børnene »ved«, at Hans Jensen er vor nye fodermester, og Rasmussen, der ankom med flot udstyr, er lystfisker fra Sjælland på ferie her. -

Et af fårene fik 4 lam. Her er Rasmussen en god hjælp med flaske til de to mindste.

Fredag,den 4. maj 1945: Hvad der er sket i april måned, er måske den mest dramatiske periode i Europas el. menneskehedens historie...

Englænderne og amerikanerne gik over Rhinen, - russerne gik over Oderen. Slaget om Tyskland var i sin afsluttende fase. Det kulminerede med Berlins belej-

ring og erobring og rigskansler Hitlers død i Berlins ruiner.

Tyske tropper overgav sig i store mængder rundt på alle slagmarker i slutningen af april.

I Italien kapitulerede 1 million mand i forgårs. Hamburg, Kiel og Flensborg blev erklæret for åbne byer, og i aftes tog feltmarskal Montgomery's tropper opstilling ved den dansk-tyske grænse.

Situationen var spændt og afventende. Ingen har de sidste dage vidst, hvad morgendagen ville bringe. Ville det blive krig eller fred for vort land? Det var det store spørgsmål. - Selv lavede vi i begyndelsen af april beskyttelsesrum under de store træer i haven.

Nu i aften kom afklaringen. Kl. 20.30 meddelte Londons radio, at de tyske tropper i Danmark og Holland havde kapituleret betingelsesløst.

Fem år og en måned så nær som fem dage har besættelsen og djævelskabet raset over landet, og hvad, der er lidt her i landet i disse år, kan ikke beskrives.

Lørdag, den 26. maj 1945: I dagene efter den 5. maj gik landet som i en rus. Det begyndte med klokkeringning fra alle landets kirketårne kl. 8 om morgenen den 5. maj. Derefter var der påbudt flagning fra alle offentlige bygninger i tre dage.

I tre dage var der ingen her i landet, der bestilte noget. Vi trængte også til et par fridage.

Det var strenge tider at komme igennem, især den sidste vinter. Jo længere tyskerne var her i landet, jo mere frække og hensynsløse blev de. Deres brutalitet og behandling af danskerne grænser til det utroligste. Godt var det, at det fik en ende. Vi kunne ikke have tålt den *tilstand af angst* ret meget længere.

Nu skal vi prøve, om vi kan selv.

Straks efter befrielsen fik vi en samlingsregering med 18 medlemmer. 9 fra de gamle politiske partier - og 9 fra Frihedsbevægelsen/Frihedsrådet. Statsminister - Vilh. Buhl, udenrigsminister - Christmas Møller.

I dag er der i Folketinget behandlet et forslag om indførelse af dødsstraf for større forbrydelser og landsskadelige handlinger begået under besættelsen.

Dette forslag vil blive vedtaget, og der er en del landsmænd, som vil komme til at høste den sæd, som de har sået i disse onde år.

Hvor mange, som her i landet vil komme til at lide dødsstraf er ikke let at sige. Men der er da foreløbig arresteret stikkere og håndlangere, der har tilstået mindst 30 mord på danske statsborgere.

16. august 1945: På min 41 års fødselsdag i går kapitulerede Japan. Verdensfreden skulle nu være en kendsgerning. Den 1. september er det 6 år siden, krigen

brød ud. Det har været en lang og hård tid, og alligevel undres man over, at alt er gået så godt, som det er, uden at der er sket større skader på nerver eller helbred.

Føden har vi haft hver dag. Men klæder har det været småt med, og med brændsel har det været langt ude mange steder.

Vi håber nu på forsyninger fra de oversøiske lande.

3. juledag 1945: Den første fredsjul efter mange krigsår. Det var dejligt.

Selv om tiderne er alt andet end lyse, og selv om vi synes, udviklingen går langsomt, så var det trods alt et stort fremskridt at blive fri for tyskerne.

De ligger nu på deres gerninger. Mange af dem har det ikke godt, og mange af dem lider uforskyldt, - og det er aldrig rart at tænke på, at nogen lider uforskyldt. - Guds fred med dem, som bløde af dybe hjertesår.

RAGU

»Ribe Amts Gymnastik- og Ungdomsforening har til formål ud fra det frivillige foreningsarbejde ved idræt og andet kulturelt virke at fremme den folkelige oplysning«.

Af ungdomsskoleinspektør Poul Erling Christensen, Næsbjerg

Poul Erling Christensen, født 9. aug. 1933 i Frisvad Mølle. Lærereksamen fra Jelling Seminarium 1955. Soldat i Livgarden 1955-57. Derefter ansat i Næsbjerg. Ungdomsskoleinspektør i Helle kommune 1967. Formand for RAGU 1971-1988. Medlem af DDGUs landsstyrelse 1979 som formand for klub- og mødeudvalget. Medlem af Ribe Amtsråd 1978. Formand for social- og sundhedsvalget 1982 og 1986. Blev samtidig viceamtsborgmester.

At spinde en ende over Ribe amts gymnastik- og ungdomsforening er en svær opgave, også selv om jeg forsøgte at koncentrere mig om tiden fra 1971 og her til 1988.

Der er utrolig mange indtryk og oplevelser, som jeg mener har betydning at gøre rede for, hvis man skal tegne et helt og nogenlunde sammenhængende billede af tiden og af organisationen.

Gennem alle årene har jeg, i stedet for at notere på løse papirstykker, medbragt en notatbog.

Jeg har kaldt den min »EDB-central«, underforstået: det sted, hvor jeg deponerede mine indtryk og tanker og idéer.

Bøgerne er af den type, der normalt bruges som protokoller. De kan fås med eller uden linier. Jeg har foretrukket dem uden linier - det har tit været praktisk at lave skitser eller at benytte et eller andet symbolsprog. Der er ca. 190 blade, d.v.s. 380 sider i hver bog, og det er i gennemsnit blevet til 2 bøger om året, altså 35 bøger fyldt med referater, notater o.s.v.

Det sker, at jeg kigger i dem. De har været nyttige ved mange lejligheder, hvor hukommelsen svigtede. Skulle det komme så vidt engang, at jeg vil skrive mine erindringer, som man siger, vil det formodentlig være et uvurderligt kildemateriale. Men jeg vil ikke bruge dem ved denne lejlighed.

Den aktuelle opgave består i at fortælle om Ribe amts gymnastik- og ungdomsforening, fortælle om, hvordan udviklingen inden for det frivillige fore-

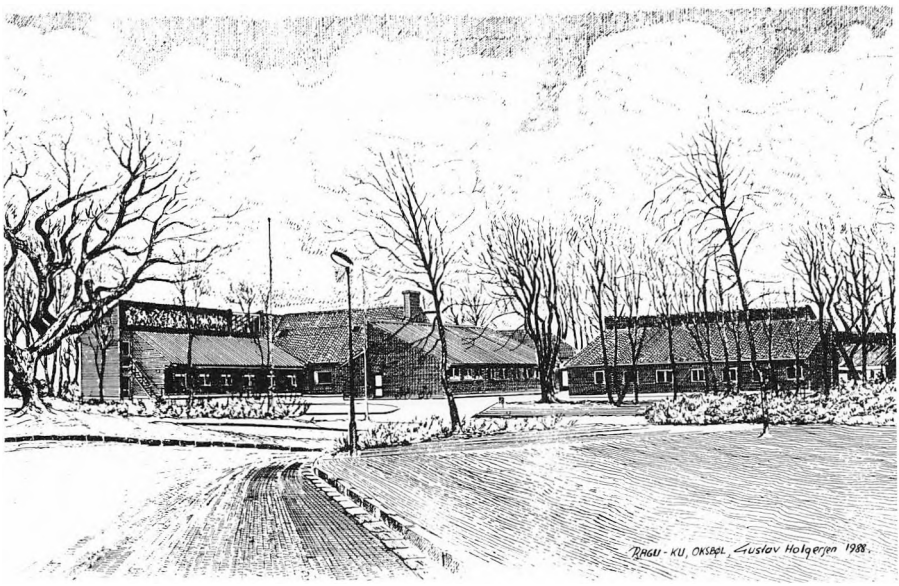

ningsarbejde har formet sig set med mine øjne gennem den sidste snes år, hvor jeg som formand har haft lejlighed til at følge den på nærmeste hold.

Når »Vestjyder fortæller«, er det jo som produkter af det miljø, de er vokset op i og i øvrigt har levet i.

Hjemmet, skolen og kirken er den harmoniske treklang, der klinger igennem, men bagved ligger andre betydningsfulde elementer, som man bør rette opmærksomheden mod, hvad de indsigtsfulde redaktører af årsskriftet »Vestjyder fortæller« jo også gennem deres arbejde har demonstreret, at de har forståelse for.

Miljøet, traditionen på egnen - i sognet, arbejdspladserne, fritiden klinger med.

Netop fritiden har jo spillet en overordentlig stor rolle for mange vestjyder.

Fritiden, så knap tilmålt den ellers ofte var i mange år, indtil industrisamfundets normer trængte ind i håndværker- og landbrugsmiljøerne og ændrede vilkårene. Faste arbejdstider betød fast frihed og fritid - om aftenen, om søndagen, efterhånden hele søndage, og nu lørdag-søndag betegnet med et industrielt-betonet engelsk låneord: week-end. Ældre vestjyder har stadig svært ved at udtale det »korrekt« -- ferie, det er et helt kapitel for sig. Der lever stadig mange mennesker, der aldrig har haft ferie fra andet end skolen.

RAGUs organisation:

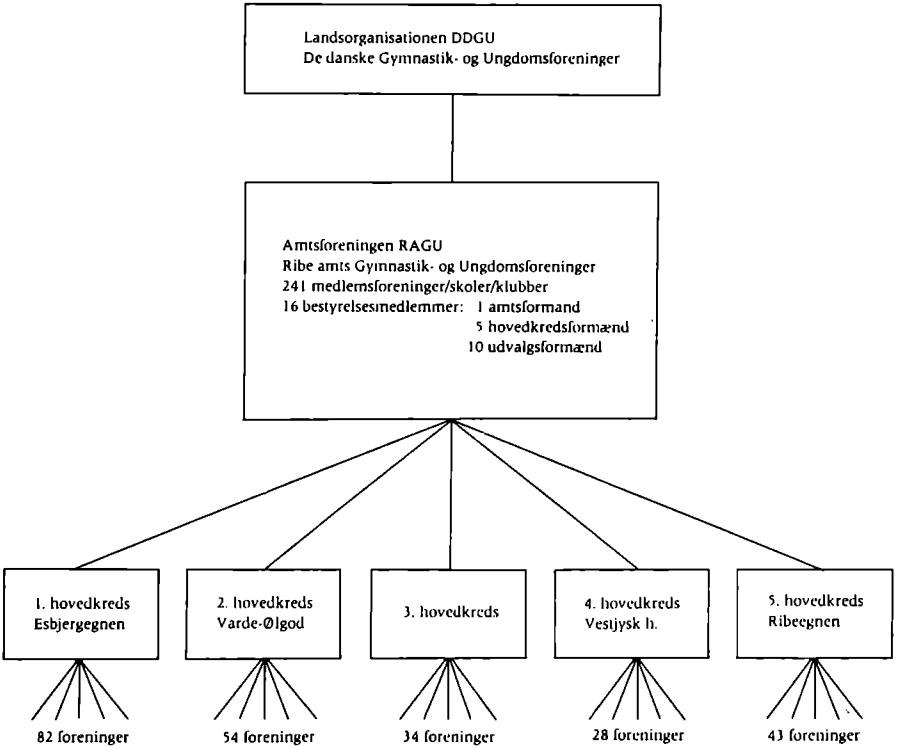

Det er værd at notere sig, at fritidsaktiviterne, som vi kender dem i det frivillige foreningsarbejde, ikke opstod som svar på et behov for at udfylde fritiden.

Begrebet fritid fandtes bogstaveligt talt ikke dengang.

Behovet for at mødes i et dannende og oplysende fællesskab medførte, at man begyndte at udnytte ARBEJDSFRIE TIDSRUM til andet end fysisk rekreation og så til de aktiviteter, som unge mennesker alle dage og i alle kulturer har været optaget af: leg og kappestrid, udtrykt med en grov forenkling.

Ved flere lejligheder er jeg blevet belært om, at VESTJYDER er mennesker fra det vestlige Jylland, så mennesker, der lever på Ribe-egnen, er for vestjyder at regne såvel som dem fra Skjern, Ringkjøbing og Thy.

Eftersom jeg præcist ved, at vi fra Varde-egnen er vestjyder, kan det umiddelbart virke overvældende at få at vide, at man er medlem af så stort et fællesskab, som en sådan geografisk udstrækning indebærer.

Men når vi synger sangen »Vi vestjyder trives nu bedst i blæst« og kommer til linierne

»lad dem kun snakke tysk, som er født dertil,
vi vestjyder altid har talt, som vi vil«,

ja, så kan jeg godt mærke den tyske grænses nærhed som en undertone, nærmere end vi, der lever på Varde-egnen, oplever den, når man ser bort fra besættelsestiden 1940-45.

Der er i historien om Ribe amts gymnastik- og ungdomsforening imidlertid også mange forbindelser, der rækker ikke blot vidt uden for Ribe amt og Vestjylland, men faktisk gælder hele landet.

Så kan vi begynde, men der er bare så mange begyndelser på denne historie.

Mange vil påstå, at det begyndte med stavnsbåndets ophævelse, som vi i år har fejret 200 året for. - Da det blev besluttet, at bonden skulle »vorde fri, kæk, oplyst og lykkelig«, som der står på frihedsstøtten.

Det er indlysende, at der må være hændt meget forud, der kan ligge til grund for en sådan beslutning. De tanker, der nedfældedes i den betydningsfulde skolelov i 1913, var således allerede tænkt dengang, men blev nu til en lov som en naturlig konsekvens af stavnsbåndets ophævelse.

De rådgivende stænderforsamlinger 1830'erne og 40'erne og endelig grundloven i 1848.

Således omsattes i henhold til dansk tænkemåde, dansk kultur, dansk tradition de nationale vækkelser og de sociale omvæltninger, der i slutningen af syttenhundredetallet og op gennem attenhundredetallet gik over Europa.

Men det var jo ikke blot de sociale, kulturelle og nationale omvæltningers bølgeskvulp, der rystede os. Vi nåede ikke at dukke os, da de store sloges - først krigen mod England under Napoleon-æraen i Europa, og senere krigene mod Prøjsen i forbindelse med Bismarks opbygning af det tyske storrige. Krige, der forarmede os i en sådan grad, at det gjorde udsigterne til vor nationale overlevelse tvivlsomme.

I den lammende stilhed, som jeg næsten synes, jeg kan fornemme, der herskede efter underskrivelsen af fredsbetingelserne i Prag i 1866, var der liv og virke, som skød frem som aldrig tidligere set. Landbruget og industrien voksede side om side henholdsvis på landet og i byen.

Begrebet »folkelighed« opstod, tænkt og beskrevet af Grundtvig, og givende sig udtryk ved, at det kulturelle, det sociale og det erhvervsmæssige liv blev en helhed med højskolen som inspiration og andelsbevægelsen som værktøj for den frie, oplyste bonde.

Det er historien om, hvordan det begyndte, det foreningsarbejde, som vi kender i dag i Ribe amt, hvor vi siger, at det begyndte efter den ulykkelige krig (alle krige er ulykkelige) i 1864 med skytteforeningerne - den nationale baggrund. - Bønderkarlene ude i landsbyerne gik til skydetræning og til eksersits ud fra øn-

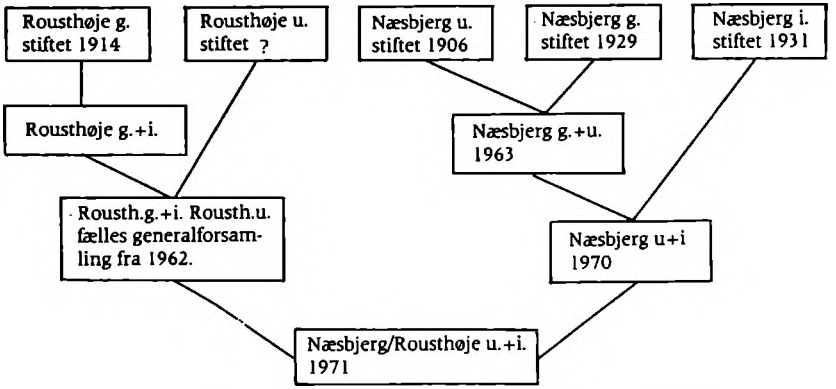

Sammenslutningen af en række mindre foreninger til NRUI har strakt sig over 20 år, idet der på Rousthøje Gymnastikforenings generalforsamling i 1950 blev stillet forslag om sammenslutning med ungdomsforeningen. I 1953 og 1954 er forslaget fremme igen på generalforsamlinger i begge foreninger, men der sker ikke rigtig noget i sagen, før de to foreninger fra 1962 holder fælles generalforsamling.
I Næsbjerg sker sammenslutningen af de oprindelige tre foreninger til en i 1963 og 1970, og endelig i 1971 er hele forløbet endt.
Til den endelige generalforsamling i 1971 var tilslutningen beskeden. Der var fem deltagere, men hermed var NRUI dannet.

sket om og viljen til at få revanche for det forsmædelige nederlag ved Dannevirke og Dybbøl. For sådan oplevedes det, sådan følte det - uanset at overmagten, i form af Prøjsens og Østrigs befolkningsmæssige underlag og den moderne krigsteknologi, som Bismark havde anskaffet, en overmagt så knusende, at tanken om et andet udfald af krigen end dét, den fik, var absurd.

Skydetræningen og eksersitsen blev til skydning og til gymnastik, til et folkeligt foreningsarbejde - »oplivende og oplysende« og dannende »det hele menneske«. Typiske træk for Ribe amts gymnastik- og ungdomsforeninger er blandt andet, at man har været hurtige og dygtige til at handle, og man har været god til at feste og fejre og holde traditioner i hævd. Det går igen gang på gang og genkendes i dét, der er sket og sker helt op til i dag. Og det vil resten af historien komme til at handle om.

Det skal dog her indskydes, at der er udgivet 2 bøger om foreningens historie. Den første udkom i 1954, da man fejrede 25-året for adskillelsen af de 2 aktiviteter skydning og gymnastik, der fandt sted i 1929. Bogen hedder »Ribe amts gymnastikforening« og er redigeret af den daværende formand, Gustav Jensen, Henne.

Ved den næste 25 års milepæl i foreningens historie, der følgelig stod i 1979, fulgte vi traditionen op ved at udgive bogen »Plint og talerstol«, skrevet af seminarieadjunkt Verner Bruhn.

»Plint og talerstol« er både samfundshistorie og foreningshistorie. Bogen handler således ikke alene om Ribe amts gymnastik- og ungdomsforening, men beskriver den politiske og den økonomiske samfundsudvikling, den fortæller om skydningen, om gymnastikken, om ungdomsmøder, om folkedans og dilettant og fællessang og om de opgaver, foreningens bestyrelse måtte påtage sig at løse. Den fortæller om forsamlingshusene og om skolen. Og der fortælles om højskolerne, der stod bag. - Her fortælles også om de kvinder og mænd, der har virket i det arbejde, nogle navngivne og kendte, men de fleste anonyme, men dog betydningsfulde i den store sammenhæng. Bogen kan stadig købes ved henvendelse til RAGU.

Som omtalt blev de to elementer i fodfolkets militære træning, skydning og eksersits, til to folkelige idrætsaktiviteter, langt fra deres oprindelse. Som årene gik fjernedes imidlertid også de to aktiviteter fra hinanden, så fællesskabet i foreningerne efterhånden belastedes.

Mann diskuterer i dag endnu, hvor det var, skillelinierne gik, om det var landspolitiske overtoner i form af en generel modvilje mod våben - efterdønninger af Den første Verdenskrig - der nogle steder var årsagen. - Om det var økonomien, skydning var, som i dag, bekostelig på grund af udgifter til ammunition, markering, skivemateriel m.v. - Jeg har også sommetider spekuleret på, hvilken rolle kvinderne og kvindegymnastikken spillede ved den lejlighed.

Fælles var generelt set over hele landet, at »stridighederne«, som modsætningerne betegnedes, overalt var personorienterede.

I 1929 vedtog man i Ribe amt på en ekstraordinær og afsluttende generalforsamling at nedlægge Ribe amts Skytte- og Gymnastikforening og at oprette en Ribe amts Gymnastikforening og Ribe amts Skytteforening.

Det har berørt mig stærkt, at forsamlingen kunne afslutte mødet med at fastholde en gammel tradition om at udbringe et trefoldigt leve -- denne gang af gode grunde ikke for Ribe amts Skytte- og Gymnastikforening, men et trefoldigt leve for ungdommen i Ribe amt.

Jeg tror, at dét, at lederne ved den lejlighed kunne fastholde blikket for målsætningen med deres foreningsarbejde og se bort fra personlig bitterhed og nag - at pege på fremtiden og se bort fra nutiden - har sat mærker, som lederne helt frem til i dag har følt sig forpligtede af.

I 1966 d. 14. april besluttedes det at sammenlægge Ribe amts Gymnastikforening og Ribe amts ungdomsforening. Lignende sammenlægning havde året før fundet sted på landsplan, og rundt i sognene havde denne »udvikling« længe været i gang. Beslutningen havde ikke det dramatiske skær over sig, som nogle siden har villet påstå. Samfundsudviklingen med de unges afvandring fra sognene, fra landområderne til byerne, den vigende interesse blandt unge for den virksomhed, der var typisk for ungdomsforeningerne, slog voldsomt, pludseligt og

stærkt igennem, så alternativet til nedlæggelse for ungdomsforeningen var sammenlægning. Ved sammenlægningen af Gymnastik- og ungdomsforeningerne på landsplan, der gennemførtes april 1965 - i øvrigt med en RAGU-Ribe formand som første landsformand, nemlig Niels Ibsen, Vrenderup - besluttedes at videreføre de aktiviteter, der gennem det sidste tiår havde været mærkesager for ungdomsforeningerne, i et særligt »klub- og mødeudvalg«. Et exempel de fleste amtsforeninger har fulgt, heriblandt også RAGU.

Nogle angrer beslutningen i dag og vurderer, at man skulle have valgt koleraen frem for pesten. -- Sidst sognepræst Niels Jørgen Jensen, Lem, han stammer i øvrigt fra Thorstrup præstegård!! - i en artikel i Ribe Stiftsbog fra 1987. Niels Jørgen Jensen skriver og vurderer kritisk i sin egenskab af formand for Kirkeligt Samfund. Det store flertal sagde, at det var en klog beslutning og udtrykte tilfredshed med den indsats, der gøres fra »U«ets side via »Klub- og mødeudvalg«, dels for den foreningsmæssige, dels for den mere samfundsorienterende del af foreningsarbejdet i dag.

Den alvorligste anke mod vor forvaltning af »U«et omhandler for mig at se spørgsmålet om, hvordan foreningen skal forholde sig til folkekirken og den kirkelige opdragelse af børn og unge.

Gymnastik- og ungdomsforeningernes holdning til spørgsmålet kommer faktisk til udtryk i formålsparagraffens ord sammenholdt med ordene i den formålsparagraf, den afløste. Den gamle formålsparagraf lød således: »Foreningens formål er at fremme det frie, folkelige ungdomsarbejde. Dette søges nået gennem folkelig og kristelig oplysning, gymnastik, idræt og andet kulturelt arbejde«. I den nye formålsparagraf, der blev vedtaget i 1973, står: »DDGU har til formål ud fra det frivillige foreningsarbejde med idræt og andet kulturelt virke at fremme den folkelige oplysning«.

Og så kan man jo altid diskutere, om opgaven at fremme den folkelige oplysning og at fastholde det åndelige og det folkelige grundlag i arbejdet lykkes mere eller mindre godt.

På årsmødet i efteråret 1979 blev jeg indvalgt i DDGU's landsstyrelse som formand for Klub- og mødeudvalget, og jeg har siden »markedsført« »U«et ud fra de principper, vi har knæsat i RAGU. - KM = U repræsenterer de ikke-idrætslige aktiviteter som teater, ungdomsklubarbejde, møde- og konferencevirksomhed samt hele problemkomplekset omkring den administrative og holdningsmæssige (den politiske) side af foreningslederarbejdet.

Et begreb som »foreningspleje« er blevet accepteret som en opgave, hvor man tager fat på de problemer, som den unge, uerfarne og urutinerede fodboldtræner eller gymnastikleder står overfor - ved at følge ham i det daglige arbejde og i den forbindelse støtte og vejlede ham. Frafaldet blandt disse unge ledere accepteres

således ikke som en naturlov, men behandles som det problem, det er, og som ofte kan løses.

»U«et plejes ved, at foreningens samfundsorienterede virksomhed tages frem og vurderes.

Forholdet til skolen, forholdet til familie, ungdoms- og efterskoler, højskoler m.v. bearbejdes. - Begrebet »forhold« dækker over, at man har sammenfaldende interesser eller opgaver.

Vi har eksempler på, at foreningsledere samarbejder med det sociale »væsen« og folkeskolen. Foreningerne går aktivt ind i opgaver med tilknytning til flygtningeområdet. Der arbejdes i øvrigt også med at få fællesarrangementer mellem gymnastik- og ungdomsforeningerne og Kirkeligt samfund op at stå. Vi er således hverken i DDGU's eller RAGU's ledelse uanfægtede af, at man påstår, at vi ikke formår at viderebringe den arv, man bærer på fra De danske Ungdomsforeninger, men vore kritikere må nøjes med de moraliserende og forkyndende frø, der måtte findes sporatisk i vort oplysende arbejde.

Sammenlægningen af gymnastik- og ungdomsforeningerne var ikke de eneste sammenlægninger, som fandt sted som følge af de store forandringer i samfundet i 60'erne og 70'erne.

I 1970 gennemførtes de store kommunalreformer, hvor 76 mindre kommuner blev til de 14, vi kender i dag i Ribe amt.

Skoler blev nedlagt og sammenlagt. Forsamlingshusene indrettedes til småindustri eller erhvervsvirksomheder, eller de forsvandt simpelthen. På samme måde gik det med mange missionshuse. Befolkningen flyttede ind til byerne. En velstandsstigning uden fortilfælde i vor historie gjorde det muligt at etablere sig med eget parcelhus, praktisk talt uden opsparet kapital. En forrygende inflation og optimisme gjorde alt tilsyneladende muligt.

De stigende lønninger gjorde det nødvendigt at rationalisere og mekanisere. Det betød en kraftig befolkningsmæssig afvandring fra landområderne.

Undervisningspligten udvidedes, så de unge fik længere tids skolegang. 9. klasse blev obligatorisk og 10. normalt for flertallet.

Flere og flere unge vælger en teoretisk uddannelse og flytter til byerne.

Arbejdstiden falder stadig, og behovet for fritidstilbud vokser.

Halbyggeriet kommer rigtig i gang og udvikler sig næsten eksplosivt. I 1965 kunne vi tælle idrætshallerne i Ribe amt på fingrene - i dag har vi over 50.

Jeg nævner disse eksempler på den dynamiske udvikling, vi har oplevet, lidt i flæng, men peger alligevel på den sammenhæng, der kan ses i forhold til foreningsarbejdet, som vi så det fra RAGU's side, og specielt som vi kan se det i dag.

Da jeg blev formand i april 1971, hed de idrætslige aktiviteter gymnastik,

håndbold, atletik, fodbold og badminton, hvortil kom folkedans og klub- og mødevirksomheden.

I de næste 2-3 år kom indefodbold, volley-ball, bordtennis og svømning. Omkring 1980 kom basket og endelig kroket og tennis i 1985.

I 1971 havde RAGU 112 medlemsforeninger med ca. 30.000 medlemmer. I 1988 var tallene 300 medlemsforeninger med ca. 80.000 medlemmer, d.v.s. aktivitetsudøvere.

Ligesom man »ude i samfundet« ned- og sammenlagde, gjorde man tilsvarende i foreningsverdenen.

Man opfandt den såkaldt flerstrengede forening, - det begyndte jo med gymnastik- og ungdomsforeningen og udviklede sig støt. RAGU blev modellen, som man efterlignede.

Samtidig begyndte lokalområder at samarbejde, ofte inspireret af det virkelige kommunale livs sammenlægninger, f.eks. på skoleområdet. Jeg kan endnu huske, hvordan det gjorde oprør inden i mig, når to gamle ærkefjender i håndbold eller fodbold pludselig blev til én forening: Tistrup-Hodde eller Mejls-Orten-Tinghøj o.s.v.

Administrative opgaver blev således gennemrationaliserede. Der blev udarbejdet nye vedtægter for foreningerne, formålsparagraffen, som ingen havde skænket en tanke, siden foreningen blev oprettet for 20-30-40 år siden, gav pludselig næring til lange og hidsige drøftelser, og som en ekstra kuriositet kan nævnes, at generalforsamlingens form og indhold pludselig påkaldte sig stor og bred interesse. Og den har faktisk beholdt sin status som et højt estimeret tema i vort foreningsledermateriale siden.

Den ledermangel, der havde tynget foreningslivet siden starten af 60'erne, lettede betydeligt, men instruktørkrisen for de nye idrætter var til gengæld yderst alvorlig.

Der var jo en solid tradition for, at højskolerne leverede ledere og instruktører til foreningsarbejdet. Med afvandringen og flytningen fra landområderne var tilgangen til højskolerne imidlertid gået stærkt tilbage. Det havde fået højskolerne til at indstille virksomheden på de nye vækstområder, og det nye højskoleklientel havde ingen ønsker om en lederuddannelse med henblik på at blive ledere til det frivillige forenings- og fritidsarbejde i deres hjemmiljø.

Kilderne tørrede stille ud.

Men landsorganisationer kom hurtigt med og etablerede de såkaldte nøduddannelser eller korte uddannelser, hvor Kursus I og Kursus II kunne tages på en weekend - Kursus III strakte sig i almindelighed over flere weekender. Det faglige indhold må med et mildt udtryk karakteriseres som nødtørftigt.

De »ansvarlige« højskolefolk og foreningspolitikere så med betænkelighed på denne løsning. Gymnastikfolket var nærmest målløse. - En gymnastikleder, der

ikke havde været på højskole, måtte sammenlignes med en udøbt. Undskyld den blasfemiske sammenligning -. Som et kompromis, som en besukring, der skulle få den bitre pille til at glide ned, blev gymnastikkens Kursus III til et flere ugers højskoleophold.

RAGU's bestyrelse vurderede situationen og besluttede i 1971-72 at gå ind i dette uddannelsesarbejde for at kunne styre udviklingen på egne præmisser. Således har det såkaldte »almene« stof altid været højt prioriteret i Ribe amt. Det almene svarer til det holdningsprægede, det samfunds- og foreningspolitiske element, der sideløbende med det faglige stof skulle indprentes i de unge ledere, for at de skulle vide og forstå, at aktiviteten var midlet i et oplysende fritidsarbejde - ikke målet.

Når 70ernes og 80ernes historie skal skrives, vil der i et stort kapitel blive redegjort for idrætshallernes betydning i det respektive lokalsamfund, hvor de er opført. Ofte er deres tilblivelseshistorie i sig selv »historie«.

Den stigende efterspørgsel efter fritidstilbud skabte et behov, og den generelle velstandsstigning overalt i samfundet gjorde det muligt -- tit med frivillig arbejdskraft og med frivillige økonomiske bidrag - på »privat« initiativ, som regel var det »foreningsfolket«, der stod bag --- at få den ene idrætshal efter den anden til at skyde op.

Idrætsbilledet og foreningsarbejdet skiftede fuldstændig karakter. Mens man tidligere - på landet i alt fald - havde været henvist til de udendørs anlæg og til skolernes gymnastiksale, evt. forsamlingshusenes »sale«, fik man nu pludselig boldspilhaller til rådighed.

Nye idrætsaktiviteter, der forudsatte halfaciliteter, bredte sig med nærmest explosiv vækst. Foreningernes medlemstal voksede, RAGUs aktiviteter voksede i takt med efterspørgslen efter turnerings- og stævnetilbud -- og efter uddannelseskurser for instruktører til de nye aktiviteter.

I forbindelse med hallernes epoke har den gamle hæderskronede aktivitet skydning fået en renæssance. - Miljøkravene havde ellers faret hårdt frem mod de udendørs skydeanlæg. I hallernes kældre blev der mange steder indrettet 15 meter baner til skydning med salongevær og pistol, og det er en populær idræt.

På et område var dog tilbagegang: drenge- og mandsgymnastikken har ikke kunnet klare sig i konkurrencen med halaktiviteternes.

Man har forsøgt at vende den negative udvikling, og drenge-/mandsgymnastik har da også gennemgået nogen fornyelse, bl.a. med indførelse af musik til de stående øvelser, der samtidig blev gjort mere rytmisk betonet, og der er anskaffet nye springredskaber - bl.a. er trampolinen og en stor faldemåtte meget populære. Generelt må vi dog konstatere, at succesen har været begrænset. Det gamle foreningsflagskib har rebet sejlene og ligger i læ ved pynten for at afvente et mildere vejrlig.

Pige- og kvindegymnastikken har ikke oplevet lignende krise - tværtimod kan man sige. Det kan skyldes, at opfindsomheden til at bringe fornyelse har været større. Der gives mange forklaringer, hvor man bevæger sig langt ind på de psykologiske marker, jeg havde nær sagt overdrev, men det er et forkert udtryk, fordi jeg faktisk tror, at man skal finde en del af forklaringen netop der.

Dette gælder generelt gymnastikken i foreningerne. Vil man se, hvad RAGU står for gymnastisk, skal man overvære en opvisning af repræsentationsholdet, som ud over at skulle fortælle, hvad RAGU er, at give folk en æstetisk oplevelse, skal være en inspirationskilde for gymnastikkens ledere.

Hallerne benævnes ofte nutidens forsamlingshuse. Sammenligningen ligger lige for. -- Samlingssteder er de virkelig blevet: for idrætsudøvere i alle aldre. De helt unge samles her til de populære halfester eller halbal. For den ældre generation er store bankospil i hallerne et attraktivt tilbud. Nogle steder er der også eksempler på, at det lykkes at samle folk på tværs af alders- og generations»kløfter«. Man arbejder med opgaven.

Møderne, foredragene ligger det tungere med. Hvor de arrangeres, er det hyppigt som konferencer. Men folkedansen og aktiv udøvelse af spillemandsmusik har stor tilslutning. RAGU har i flere år haft kurser i instrumentbygning, fortrinsvis violiner, - og vi har mange kurser i spillemandsmusik, som folkedansmusik betegnes.

Amatørteater og lokale revyer samler igen fulde huse, - og sangen lyder stærkt.

Det er svært, som allerede nævnt i en anden forbindelse, at fastholde det åndelige og folkelige grundlag i arbejdet. Til gengæld er triumfen efter mange års indsats at kunne konstatere, at det slet ikke står så ringe til endda, enorm.

Ribe amts blomstrende foreningsliv må for en stor del tilskrives de lederuddannelser, som aktivitetesudvalgene i RAGU har gennemført gennem de 15 år, vi har haft vort kursusarbejde og vort kursuscenter. RAGU's kursuscenter, forkortet til RAGU-KU, i daglig tale kaldet KU'et, erhvervedes i 1973/74.

Oksbøl ungdomshøjskole var løbet ind i så alvorlige driftskriser, at den måtte lukke.

I et nært samarbejde med borgmesteren i Oksbøl og efter at have gennemgået nogle dramatiske møder i RAGU's bestyrelse og en ekstraordinær generalforsamling, hvor bølgerne gik højt, faldt brikkerne på plads: RAGU havde fået foden under eget bord og var blevet arbejdsgiver.

Et heldigt og lykkeligt samarbejde med det tidligere forstanderpar for Oksbøl-Hallen, Sick og Hans Åsted, var indledt.

Der er siden bygget til og om 2 gange efter beslutning på ekstraordinære generalforsamlinger, hvor modstanden stadig er blevet mindre og mindre.

I dag står et smukt og velindrettet kursuscenter side om side med Oksbøl

Idrætscenter i det positive samarbejde, vi sigtede md i 1973/74. Jeg tillader mig at citere passager fra min indvielsestale den 11. marts 1988.

»Det er en historisk dag for vi RAGU-folk, hvor vi foretager den officielle indvielse af den sidst foretagne udvidelse af Kursuscentret.

Det er en historisk dag. Og hvor vi står, er der tidligere skrevet historie. Mange forbinder begrebet historie med noget med konger, krige og afhuggede hoveder, så jeg bør nok tilføje ordet kulturhistorie.

1916 - 1943 - 1959 - 1973 - 1981 - 1988 er årstal, der repræsenterer epoker i stedets historie og dermed repræsenterer kulturhistorie lokalt eller regionalt.

Man kan se billederne på væggen fra friskoletiden først og fremmest, man kan se på den murede væg, der ligeledes er et minde om friskolen, det første bygningsværk her, det særprægede mønster i murværket skal findes i Grundtvigskirken i København, tegnet af arkitekt Klindt.

På højen i haven ligger en sten med den indhuggede påskrift »Oksbøl Friskole«.

Kaster man et blik ikke blot tilbage i tiden, men blot over på den anden side af vejen, ser vi én af de første idrætshaller - og i alt fald den første hal, der udelukkende er opført med henblik på gymnastik i Ribe amt.

Den 20. marts 1943, for 45 år siden netop i disse dage, midt under den tyske besættelse, i den samme måned hvor Kaj Munk skrev om den lille anemone, symbolet på den vågnende danske modstand mod fremmedherredømmet, rejstes dette bygningsværk som et paradoks i en tid med mangel på alt, med restriktioner, rationering, forbud mod at samles, så tæt som muligt op til et potentielt invasionsområde. På den tid opføres dette gymnastikhus i en indædt tro på en fremtid, hvor forholdene igen måtte være normale. Sådan noget tror jeg ikke blot er typisk vestjysk, men dansk, og typisk for dét, gymnastikken og det frivillige foreningsarbejde repræsenterer. Højskolen og Grundtvig må have nikket og nynnet med på sangene, der blev sunget denne 20. marts 1943 af de 600, der deltog i den højtidelige indvielse markeret ved, at man samledes om fælles kaffebord.

P. Jungersen, den daværende hovedkredsformand, slutter afsnittet om dette emne i jubilæumsskriftet fra 1954 med ordene: »Det var en dejlig dag« og skriver i et PS: »Resultatet skyldtes ikke nogle få mænds (han skriver ikke kvinders) arbejde, men en arv af dybe, stærke minder«.

Jeg deler Jungersens tanker og følelser i dag, hvor jeg konstaterer, at det er en dejlig dag.

Fordi det frivillige foreningsarbejde i Ribe amts gymnastik- og ungdomsforening kan bruge denne forenings-højskole og dele den med andre kursussøgende. Fordi vi kan fortsætte det arbejde, det arbejde der måtte bygge større og videre rammer om deres arbejde for 50 år siden, fordi de var vokset ud af de rammer,

som de kendte. Som selv i en tid, hvor det så mørkest ud for demokrati og for danskhed, byggede i en tro på fremtiden.

Fremtiden, friskolen, ungdomshøjskolen, RAGU's foreningshøjskole - jeg synes, jeg kan se en linie i et forløb, en linie der udgår fra en arv af dybe, stærke minder, og som stadig har grokraft til at pege fremad.

Jeg ser et positivt, folkeligt oprør, et udtryk for den folkelige uregerlighed, der skabte foreningstanken, som skabte højskolen, som skabte andelsbevægelsen.

Et udtryk for en indædt overbevisning om, at det kunne nytte at gøre en indsats, at gøre oprør. Ikke med tøjrekøller, udrettede leblade og forke, men blot ved at gøre tingene anderledes - i en tro på fremtiden«.

For en amtsorganisation som Ribe amts gymnastik- og ungdomsforening vil løsningen af de administrative opgaver let blive den Akilleshæl, som gør kæmpen sårbar. Vi har mange eksempler på, at en organisation står og falder med, at det administrative system fungerer.

Indtil 1977 løstes de administrative opgaver fremragende af en frivillig forretningsfører, lærer Tage Jeppesen i Agerbæk, men efter landsstævnet i Esbjerg i 1976 ansatte vi en heltids kontorleder.

Ansættelsen af en lønnet medhjælp skete først efter lange og drøje forhandlinger, hvor vi, der var for ansættelsen, argumenterede med, at en kontorleder i princippet svarede til anskaffelse af en skrivemaskine på kontoret. Man kunne ikke fortsætte med gåsefjeren i vor moderne tid.

Senere har vi ansat en kontorassistent, og efter anskaffelsen af et dyrt, stort og efter sikre forlydender fremtidssikret EDB-anlæg imødeser vi med fortrøstning de kommende års administrative udfordringer.

I den kraftige turbulens under fritidsområdets vækst oplevede vi nogle voldsomme elektriske udladninger mellem de 4 store idrætsorganisationers repræsentanter i Ribe amt. Udover RAGU, Ribe amts gymnastik- og ungdomsforeninger, Dansk firmaidræts amtsorganisation, Ribe amts Skytteforening og Dansk Idrætsforbund, Ribe amtskreds.

Specielt blev tonen hård mellem Dansk Idrætsforbund og RAGU i forbindelse med forhandlinger om indførsel af amtstilskud til de frivillige organisationer.

Tordenskyerne forsvandt imidlertid og afløstes af en frisk og lun luftning over det samlede fritidsområde i amtet.

Gennem nogle åbne og fordomsfrie drøftelser, i kammeratlig ånd som man siger, fik vi i fællesskab vedtaget oprettelsen af et rådgivende fritidsudvalg i forhold til amtsrådet v/ undervisnings- og kulturudvalget i Ribe amt.

Det rådgivende fritidsudvalg er sammensat af og repræsenterer samtlige fritidsorganisationer i amtet, idrætslige som ikke-idrætslige - fra boldspillere og skytter til og med skakspillere og frimærkesamlere.

Jeg var formand i den første 2-års periode og trak mig så tilbage for at hellige mig opgaven som formand for den idrætslige fraktion, som vi fik etableret ved samme lejlighed under navnet SIRA, hvilket betyder Samvirkende Idrætsorganisationer i Ribe amt.

SIRA har været et spændende og meget nyttigt samtaleforum for de 4 idrætsorganisationer, bl.a. kan vi rose os af, at vi har kunnet løse vore intene problemer. de landspolitiske tvistigheder, der har været organisationerne imellem, har vi kunnet afvise her i Ribe amt, og også på en lang række andre områder har vi stået sammen og enigt peget på problemløsninger.

Når kommunal- eller amtsrådspolitikere spørger os om, hvilke tanker, idéer og planer vi går med, og hvilke forslag vi så har til dem med hensyn til planlægning og langtidsinvesteringer, så ser svarene bl.a. således ud:

For lokalforeningernes vedkommende:

1. Man skal være opmærksom på et stadigt voksende uddannelsesbehov, og uddannelserne vil blive længerevarende på grund af krav om større faglig viden hos instruktørerne.
2. Kravene til foreningernes administration må begrænses eller, sagt i tidens sprog, vi efterlyser en afbureaukratisering af foreningsområdet.
3. Vi må efterlyse faciliteter, der tilgodeser ønsker om andet end direkte traditionel idrætslig udfoldelse.

Og amtsforeningen skal satse på at tilbyde:

1. Klare de nye krav til uddannelserne.
2. Kunne tilbyde vejledning og konsulentbistand, i det hele taget rådgivning til medlemsforeningerne.
3. Amtsforeningen skal fortsat forestå stævne- og turneringsvirksomheden, men i den forbindelse være opmærksom på ønsket om en fornyelse på disse områder, herunder efterhånden inspirere til et bredere fritidstilbud.

RAGU's indtægter beror på 3 kilder: Statsmidlerne, de såkaldte tipstilskud, et beskedent tilskud fra Ribe amtsråd og kontingenter fra medlemsforeninger. Tipsindtægterne er relativt stabile og udgør i 1988 ca. 1,8 mio. kr. fra Ribe amtsråd modtager vi ca. 35.000 kr., og endelig løber medlemskontingenterne op i ca. 180.000 kr.

RAGU's økonomi i dag er resultatet af politiske beslutninger, der er truffet for mange år siden, men som dog hvert år tages op til nyvurdering og hvert år godkendes i det nye års budget.

Det er jo via budgetterne man beslutter, hvor mange penge man vil bruge på administration, hvor meget man vil yde i tilskud til aktiviteternes virksomhed o.s.v. For år tilbage besluttede vi i amtsbestyrelsen, at vi ville oparbejde en beholdning til at imødegå de uforudseelige opgaver, der måtte komme hen i 80'erne.

Det har bl.a. betydet, at vi kunne give det store anlægstilskud til kursuscentrets sidste udbygning, at vi har haft råd til at investere i avanceret, men dyrt, EDB-teknologi, og at vi har kunnet bruge i det sidste par år betydelige beløb årligt til løsning af konsulentopgaver i forhold til vore medlemsforeninger. Resultatet af denne målrettede politik er således, at vi har en velkonsolideret forening, der vel nok tør se de kommende års udfordringer i øjnene.

Skal vi gætte på udviklingen og forsøge at tegne et billede af udviklingen, så vil det nok være noget i retning af et nært samarbejde mellem fritidssektoren og det frivillige foreningsarbejde og undervisnings- og kulturudvalgene, der i forvejen har et nært samarbejde med social- og sundhedssektoren. Der vil blive ansat et antal mennesker under amtsforeningen på hel- og halvtidsbasis til at løse, hvad vi i dag sammenfattende vil benævne som vejlednings- og konsulentopgaver.

De sidste års omstillingsprocesser har været præget af en udvikling i retning af, at foreningen er mere opmærksom på dens aktiviteters indflydelse på det omgivende samfund - familielivet, på de berøringsflader, der er til de offentlige institutioner, skolen, fritidsklubben og til de sociale myndigheder m.v.

RAGU ansatte i den anledning i 1987 på halv tid og nu i 1988 på hel tid en såkaldt foreningsvejleder, en konsulent, der har til opgave at rådgive medlemsforeningerne vedrørende disse mere komplicerede og utraditionelle opgaver set i foreningssammenhæng, f.eks. afholdelse af møder med forældregrupper, rådgivning med hensyn til foreningens instruktørstab, eller konsulenten kan inddrages i forhandlinger i en kommune om den lokale fritidspolitik.

Det har været en forrygende spændende, til tider dramatisk, udvikling, der har fundet sted igennem de sidste 15-20 år inden for det frivillige foreningsarbejde i Ribe amt's gymnastik- og ungdomsforening og dens medlemsforeninger.

Kritiske øjne vil kunne finde utallige mangler at påtale!

Der finder stadig en kvalitetssortering sted i forbindelse med turnerings- og stævnevirksomhed, så nogle oplever nederlag og skuffelser.

Mange ledere er énsidigt resultatorienterede og spekulerer ikke på, hvad der foregår i en lille fodboldspillers sjæl.

Mange foreningsledere er totalt uinteresserede i, hvordan deres instruktører arbejder.

Mange unge idealistiske instruktører lider skuffelser og nederlag, fordi ingen interesserer sig for deres arbejde eller tænker på at vejlede dem.

Man mobber den klodsede og tykke pige.

Dyrt idrætstøj - og -udstyr giver status.

Der mangler nytænkning mange, mange steder.

OK.

Men - i 1987 var der 530 ledere, altså bestyrelsesmedlemmer, på foreningskursus på kursuscentret i Oksbøl, hvor bl.a. disse problemer drøftedes.

Desuden var der ca. 2.000 instruktører på RAGU-kurser, hvor de udover det faglige stof diskuterede »holdninger«.

Tænk om man en dag nåede de mål, man stræber mod. Når jeg går gennem en idrætshal eller over en idrætsbane med travle idrætsfolk, sender jeg en venlig tanke til de mange ledere og instruktører, der, besat af ét eller andet, måske en gal idé, påtager sig et frivilligt og i traditionel forstand ulønnet arbejde.

Et folkeligt, oplysende, opdragende og dannende ungdomsarbejde, i lige linie i familie med skydning og eksersit for gennem leg og sang og andet glad virke at fremme den folkelige oplysning.

Når man sidder placeret som leder i en udpræget hierarkisk opbygget organisation, vil man - uanset det demokratiske valgsystem, man i øvrigt kan påberåbe sig - blive beskyldt for at være urealistisk, idealistisk, uden forbindelse med ham på gulvet o.s.v.

Til tider afgjort med rette. Men jeg tror, det altid vil være lederens situation, bl.a. fordi man i høj grad må beskæftige sig med »fremtiden« og således i mange dispositioner være år forud for sin tid.

Alligevel har jeg følt, både at mine rødder og min jordforbindelse var i orden. Fra engang i 1960'erne til 1976 var jeg således formand for Næsbjerg-Rousthøje ungdoms- og idrætsforening, NRUI, og derved medansvarlig for et eksempel på de mange sammenlægninger, der fandt sted i 70'erne.

Helle-Hallerne har jeg været placeret organisatorisk tæt op ad. Som medlem af byggeudvalget for den første hal og siden formand for Helle idrætssamvirke. Sidstnævnte post betragter jeg som meget værdifuld. Samvirkets forskelligartede medlemskreds giver en god indsigt i foreningslivets daglige problemer.

Men ellers har jeg gemt her til sidst omtalen af dét, jeg forbinder med begrebet - er indbegrebet af - folkelighed, sangen - fællessangen.

Sangen nævnes mange steder, vi synger meget i RAGU, og det har man vist altid gjort. Højskolesangbogen er efterhånden afløst af DDGU-sangbogen, som min forgænger i RAGU-formandsstolen, Helge Jensen, Skads, har været hovedansvarlig for.

Den ligger, så vidt jeg ved, i samtlige idrætshaller og klubhuse i Ribe amt, mange steder som en gave fra RAGU eller den lokale hovedkreds, givet i forbindelse med et jubilæum eller en indvielsesfest.

Mange byråd har modtaget den som en hilsen ved én eller anden lejlighed, og jeg véd, at den benyttes også til byrådsmøder flere steder. - Det er der en forklaring på!

Skal jeg slutte historien med at foreslå en sang, vil det være svært at vælge. Hver årstid, hver situation, hver sindsstemning peger jo på sin -

Jeg vill foreslå: »Vi er fæstere her for en tid«.

Poul Erling Christensen

Vi er fæstere her for en tid
og må dyrke vor muldjord med flid,
om vi skulle
også bare strø sæden i mulde.

Der er dagværk, som tynger dit sind,
der er arbejd', som bleger min kind;
men, o kære,
ej en dag vil vi ledige være!

Der er stubbe og sten på vor vej,
der er modgang for dig og for mig;
men hvad glæde
har vel den, der ej kendte at græde?

Strør vi frøkorn, hvor fremad vi går,
vil det blomstre en dag i vort spor,
og det tunge
smelte bort i hver lovsang, vi sjunge.

Kristian Østergaard

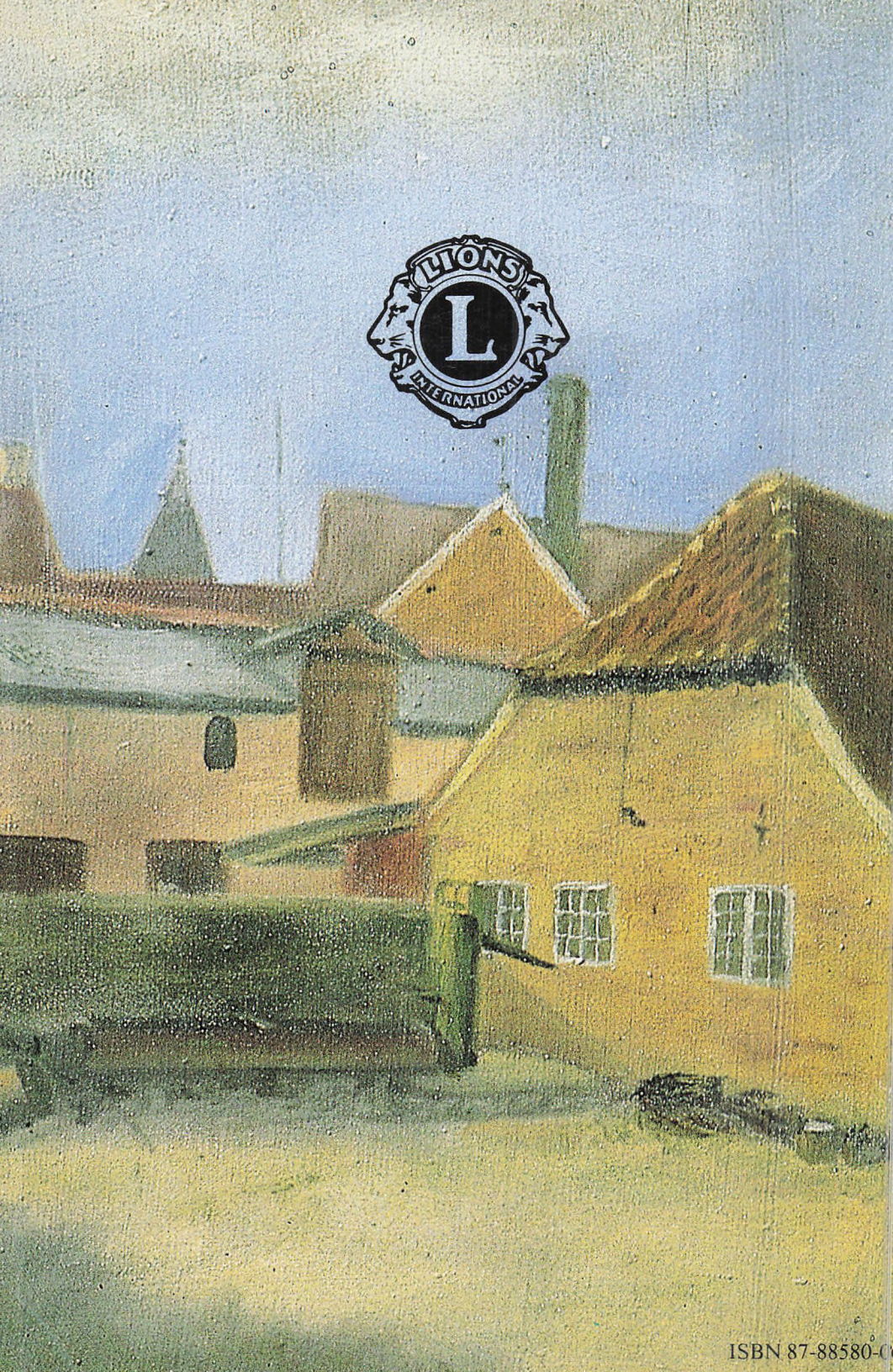

ISBN 87-88580-